

TARTU ÜLIKOOL

ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS

Avaliku õiguse instituut

Jelena Korosteljova

**Semiootiline tõlgendamine kui täiendav võimalus õigusselguse
põhiseadusliku nõude tagamisel Eesti õigusloomes**

Magistritöö

Juhendaja dots Enn Kasak

Kaasjuhendaja ass Jüri Liventaal

Tallinn 2014

Sisukord

Sissejuhatus	3
I peatükk Semiootilise käsitluse teoreetilised alused	9
§1. Semiootilise märgisüsteemi tunnused ning semiootilise tõlgendamise lähtepunktid	9
§2. Semiootilise tõlgendamise võrdlus tõlgendamise kaanonitega	23
§3. Õigussemiootika õiguse interdistsiplinaarses käsitluses (<i>Multi Level Approach</i>)	27
§4. Kokkuvõtvalt semiootilise käsitluse teoreetilistest alustest	30
II peatükk Semiootilise tõlgendamise eeldused seadusloomes	32
§1. Reeglite loomise reeglite sätestamine	32
§2. Semiootilise tõlgendamise võimalikkus ja vajadus õigusloomes	32
§3. Kaasamise vältel vajalik tõlgendamine	35
§4. Õiguskeele semiootilised tunnused	37
§5. Õigustloova akti seletuskirja semiootilised tunnused	39
§6. Avalikkusega konsulteerimise nõue semiootilise tõlgendamise tunnusena	41
§7. Õigusteksti struktuur semiootilise märgisüsteemi tunnusena	42
§8. Kokkuvõtvalt Eesti õigusloomet reguleerivates reeglites sisalduvatest tunnustest, mis võimaldavad semiootilist tõlgendamist	43
III peatükk Õiguse semiootilise tõlgendamise probleemid kehtivate õigusaktide ning seaduseelnõu näitel	44
§1. Käibemaksuseadus	44
P.1. Euroopa Liidu õiguse ajaloolised ja semiootilised erisused	44
P.2. Semiootilise tõlgendamise näited Käibemaksuseadusest – õigusteksti adressaadi määramine	46
P.3. Semiootilise tõlgendamise näited Käibemaksuseadusest – õigusmõiste valik	49
P.4. Semiootilise tõlgendamise näited Käibemaksuseadusest – õigusteksti adressaadi väärkäsitlus	53
§2. Korteriomandi- ja korteriühistuseadus	58
P.1. Semiootilise tõlgendamise näited Korteriomandi- ja korteriühistuseaduses – õigusteksti adressaadi määratlemine	59
P.2. Semiootilise tõlgendamise näited Korteriomandi- ja korteriühistuseaduses – õigusteksti tähtsustamine adressaadi jaoks	63

§3. Töölepinguseadus	64
P.1. Semiootilise tõlgendamise näited Töölepinguseaduses – õigusteksti adressaadi määratlemine	64
P.2. Semiootilise tõlgendamise näited Töölepinguseaduses – õigusteksti keel ja struktuur..	65
§4. Kokkuvõtvalt KMS, KrtS ja TLS võrdlus semiootilise tõlgendamise näidete põhjal	68
P.1. Õigusteksti adressaat	68
P.2. Õigusteksti keel	68
IV. Kokkuvõte	70
 Resümees	
Семиотическое толкование как дополнительная возможность для обеспечения конституционного требования правовой ясности в законотворческой деятельности в Эстонии	74
 Kasutatud lühendid	83
Kasutatud kirjandus	83

Sissejuhatus

Eesti Vabariigi taasiseseisvumisest alates on Eesti suundunud Lääne demokraatlike riikide sekka, kus tunnustatakse, et õigus eksisteerib rahva tahtena. Õiguse diskursiivse teooria autor Robert Alexy määratleb demokraatia mõistuse institutsionaliseerimise tähtsaimaks elemendiks, see on nii otsustamis- kui ka argumenteerimisprotseduur.¹ Demokraatliku põhiseadusmalli aluseks „...on ideaal, mille järgi ühiskonna juhtimine toimub üldiste ja abstraktsete seadustega. /.../ Seaduste sisu kujuneb erilises argumenteerimisprotsessis, mis toimub rahva esindusorganites eri võimurühmituste vahel, osalt väljaspool parlamenti avalikkuses. Kogu protsessi eesmärk on mõistlik **konsensus**, tulemus, mille aluseks on arukad põhjendused ja mis tagab igas olukorras ühiskondliku õigluse.“² Demokraatliku ühiskonna arenemine, eriti ettevõtlus-, sõna- ja kriitikavabadus ärgitasid ühiskonnas võimet teadvustada ennast mitte ainult seadusejuhise sundtäitjaks, vaid õigusloome protsessis osalejaks. Tuntumad näited oleks praeguseks lõpetanud portaal „Täna otsustan mina (TOM)“, arvukad kodanikuühendused ja mõttekojad, kuid ka NO99 aktsioonid.

Vastupidiselt sellele oli sotsialistlik õiguskord riigi- ja ideoloogiakeskne, mida iseloomustas äärmine tsentraliseeritus, totaalse kontrolli taotlus kõigi eluvaldkondade, ühiskonna ja tema liikmete üle, käsukeskne juhtimine ja täitmine. Rahvas osales seadusloomes deklaratiivselt, rangelt kontrollitud kampaaniate raames ja partei järelevalve all.³ Õigusaktid olid detailsed tegevusjuhised, mis kuulusid täpsele täitmisele, arutelu oli välistatud. Motiveeritud tõlgendamise asemel oli ka näiteks kohtusüsteemis kasutusel imperatiivne normatiivse iseloomuga tegevusjuhised.⁴ Sellist nähtust nimetab Aulis Aarnio „ühiskonna riigistumiseks“.⁵ Võime eeldada, et sellise süsteemi aastakümneid kestnud toime on jätnud oma jälje ka rahva arusaamadesse õigusselgusest.

Artur Taska defineerib õigust „...riiklikult organiseeritud rahva tahtena, mis leiab normatiivset fikseerimist õiguskorras.“⁶ „Eesti omariikluses pole inimene loodud riigi jaoks, vaid riik on loodud inimese jaoks, Eesti riik on orienteeritud õigusriiklusele.“⁷

¹ R. Alexy. The dual nature of Law. – Law of Ukraine, 2011/1, lk 47-48

² A. Aarnio. Õiguse tõlgendamise teooria. Avatud Eesti Fond, 1996, lk 26

³ Selle näiteks võib tuua NLKP ja riigiorganite korraldatud brežnevliku N.Liidu konstitutsiooni projekti „rahvaarutelu“.

⁴ N. Liidu ja liiduvabariikide ülemkohtute pleenumite juhendavad määrused, milles esitatud seisukohad olid alama astme kohtutele täitmiseks kohustuslikud. Vt nt NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi ja Eesti NSV Ülemkohtu pleenumi määruste valikukogu 1960 – 1976. Eesti Raamat 1977.

⁵ A. Aarnio. Õiguse tõlgendamise teooria. Avatud Eesti Fond, 1996, lk 26

⁶ A. Taska. Õigusteaduse metodoloogia. Lund, 1978, lk 57

⁷ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, 2012. Sissejuhatus.

Õigusriigi üks põhimõtte on õiguskindlus. Üldisemas plaanis tähendab see, et „...õiguse eesmärk on luua korrapära ja stabiilsust ühiskonnas, /.../ muu hulgas selgust kehtivate õigusnormide sisu osas (õigusselguse põhimõtte).“⁸ Eesti Vabariigi President jättis detsembris 2013 käibemaksuseaduse ja raamatupidamisseaduse muutmise seaduse välja kuulutamata, kuna seadus on vastuolus proportsionaalsuse (PS §11) ja õigusselguse (PS§13) põhimõtetega. Otsuse langetamisel hindas president menetlusmaterjalides (eelnõu seletuskirjas, asjatundjate ja huvigruppide arvamustes, stenogrammides) leiduvat teavet.⁹ Menetlusmaterjalides sisalduvad arvamused, arutelude stenogrammid on sisult seadusteksti huvigruppide interpretatsioonid, kus on osutatud regulatsiooni puudustele. See tähendab, et avalikkus ei toetanud Riigikogus vastuvõetud seadust, seaduse väljatöötamisel ei olnud arvestatud või oli lausa eiratud õigusnormi adressaadi seisukohta. Vaatamata sellele, et formaalselt olid kõik menetluslikud reeglid täidetud, ei tunnustanud avalikkus õigusaktis sisalduvat regulatsiooni. Terav konflikt õigusliku regulatsiooni kui tulevase objektiivse õiguse osa ja ühiskonna õiglustunde vahel sundis presidenti seaduse välja kuulutamata jätma.¹⁰ Õigusakt ei muutunud Eesti õiguskorra (objektiivse õiguse) osaks.

Objektiivse õiguse all peetakse reeglina silmas kehtivate õigusnormide kogumit, mis on läbinud kindla formaalse vastuvõtmise teed. Ilmar Tammelo märgib, et „...objektiivse õigusena ei käsitata õigusnormide mis tahes kogumit. Objektiivne õigus on tervikuks seondatud õigusnormide kogum.“¹¹ Objektiivsest õigusest tuleneb õigustus õiguse subjekti jaoks ehk teatud käitumise võimalus ja õiguslikult kaitstud huvi. „Õigussubjekt on õigustust ja õiguslikku kohustust omav subjekt.“¹² Seadusandja ja õiguse subjektid suhtlevad õigusnormide kaudu. „Õigus on inimeste poolt respektieriv kogutahe. /.../ [Õ]igus reguleerib rahva taht, ja vastupidi, /.../ rahva tahe talub ja tunnustab õigust. /.../ [Õ]igus ei saa eksisteerida ilma võimuta, /.../ kuid võim saab püsida ainult siis, kui ta toetub väärtustele, kui ta soodustab ja edutab õigust.“¹³ Õigusnormide taga seisab riiklik sund. Eesti riigi vundamendiks on rahva tahe, mis on leidnud väljenduse õiguslikult relevantsetes vormides. Praktiliselt mõeldes on võimatu absoluutne riigi ja kogu ühiskonna konsensus riigivõimu teostamisel õiguse kaudu. Ei tohi aga lubada olukorda, et õigus oleks „...indiviidide ja nende

⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm. vlj., 2012. PS §10, komm.3.4.3.

⁹ „Käibemaksuseaduse ja raamatupidamise seaduse muutmise seaduse“ väljakuulutamata jätmine. Vabariigi Presidendi otsus 18.12.2013 nr 348, RT III, 21.12.2013, 1

¹⁰ Õiguse diskursiivses teoorias on enamuse põhimõtte järgimisega vastu võetud otsus õiguse reaalseks küljeks, argumenteerimine avaliku diskursusena aga õiguse ideaalseks küljeks. (Robert Alexy, 2011/1, lk 48). Kirjeldatud olukorras põhjendas seega reaalse ja ideaalse õiguse külgede konflikt seaduse tunnustamata jätmise avalikkuse poolt ning ka ametlikult väljakuulutamata jätmise.

¹¹ I. Tammelo. Õigusnorm ja struktuur. Varasemad tööd (1939-1943). Hamburg, 1993, lk 181

¹² I. Tammelo, 1993, lk 182

¹³ A. Taska, 1978, lk 57

grupeeringute otsuste paljas tulemus.¹⁴ „Kui tegemist on mitmest probleemist läbi põimunud ja vastuolulise küsimusega, kus ei ole võimalik leida ainuõigeid lahendusi, saab leida võimalikest variantidest sobivamaid, selgitades välja probleemi erinevad küljed, kaasata otsustamisele eri vaatenurki pakkuvaid osalejaid.“¹⁵ Õigust saab olla ühiskonnas niipalju, kui võrd õiguse subjektid seda oma käitumise kaudu lõppastmes välja näitavad. „Tunnustamine ongi õiguspõhimõtete keskne alus.“¹⁶ „Õigus haarab endasse kõik selle, mis on seotud inimekäitumise õiguslikult relevantse osaga. Sellepärast on õiguse tunnetamiseks vaja näha ja tunnustada seda normatiivset korrelatsiooni, mis eksisteerib õiguse ja ühiskonna vahel.“¹⁷ „Õigus vajab funktsioneerimiseks tegelikkuses toimivat kommunikatsiooni.“¹⁸

„Õiguskorrale ratsionaalse mõtte andmine algab ja lõpeb ühelt poolt seadusandliku protsessiga ja teiselt poolt õiguse (seaduse) realiseerimisega ja mõlemad komponendid on teineteisega seotud.“¹⁹

Kaasaja õigusloomes ei piisa pelgalt riikliku sunnijõu fikseerimisest õigusaktis selleks, et seadusandja tegevust tunnustaks ühiskond. Ühiskonna arusaam õigusest ja huvi õiglase õiguse vastu on oluliselt arenenud, võrreldes näiteks nõukogude ajaga. Argumenteerimine avaliku diskursusena, mida R. Alexy nimetab õiguse ideaalseks küljeks, on mõnikord kaalukam kui reaalne külg (enamuse põhimõtte järgimisega vastu võetud otsus). Õigusriigi põhimõtted võimaldavad õiguslike vahendite abil riigivõimu omavolile vastu seista. Selline olukord tuleb ilmsiks, kui normiadressaadil ei teki adekvaatset arusaama õigusnormi vajalikkusest ja toimimisest, õigusnormi loomisel ei ole arvestatud riigi majanduslikku ja sotsiaalset seisundit, normiadressaadi suutmist käituda reeglite järgi ega riigi võimalust soodustada õigusakti täitmist nii avalikkuse kaasamise kui ka järelevalve toel.

Artur Taska nimetab elava õigusena rahva elus valitsevaid õiguslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi vaateid ja sihte ning konstateerib, et kui kehtiv kord on pidevas vastuolus elava õigusega, võib see olla revolutsiooni tekkimise kõige olulisem põhjus.²⁰ „Seadus peaks jõudma kõrgemale arenguetapile, et olla „tundlik“, faktilähedane, reaalsusele vastav ja elulähedane. Siis tunnetatakse seadust elava seadusena.“²¹ Õigus „...on keeruline kude, milles õigus ja moraal põimuvad ja milles norm peab leidma õigusühiskonnas moraalset vastukaja,

¹⁴ R. Narits. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn, 2004, lk 40.

¹⁵ Hinsberg H., Kübar U. Kaasamise käsiraamat ametnikele ja vabatahtlastele. 2014

¹⁶ A. Aarnio, 1996, lk 83

¹⁷ R. Narits, 2004, lk 40.

¹⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud vlj., 2012. Sissejuhatus

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ A. Taska, 1978, lk 57

²¹ C. Messner. “Living” Law: Performative, Not Discursive. – International Journal for the Semiotics of Law (2012) 25, lk 538

et kujuneda „tõeliseks“ õigusnormiks.“²² Artur Taska normide hierarhias on moraalnorm ülimuslik, sellele järgnevad tavanorm ja õigusnorm. Seda põhjustab moraalnormi eetilise iseloom. Taska arvates „...peab iga organiseeritud ühiskond kõige rohkem kartma moraali laostumist, sest sellega kaasneb allakäik kõigil sotsiaalse elu aladel.“²³ EV Põhiseaduse kommentaarides selgitatakse, et „...Eesti õiguskorra printsiipide sisustamisel tuleb Eesti põhiseaduse kõrval arvesse võtta arenenud õiguskultuuriga riikide õiguse põhimõtteid. /.../ [Ü]hiskonna eri struktuurid kaasavad indiviide erinevatesse ühiskondlikesse, riiklikesse, suprioriiklikesse ja teistesse elu-valdkondadesse. Nendes kõigis ühiskonnastumise vormides on potentsiaali, kujundamaks ühelt poolt täisväärtuslikku elu ja teiselt poolt adekvaatset arusaamist riiklikult organiseeritud ühiskonnast. Ülalkirjeldatud nn kommunitaristlikust vaatenurgast eelistatum tundub olevat selle liberaalne suund, mille abil saab kujundada pildi inimesest ja mille aluseks on esmajoones moraalsed tõekspidamised. Ennekõike liberaalse kommunitarismi abil saab kujundada inimesepildi, mis põhineb moraalsel tõekspidamistel ning kehtib ka õiguslikus valdkonnas.“²⁴ See lubab lugeda vastuvõetavaks arvamuse, et moraal on seaduse suhtes nagu kriitikastandard tavapraktika jaoks.²⁵ „Moraal on miski ülimuslik ning sotsiaalsest praktikast tervikuna ning konkreetselt õiguslikust praktikast sõltumatu. Kui seadus on sotsiaalne fenomen, kokkuleppe ja praktika tulemus, ei ole moraal kokkuleppeline, vaid kriitiline ilming, mis tagab omakorda seaduse ja teiste sotsiaalsete praktikate eetilise hindamise standardi. Kui seadust võib kritiseerida moraali seisukohast, siis moraali kriitika seaduse seisukohast on võimatu.“²⁶ Seadusadressaadi jaoks on seaduse sisu ja mõte vastuvõetavam, kui seaduspärane käitumine seostub adressaadi õiglustundega. „Õiglus on situatiivne väärtus ja õigusega seotud otsustega arvestatakse vaid siis, kui subjektile tekib väärtusele vastav tunne.“²⁷

Arutelu õiglasest õigusest peaks põhinema sellel, et seadus on adressaadile arusaadav. „[Seadusest] arusaamise kujundamise objektiks on seaduse tekst, kusjuures teksti tuleb käsitada õiguskultuurilise fenomenina, mitte käsuna. Iga seadus peab toimima. Nii aga juhtub ainult siis, kui kõigepealt saadakse seadusest mõistuspäraselt aru. Mis saab olla veel tähtsam ja vastuvõetavam kui tees selle kohta, et seadus peab olema arusaadav selle adressaatidele laias tähenduses?“²⁸ See mõte realiseerub õigusselguse põhimõttes, mis nõuab, et

²² A. Aarnio, 1996, lk 83

²³ A. Taska, 1978, lk 61

²⁴ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud vlj., 2012. Sissejuhatus

²⁵ Väide põhineb Peter Cane'i väljavaatel (Cane, Peter. 2002. Responsibility in law and morality. Oxford, Portland: Hart), mille üle arutleb Claudius Messner. 2012, lk 539

²⁶ C. Messner, 2012, lk 540

²⁷ Ilmar Tammelo. About Legal Philosophy. – International Journal for the Semiotics of Law. (2005) 18, lk 86

²⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud vlj., 2012. Sissejuhatus

„...õigusaktid oleksid sõnastatud piisavalt selgelt ja arusaadavalt, et isikul oleks võimalik piisava tõenäosusega ette näha, milline õiguslik tagajärg kaasneb teatud tegevuse või tegevusetusega.“²⁹ „Normi õigusselguse hindamisel peab arvesse võtma seda, kes on konkreetse normi adreassaadid, näiteks nn tavakodanikud, suurettevõtted või avalikud teenistujad.“³⁰

Põhiseaduse §-is 3 on sätestatud, et „...täitmiseks kohustuslikud saavad olla üksnes avaldatud seadused.“³¹ Seadus laiemas tähenduses käesolevas magistritöös on tekst, mis semiootika seisukohast on märgisüsteem, mis on loodud spetsiaalse koodi – õiguskeele – abil. Tekstist arusaamist taotleb eeldatavasti iga teksti autor. Õigusest arusaamise, õiguse tunnustamise probleemid seonduvad õigusteksti semiootilise tõlgendamise sisu ja eesmärgiga: uurida õigusest arusaamise ja seaduse teksti (märgisüsteemina) vahekorda ja vastastikust mõju. Mõistagi on riik huvitatud mitte õigusaktide kirjutamisest, vaid seaduste täitmisest, mille eelduseks ongi normi adreassaadi poolt normi sisust arusaamine ja teadvustamine (normatiivne kommunikatsioon). Nimetatud nõuded on sõnastatud Põhiseaduse kommentaarides, õigusloomet reguleerivas reeglistikus ja nende täitmist jälgitakse õigusakti loomise protsessis.³² See lubab arvata, et semiootilist tõlgendamist on praktikas suurema või vähema eduga rakendatud, teadvustamata, et tegelikult uurib õigusteksti autor märgitoimet (semioosi) õigusteksti ja selle adreassaadi või kasutaja vahel.

Ülaltoodust tulenevalt on käesoleva magistritöö eesmärk on uurida semiootilise tõlgendamise võimalusi õigustloova akti kavandamisel ja menetlemisel. Sel eesmärgil analüüsiti õigusloome protsessi reguleerivat õiguslikku raamistikku. Õiguse loomise reeglites sisalduvad sätted võib seostada semiootilise tõlgendamise alustega. See tähendab, et semiootilise tõlgendamise võtteid võiks seadusandja kasutada uute õigusaktide loomisel. Sellest tuleneb ülesanne: tõestada Käibemaksuseaduse ning Käibemaksuseaduse ja raamatupidamise seaduse muutmise seaduse, Töölepinguseaduse ja Korteriomandi- ja korteriühistu seaduse näitel semiootilise tõlgendamise rakendamist või rakendamata jätmist eri menetlusetappidel.

Magistritöö käigus kavatakse kontrollida hüpoteesi, et uue õigusteksti kui reeglistiku loomisel peaks seadusandja ehk teksti autor arvestama õigustekstide interpreteerimisest, tõlgendamisest ja rakendamisest saadud kogemust, õigusteksti adreassaadilt saadud tagasisidet,

²⁹ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud vlj., 2012, §10 komm.5.2.1

³⁰ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud vlj., 2012, §10 komm. 5.2.3

³¹ Eesti Vabariigi põhiseadus, §3

³² Vt Vabariigi Valitsuse 22.12.2011 määrus nr 180 “Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri” (HÕNTE) – RT I, 29.12.2011, 228.

mis lubab parandada süsteemi funktsioneerimist ning muuta vastavalt koodi, korrigeerides märgitoimet. See omakorda tähendab, et semiootilist tõlgendust võiks tulemuslikult kasutada mitte ainult kehtiva õigusakti tõlgendamiseks, vaid ka juba õigusakti loomisel. Semiootiline tõlgendamine kujutaks endast täiendavat võimalust õigusloomes õigusselguse nõude tagamiseks.

Magistritöös toetuti semiootika, õigusteaduse, filosoofia alal Eestis ja muudes riikides ilmunud monograafiatele, teadusartiklitele ja uurimustele, sealhulgas Moskva-Tartu semiootika koolkonna teadlaste artiklitele, ajakirjas „International Journal for the Semiotics of Law“ ilmunud artiklitele.

Magistritöös analüüsiti teaduskirjandust, õigusloome reguleerivat raamistikku (PS ja teised õigusaktid), mille alusel tehtud järeldusi illustreeriti kehtivate ja tulevikus jõustuvate, aga ka mittejõustunud õigusaktide sätete ning eelnõude ja seletuskirjade näitel. Magistritöös järgiti ajaloolist ja analüütilis-süsteematilist meetodit.

Magistritöö eesmärgist lähtuvalt on töö struktureeritud kolmeks peatükiks (vt sisukord).

Esimeses peatükis „Semiootilise käsitluse teoreetilised alused“ uuritakse semiootilise märgisüsteemi tunnuseid ning semiootilise tõlgendamise lähtepunkte, tutvustatakse märgisüsteemi üldteoreetilisi karakteristikuid, mis on semiootilise tõlgendamise aluseks. Semiootilise käsitluse raames eraldatakse mõned õiguslikule märgisüsteemile iseloomulikud tunnused, millele võiks toetuda õigusteksti semiootilisel tõlgendamisel. Samuti esitatakse semiootilise tõlgendamise võrdlus klassikaliste tõlgendamise kaanonitega ning arutletakse õiguse semiootika koha üle õiguse interdistsiplinaarses käsitluses (*MLA*).

Teises peatükis „Semiootilise tõlgendamise eeldused seadusloomes“ analüüsitakse õigusloome reguleerivat raamistikku eesmärgiga määrata menetlusprotsessis leiduvaid võimalusi ja eeldusi semiootilise tõlgendamise rakendamiseks.

Kolmandas peatükis „Õiguse semiootilise tõlgendamise probleeme kehtivate õigusaktide ning seaduseelnõu näitel“ illustreeritakse esimeses ja teises peatükis tehtud järeldusi kehtiva Käibemaksuseaduse, Töölepinguseaduse ning 2018. aastal jõustuva Korteriomandi- ja korteriühistuseaduse näitel.

Kokkuvõttes esitatakse välja uurimustöös tehtud järeldused.

I peatükk

Semiootilise käsitluse teoreetilised alused

§1. Semiootilise märgisüsteemi tunnused ning semiootilise tõlgendamise lähtepunktid

Informatsiooni tähtsust kaasaja ühiskonnas on raske ülehinnata. Mida ulatuslikumad on inimese teadmised ja oskused, seda kõrgemalt on ta hinnatud nii töötaja kui ka asjatundjana. Maailma tunnetamiseks peab inimene oma teadmisi oleva ja toimuva kohta pidevalt täiustama. Elu jooksul kogunenud infoga täiendab ta oma teadmistepagasit ning kogeb pidevalt, et sel viisil hangitud elutarkus aitab tihti raskes olukorras leida paremaid lahendusi. Majanduses ja poliitikas on informatsioon üheks strateegiliseks ressursiks. Seda võib käsitada kui tööriista, mida spetsialist saab ühiskonna mõjutamiseks osavalt kasutada, näiteks avalikku arvamust kallutades. Mayer Rothschild märkis tabavalt: „Kes valdab informatsiooni, see valitseb maailma“.³³

„Sotsiaalne semantiline informatsioon formeerib ühiskonda ja kehastub inimühiskonnas, sisaldades inimeselt inimesele edastatavat teavet, mis evib inimese jaoks tähendust (nii jooksvat kui ka ajaloolist) ning suunab isiku ja ühiskonna kui terviku arengut. Selle sotsiaalse informatsiooni mõte avaldub sotsiaalses märgikommunikatsioonis ehk suhtlemises märkide ja märgisüsteemide kaudu.“³⁴ See tähendab inimsemioosi. „Kõik märgisüsteemid teenivad jätkuvalt algset funktsiooni, milleks nad olid ette nähtud – võimaldada inimestel maailma representeerimist tähendusrikkal viisil.“³⁵

„Semiootika ehk õpetus märgist ja märkide süsteemist on teadusala, mille objekte esineb kõikjal: keeles, matemaatikas, kunstis, loomade ja taimede elus, kuid semiootika aineks on ikkagi informatsiooni edastav süsteem ja selle süsteemi tuum – märgisüsteem.“³⁶ Kalevi Kull, Silvi Salupere ja Peeter Torop on John Deely „Semiootika aluste“ eestikeelse trüki eessõna pealkirjastanud „Semiootikal pole algust“, mis viitab nii pikale õpetuse ajaloolle kui ka märgi iseloomule: „...semiootika kui mõiste on mitmetähenduslik, ta võib olla erinevate teaduste

³³ Mayer Amschel Bayern Rothschild, *Koodeks oma lastele*. Tsiteeritakse Wikipedia järgi:

http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%82%D1%88%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B4_%D0%9C%D0%B0%D0%B9%D0%B5%D1%80_%D0%90%D0%BC%D1%88%D0%B5%D0%BB%D1%8C.

Viim. vaad.14.04.2014

³⁴ Рождественский Ю.В.. Словарь терминов. М., 2002. Lk 22

³⁵ М. Danesi, Р. Perron. *Kultuuride analüüs*. Valgus, 2005. Lk 46

³⁶ Степанов Ю.С. В Мире семиотики, М. 2001, lk 5

see osa, mis sätestab uurimisobjekti süsteemseid tunnuseid ja võimaldab näiteks rääkida loomuliku keele kõrval kirjanduse keelest kirjandussemiootikas, teatrikeelest teatrisemiootikas, kunstikeelest kunstisemiootikas, filmikeelest filmisemiootikas nagu ka käitumise keelest argikäitumise semiootikas, maastike keelest ökosemiootikas või orgaaniliste koodide kõrval ka vegetatiivsetest ja animaalsest märgisüsteemidest biosemiootikas.³⁷ Käesolevas töös peame mõiste all silmas individuaalset (individuaalne mõiste) või kokkuleppelist mõtlemise vormi (mõiste), eraldades selle terminist, mis on mõiste keeleline väljendus.³⁸ Täpsustame, et semiootika mitmetähenduslikkuse all peame silmas pigem semiootika laia tähendusvälja, ja see võimaldab semiootika liigendamist uurimisobjektipõhiselt. Analoogiliselt arutledes märkame vajadust semiootika järele ka õiguskeele puhul, mis on õigusmärgi- ja ka õiguskommunikatsioonisüsteem, erialakirjanduses on sellist semiootikat nimetatud õigussemiootikaks.

„Semiootika on vaatepunkt /.../, mis sünnib eksplitsiitset äratundmisest, mida üks või teine mõõtmemeetod või uurimismeetod eeldab.“³⁹ Seega, semiootiline uurimine tähendab, et olemas on mõni tegelikkuse fakt, objekt, mis tuntakse ära ja mis vajab määratlemist ning hindamist. Hindamise tulemusena võiks tekkida väärtushinnang, millega tähistatakse hinnangu objekti (inimese, fakti, nähtuse, ka õigusliku regulatsiooni) omadusi, mis on kas positiivsed, negatiivsed, neutraalsed subjekti, grupi või ühiskonna seisukohalt.⁴⁰ Selle alusel kujuneb teatud mõiste ehk individuaalne ettekujutus või väärtushinnang, mis vajab väljendamist ning arusaamist teise isiku poolt, kui vaatame seda kitsalt, võttes eeskujuks inimeste suhtlemisprotsessi.

Sellises suhtlemisprotsessis jagab üks isik teis(te)ga mitteverbaalseid märke (näiteks žeste), verbaalseks väljendamiseks kasutab ta sõnu, mis omakorda on mõiste või väärtushinnangu väljendamiseks sobilik instrument, protsessi käigus võib märk muutuda (rikastuda, ulatuselt kitsamaks või laiemaks minna jmt). Semiootika arvestab protsessi, milles on esindatud märk või selle ekvivalent (näiteks mõiste) ja väärtushinnangute täiendusi, täiustusi. Laiemalt uurib semiootika erinevaid viise, kuidas väärtushinnangut väljendatakse ja arendatakse sõnumite vahetamisel. „Verbaalses sõnumis väljendub see sõnades, mille kasutust reguleerivad

³⁷ K.Kull, S. Salupere, P. Torop. Semiootikal pole algust. – Deely John. Semiootika alused. Tartu, 2009. Lk x.

³⁸ Individuaalse mõiste, (kokkuleppelise) mõiste ja termini kui mõisteväljendi erinevuse kohta vt E. Kasak, „Loogika algkursus“. Tartu Ülikooli kirjastus, 2013, lk 60

³⁹ Deely J. Semiootika alused. Tartu, 2009, lk 13

⁴⁰ G. Vuks. Traditsiooniline formaalne loogika. Tartu, 1999, lk 115; E. Kasak, Loogika algkursus. Tartu Ülikooli kirjastus, 2013, lk 469

keelereeglid, arvestades sõnakasutuse eesmärki ning viidates konkreetsele kontekstile.⁴¹ Gustav Špet hoiatas, et „sõna on spetsiifiline märgi tüüp, ei tohi piirduda märgist üldiselt teadaoleva ülekandmisega sõnale.“⁴²

Märgi määratlusi on erinevaid, sõltuvalt sellest, mis valdkonna jaoks määratlus antakse. Ehk märk üldisemas plaanis võib tähendada „... ükskõik mida, mis esindab midagi muud kui iseennast.“⁴³ Kui võtame aluseks inimsemioosi ehk inimeste kommunikatsiooni, kus meie vahetame märke, „... on märk midagi inimese valitud või loodut, omab tähendust ja see tähendus määratletakse märgi kasutamise tingimustega.“⁴⁴ Märgiks võib olla sõna, žest, liiklusmärk, raha, tants, ennustus, riietus jm. Arutledes märgi tähenduse üle järeldas Anatoli Vetrov, et „... täheldada mingit asja (selle laiemas tähenduses) pole midagi muud kui osutada sellele asjale, suunata sellele asjale jne.“⁴⁵

Märgile on omane suhtelisus; inimese jaoks on millegi märk see, mis väljendab, kujutab, annab edasi oma objekti tunnuseid, sisu, erinevusi. „On olemas märke, mis on ka omaette objektid [nt liiklusmärk], nii nagu on olemas objekte, mis on samaaegselt asjad [nt raamat]. Kuid pole olemas märke, mis ei oleks seotud mingi objektiga, mis ei ole nad ise. See on tähistatav objekt ja märgi olemuslik sisu [mis erineb objekti sisust] senikaua, kuni märk on märk.“⁴⁶ Märk ei või eksisteerida iseenesest, väljaspool igasugust konteksti.

„Sõna on märk, mis on lahutamatu ekstralingvistilisest ehk keelevälisest situatsioonist, konkreetse sotsiokultuurilise keskkonna inimeste teadvuses on see situatsioon seotud selle sõnaga.“⁴⁷ Tavaelus ja tavakeeles tekivad sõnad loomulikus olukorras, koos sellega sõnade adekvaatne mõistmine ja taotluslik arusaamine ehk tähendus ja sisu.⁴⁸ J. Locke märkis, et „sõnad on vaid hääliksused või jooned paberil ning need ei tähenda iseenesest mitte midagi.“⁴⁹ Gustav Špeti idee järgi on „... sõna tähendus just sõnastikes fikseeritud mitmetähenduslik valik, sisu ehk sõna mõte kuulub kategooriana selle ainsa arusaama tasemele, mis tekib ainult (kõne)kontekstis. Seega kui märgil (sõnal) oleks [sõnastikus fikseeritud] kaks tähendust, on need olemuselt kaks erinevat märki.“⁵⁰ Jacques Derrida märgib, et „... tähendus ei ole mitte

⁴¹ R. Kvelson. Peirce, Paradox, Praxis. The Image, the Conflict, and the Law. Mouton de gruyter, Berlin-New York, 1990, lk 5

⁴² Шпет Г. Герменевтика и ее проблемы. Контекст 1989, М. 1989

⁴³ M. Danesi, P. Peron, 2005, lk 51.

⁴⁴ Ю.В. Рождественский, 2002, lk 23

⁴⁵ Ветров А.А. Семиотика и ее основные проблемы. 1968, lk 22

⁴⁶ J. Deely, 2009, lk 53

⁴⁷ А. Саркисов. Семиотика права. Адвокатское бюро «Статус-кво». Исследования.

⁴⁸ Adekvaatsuse all peetakse magistritöös silmas kokkuleppelise tähenduse mõistmist indiviidi poolt

⁴⁹ J. Locke. An essay concerning human understanding. Book III, lk 390

⁵⁰ Г. Шпет, 1989, lk 239

see, mis sõnades sisaldub, vaid see, mida keegi sisendab nendesse.⁵¹ „Peale sõnade on keeles ka teisi keelelisi väljendeid, mis omavad tähendust. Need on nii morfeemid kui ka üksikud laused, lõigud, aga ka terviktekst.“⁵² Kui seostada sõna kui märk ja mõiste (sisu), mis oleks mõtlemise element ja tekib kõneleja teadvuses, väljendades konkreetset kontekstis sellele sõnale/märgile omastatavat tähendust, on võimalik ette kujutada, et igal sõnal on lõpmatu hulk tähendusi. Need tähendused võivad varieeruda ja mõnel määral erineda sõltuvalt sellest, kas see on tähendus, mida püüdis märgiga edastada kõneleja (kõnelejatähendus) või on see semioosis osaleva kuulaja poolt märgile omistatud tähendus või hoopiski kokkuleppeline tähendus, mille semioosis osalejad on omavahel arutledes kujundanud.

Rääkides tähenduse edastamisest, mõeldakse üldjuhul kommunikatsiooni. „Protseduuri, mille kaudu tuleb jõuda kõiki osapooli rahuldavate lahendusteni suvalises sotsiaalses situatsioonis, nimetatakse sotsioloogias diskursuseks.“⁵³ Diskursus on eriti laialt määratletud nii lingvistide kui ka filosoofide töödes. Michel Foucault on määratlenud diskursuse (*discours*) märkide, formuleerimise aktide kogumina; teatud ajal on olemas teatud sotsiaalse, lingvistilise, majandusliku või geograafilise valdkonna jaoks iseloomulikud ajaloolised reeglid, mis määravad väljendi funktsioonide täitmist – need on diskursiivsed praktikad. Teisisõnu on diskursus sotsiaalselt põhjustatud kõne ja tegevuse korraldus.⁵⁴ Kirjandussemiootikud arvavad, et see on tekstiga lähedane, sisaldades aga ekstralingvistilisi tegureid, ilma milleta ei ole tekst mõistetav (maailmavaade, arvamus, hoiak, eesmärk jne). Ehk olemas on teaduslik diskursus, huumori diskursus, ilmtingimata ka õiguslik diskursus ja „...igas diskursuses eeldatakse olevat oma reeglid ja määratlevad tegurid ning ka teksti või väljendi vormistamise seisukohalt kasvab alati reeglite hulk.“⁵⁵

Õiguslikus diskursuses – õiguse arusaamise, õigusloome, õiguse rakendamise tasemel – võib sõna adekvaatne mõistmine kõneleja (ütleva, adressandi) ja kuulaja (adressaadi) poolt omada suurt tähtsust nii isiku eluloo kui ka ühiskonnakorralduse jaoks tervikuna. Siin ja edaspidi mõistame diskursuse all spetsiifilist semioosi situatsiooni ehk märgikasutuse olukorda tervikuna, adekvaatsuse all mõistame käesolevas töös lihtsustatult semioosis osalejate poolt

⁵¹ Деррида Ж. Введение // Гуссерль Э. Начало геометрии. - М., 1996. Tsiteeritakse Георгий Почепцов. Теория коммуникации. М., 2001 järgi, lk 220

⁵² E. Kasak, 2013, lk 54

⁵³ H. Käärik, 1998. Oma uurimuses toetub H. Käärik Jürgen Habermasi määratlusele: „Diskursuse mõiste all olen ma sisse toonud argumentatsioonil rajaneva kommunikatsioonivormi, mille teemaks on problemaatiliseks muutunud kehtivusnõuded ja mille raames püütakse leida viimastele põhjendust“. Jürgen Habermas 1992. Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des Demokratischen Rechtsstaats. Frankfurt: Suhrkamp.

⁵⁴ М. Фуко Слова и вещи (Michel Foucault). Перевод с французского В. П. Визигин, Н.С. Автономова. СПб., А – cad, 1994

⁵⁵ Тодоров Ц. Понятие литературы/ Семиотика: Антология. (Сост. Степанов Ю.С.) Москва, 2001, lk 389

märgi sisustamise kokkulangevust. See tähendab, et õigusmõiste loomine ei ole puhtalt lingvistiline ülesanne, „...märgi probleem ei ammendu mõiste defineerimisega, see kõik on tihedalt seotud õiguse ja seaduse laiemas tähenduses eristamise ja suhestamisega ning mõjutab seda.“⁵⁶ Teisisõnu, õigusmõiste loomine tähendab kokkuleppelise intersubjektiivse elemendi (mõiste) väljenduse (termini) loomist, see on siiski peamiselt keeleteaduse valdkonda kuuluv tegevus. Loodud õigusmõiste märgina funktsioneerimine on komplitseeritud kuulaja/adressaadi tähenduses, ehk kui õigusmõistet/terminit kasutatakse märgina, on see semioosis sisustatud kõneleja poolt talle lisatud tähendusega, millega see muutub individuaalseks mõisteks – kõneleja mõtlemise elemendiks. Tihedalt seotud grupi liikmete jaoks nagu teatud juristide koolkond, võib individuaalse ja kokkuleppelise mõiste vahel vahe tegemine olla vähetähtis, kuid tavakasutaja või teise koolkonna juristi puhul võib erinevus mõistete vahel osutada oluliseks. Näiteks Eestis praktiseeriva juristi jaoks tähendab „eksport“ kauba väljaviimist Euroopa Liidust kolmandasse riiki, siis tavakodaniku jaoks tähendab eksport kauba väljaviimist Eestist väljapoole ükskõik mis riiki. Semioosis on tähtis arvestada osalejate (adressandi ja adressaati) staatust, sotsiaalset kuuluvust, veendumusi jmt.

Inimene tunnetab maailma subjektiivse ümbermõtestamise kaudu ja inimese jaoks on see ainus talle teatav reaalsus. Verbaalse kommunikatsiooni abil on indiviidi mõistuses tekkinud ettekujutust maailmast vahel keeruline edasi anda. Püüdes rakendada subjektiivsust eluliste asjaolude puhul, luues subjektiivsuse, arvestamata ühiskonnas juurdunud ettekujutust maailmast või heites kõrvale alternatiivse arvamuse, tekib illusioon. „Diskursiivsed illusioonid on inimõistuse reaalsuse rekonstruktsiooni tulemus, mille aluseks on eelnevad kogemused, tunnetused, kultuuriideoloogia ja kokkulepped. Tulemuseks on väga keerulised ja mitmetahulised diskursiivsed illusioonid, mida analüüsides oleks vaja arvestada muu hulgas sotsiaalset võitlust võimu pärast, sotsiaalpoliitilist ja ajaloolist konteksti, mis mõjutavad individuaalset kogemust. Süsteemne analüüs, mis hõlmab ajaloolisi, keelelisi ja semiootilisi toiminguid ja mis on seotud nende toimingute sotsiaalse efektiga, võimaldab sotsiaalset, poliitilist, religioosset ja ideoloogilist pinget tekitavate dünaamiliste diskursiivsete protsesside uurimist, eriti kui need on seotud erinevate reaalsuse kontseptualiseeringutega, mis puudutavad demokraatiat ja inimõigusi.“⁵⁷

Õigussemiootiku ülesanne oleks uurida õigusest arusaamise ja seaduse kui märgisüsteemi vahekorda ja vastastikust mõju.

⁵⁶ А. Саркисов. Семиотика права.

⁵⁷ A. Bhatia, V. K. Bhatia. Discursive Illusions in Legislative Discourse: A Socio-Pragmatic Study. – International Journal for the Semiotics of Law (2011) 24, lk 3-4

Kui diskursus on märgikasutuse olukord tervikuna, siis konteksti mõiste on tihedalt seotud teksti, subjekti antud tõlgendamise ja interpretatsiooniga ning on seega diskursusest kitsam. Eristatakse verbaalset (kui märgina arvestame sõna, siis peitub see sõna ümbritsevas tekstis) ning sotsiaalset konteksti (adressaadi ehk subjekti olemine ühiskonnas, tema sotsiaalne kogemus). Konteksti liigitusi on veel teisigi, näiteks situatsiooniline, taustateadmiste ja kaastekstiline kontekst, kuid töö autori arvates on siiski üldisemalt ja uurimuse teema aspektist lähtuvalt asjakohasem liigitus verbaalne-sotsiaalne. Igasuguse semiootilise süsteemi põhiküsimusteks nimetab Juri Lotman esiteks semiootilise süsteemi „...suhet välissüsteemiga, süsteemist väljaspool asuva maailmaga ja teiseks staatika suhet dünaamikasse ehk kuidas süsteem võiks areneda, jäädes samaks süsteemiks.“⁵⁸

Keel iseenesest on kommunikatsioonivahend, muu hulgas ka riigi ja indiviidi vahel, vahend, millega riik võib õigusloome kaudu väljendada oma tahet ühiskonna elu reguleerimiseks. Juri Lotman väitis, et „...keel on kood pluss selle ajalugu,“⁵⁹ viidates tõenäoliselt nii kontekstile kui ka diskursusele tervikuna. Puhtalt reegli kirjapanemine ei oma mitte mingit regulatiivset mõju, kui subjekt sellest reeglist aru ei saa. Samas aga kui kujutada ette ajaloolise mäleta „puhast“ koodi ning identse tasemega nii teabe saatjat (adressanti) kui ka teabe saajat (adressaati), siis oleks arusaamine nende vahel ideaalne, teabe väärtus aga minimaalne, teave iseenesest rangelt piiratud ja praktiliselt ei oleks kummalgi kommunikatsioonipoolel millestki rääkida. Seega, sellise teabe ideaaliks on käsk.⁶⁰ Tegelikult tekib semioos ainult siis, kui saatja ja saaja on erinevatel positsioonidel ja seda nimetab Aleksandr Pjatigorski vaatleja positsiooni olemasoluks, milleta oleks selline isikute vahekord lihtsalt sündmus. See tähendab, et „...märk esineb interpretatsiooni olukorras ühelt poolt ja vaatleja kultuuris teiselt poolt.“⁶¹ Interpretatsiooni olukorras ilmneb ütleja- ja kuulajatähendus (mõiste, ütleja ja kuulaja/adressaadi mõtlemise element), vaatleja kultuuris aga võiks asetseda just kokkuleppelise tähenduse väljendus ehk termin. Märkisüsteemi semiootilise uurimise objekt seega eksisteerib, kui kokkuleppeline intersubjektiivne element (mõiste) ei lange kokku ütleja- ja/või kuulajatähendusega ja olemasolevat erinevust oleks võimalik selgitada muu hulgas konteksti mõju analüüsiga.

⁵⁸ Лотман Ю. М. Семиосфера. Культура и Взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки (1968-1992), С.-Петербург: «Искусство—СПБ», 2000, lk 12

⁵⁹ Лотман Ю. М., 2000, lk 15

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ А. Пятгорский. Избранные труды. – tsiteeritakse Георгий Почепцов. Теория коммуникации. М., 2001 järgi, lk 202

Õiguse semiootika probleemiga tegelevad Aleksandr Sakrissov, Venera Konetskaja, Natalja Habibullina on määratlenud semiootika ülesandeks „...õigusmärgi toime ja vastava õiguskeele (koodina) ja õigusmõtlemise seotuse uurimise“⁶² ning sõnastanud õiguse märgisüsteemi peamised tunnused järgmiselt:

a) õiguse märgisüsteem on kumulatiivne. Uued õiguse elemendid kogunevad ning suhestuvad juba olemasolevate elementide, teadmiste, käitumisreeglite, kogemusega. Iga uus element paigutatakse just talle omasele positsioonile märgisüsteemis vastavalt oma välisele vormile. Seadus laiemas mõttes on kumuleeritud ühiskonna kogemus. Kumuleeritud ühiskondlik kogemus väljendub tihti kokkuleppelistes intersubjektiivsetes elementides, mille hulgas on ka õigusmõisted/terminid. Seaduses kumuleeritud ühiskondlik kogemus on õiguse märgisüsteemi märkide abil fikseeritud ja areneb koos ühiskonna arenguga oma sisemise reeglistiku järgi: riik taotleb seaduses väljendatud tahtest arusaadavust. Selleks peab valima subjektile arusaadava väljendusviisi ja keele, mis omakorda peaks olema eristatav nn tavakeelest, et mitte kaotada regulatiivset iseloomu;

b) õiguse märgisüsteemi sisemine vorm määratleb selle välise vormi. Sellest tuleneb märgisüsteemi väljendusvormi ja sisuvormi struktuurne sarnasus, teisisi öeldes väljendusvorm ja sisuvorm on homomorfsed, s.t, et väljendusvormi ja sisuvormi struktuurne sarnasus ehk märgisüsteemi sisemine vorm määratleb selle välise vormi.⁶³ Õigusakti tekst peaks olema tekstiliselt rangelt vormistatud: reeglipäraselt struktureeritud, jaotatud paragrahvideks, lõigeteks ja punktideks. Selline vorm tagab õigusteksti terviklikkuse ja sidususe, lubab ristviitamist nii tekstis endas kui ka kogu õigussüsteemi õigustekstide ulatuses. Spetsiifilise vormiga taotletakse muu hulgas seda, et subjektile tekiks arusaam õigusteksti spetsiifilisusest. Sellega soodustatakse märgi õiget või vähemalt taotluslikku arusaama adressaadi poolt;

c) õiguse märgisüsteem on opositiivne.⁶⁴ Teisisõnu, õiguse märgisüsteemile on omane õiguskeele täpsus, referentside puhtus paradoksides, kuna õigusmärgi ühetähenduslikkus tagab märgi õige mõistmise subjekti poolt. „Opositiivsus ehk olukord, kus kõik

⁶² А. Саркисов. Семиотика права.

⁶³ Kontseptsiooni autorid nimetavad väljendus- ja sisuvormi struktuurset sarnasust isomorfseks, kuid see on vaieldav: isomorfne tähendab üksüheselt (bijektiivselt) homomorfset. Kuna märgil võib olla lõputu hulk tähendusi, pole üksühesus (bijektiivsus) tagatud, pole kindel, et igale sisuvormi elemendile vastab üks ja ainult üks väljendusvormi element. Näib, et õiguse märgisüsteemi tuleb käsitleda pigem homomorfsena kui isomorfsena.

⁶⁴ Opositiivsus lingvistikas tähendab, et ei ole grammatilist nähtust, mis ei oleks vastandatud teisele grammatilisele nähtusele, igal grammatilisel nähtusel on opositsioonide jadas oma koht, näiteks ainsus vastandatakse mitmusele. See on eriti tähtis väljendusvormi erinevus, mis viib mõisteerinevuse teadvustamiseni (näiteks häälikuvastandamine, mis võib diferentseerida kahe sõna tähendust). Eestikeelne võimalik vaste „vastandatus“ on küsitav ega anna edasi algset tähendust.

õigussemiootilise süsteemi peamised konstitueerivad elemendid ja märgikonstruktsioonid on vastandatud ja eristatavad, on õiguslike märgikonstruktsioonide sisemise struktuuri kontseptsiooniks.⁶⁵ Kontseptsiooni autorid (Aleksandr Sakrissov, Venera Konetskaja, Natalja Habibullina) nimetavad tõenäoliselt märgikonstruktsiooniks märki, mis koosneb mitmest märgist ehk eristavad sõna lausest (võimalik ka lausungist, kuid nende uurimisobjektiks oli siiski kirjalik õigustekst) ja tekstist. Uurimuse autori arvamusel muutub märgikonstruktsioon iseseisvaks märgiks, kuid selle protsessi uurimine väärrib eraldi süvendatud uurimist. Asjakohane on veel kord meenutada Gustav Špeti ideed, et „...sõna tundub mitmetähenduslik ainult kuni selle kasutamiseni tähenduse edastamiseks või kui meie seda kohates ei tea veel, mis tähenduses on seda kasutatud.“⁶⁶;

d) Charles Peirce teooriast alguse saanud jaotusele vastavalt on märgisuhete järgi määratletavad semiootika kolm aspekti: süntaktika, mis on märkidevaheline suhe diskursuses, semantika – märgi ja tähistatava objekti vaheline suhe tegelikkuses ning pragmaatika – märgi ja ütleva/kuulaja subjekti vaheline suhe on vaieldamatult olemas ka õiguse semiootikas ja on semiootilise uurimise formaalne instrument.⁶⁷ Süntaktika võimaldab mõista märkide suhestamise reegleid teatud formaliseeritud diskursuses, abstraherides neid individuaalsetest omadustest, millega tagatakse lausendi reeglipärasus. Semantika on seotud lausendi tõeväärtuse määramisega; tõeväärtus määratletakse subjekti sise- ja välismaailma seotuste, märgi enda motiveeritusega. Pragmaatika tegeleb subjekti arvamuste ja hinnangute uurimisega selgitamaks, kuivõrd adekvaatselt subjekt märki interpreteerib. Pragmaatika reeglid määravad, et peab kasutama ainult neid märkide ühendusi ja teisendusi, mis on arusaadavad ja tavakohased konkreetses sotsiaalses grupis. Oma loomult on märgid sotsiaalsed ja see ilmneb rääkija (adressandi) ja kuulaja (adressaadi) interpretatsioonides identsust taotlevas sarnasuses. Kõnealuses sotsiaalses grupis on „...informatsiooni adekvaatseks edastamiseks võrdselt tähtsad nii süntaktilised kui ka semantilised ja pragmaatilised reeglid.“⁶⁸;

e) semiootilises plaanis on õigusmõiste väljendatud reeglina mitte ainsa märgina, vaid õigusliku märgikonstruktsiooniga.

⁶⁵ Саркисов А.К. Семиотика права: Историко-правовое исследование правовых знаковых конструкций. Автореферат диссертации. Москва, 2000

⁶⁶ Г. Шпет, 1989, lk 226

⁶⁷ Пирс Ч. С. Из работы «Элементы логики. Grammatica Speculativa» / Семиотика: Антология. (Сост. Степанов Ю.С.) Москва, 2001. Peirce terminoloogias on need puhas grammatika, tegelik loogika ja puhas retoorika.

⁶⁸ Конечкая В. П. Социология коммуникаций. Учебник. - М.: Международный университет бизнеса и управления, 1997, lk 61

Kontseptsiooni edasiandmise terviklikkuse seisukohast mõistame märgikonstruktsiooni all mitmest sõnast kui märgist koosnevat märki.

Iga keel on kood. Kood on strukturealne süsteem, milles märkidel avaldub spetsiifiline paradigmaatiline struktuurisuhe (mingi tunnuse järgi sarnaste märkide kooslus), süntagmaatiline struktuurisuhe (märgid on konstrueeritud koodispetsiifiliselt, kindla korrapära ja reeglistikuga) ja analoogiline struktuurisuhe (annab reeglid, mis näitavad, kuidas saab konkreetset märki asendada teiste märkidega). „Semiootilisest seisukohast on keel igasugune subjektvaheline märkide kogum, mille kasutamist määratlevad süntaktilised, semantilised ja pragmaatilised reeglid.“⁶⁹ Tekst on ühest või enamast koodist võetud märkide kogum, mida kasutatakse sõnumi koostamiseks ja edastamiseks.⁷⁰ Õigusteksti koodiks on õiguskeel. Kuigi õigustekstis kasutatakse mõistagi ka tavakeelt, rõhutab just õiguskeel õigusteksti spetsiifikat. Õigustekst on vormistatud kirjalikul kujul ja peaks olema ettekirjutatud reeglite järgi rangelt struktureeritud sellisena, et adressaadil oleks võimalik seda teiste tekstide hulgast ära tunda ja õigustekstina määratleda (töö kontekstis on kuulaja ja adressaat sünonüümid, millega tähistame teate vastuvõtjat, märgi interpretaatorit). Õiguskeele opositiivsus peaks tagama selle lakoonilisuse ja täpsuse. Õigusteksti äratuntavusega taotletakse adressaadi eelhäälestust õigustekstile, mida võiks (nagu ülalpool öeldud) võrrelda Aleksandr Pjatigorski pakutud semiootilise situatsiooni eeldusega – vaatleja positsiooni olemasoluga märgitõlgenduses.

Subjekt on pragmaatikas keskne kategooria. Kõneaktiteoorias mõistetakse subjekti all kõnelejat. Pragmaatikat selgitades on Charles Peirce maininud subjekte ehk märkide kasutajaid, adressanti ja adressaati, kusjuures adressant võib olla ka teksti autor.⁷¹ Seaduse kui õigusteksti subjektiks on ühelt poolt seaduse looja ehk autor ning teiselt poolt adressaat, see, kes seda teksti loeb, kuulab, tõlgendab ja interpreteerib. Igal subjektil on oma eesmärk ja positsioon, semiootilise uurimuse jaoks on tähtis neid eristada. Edaspidi räägime õigusteksti autorist ja selle adressaadist ning teksti interpretatsioonist vastavalt ütlejatähendusele ja kuulajatähendusele.

See, kuidas õigusteksti autor suutis arvestada süntaktilisi, semantilisi ja pragmaatilisi reegleid, mis on tavaks antud sotsiaalses kogukonnas, mõjutab lõppkokkuvõttes adekvaatset arusaamist õigustekstist kui seadusest (seaduse all mõtleme siin seadust laiemas mõttes ehk igasugust õigustloovat akti). Umberto Eco liigituse järgi arvestab autor suletud teksti puhul keskmise

⁶⁹ Моррис Ч. У. Основания теории знаков. / Семиотика: Антология. (Сост. Степанов Ю.С.) Москва, 2001, 76

⁷⁰ M. Danesi, P. Perron, 2005, lk 90-91, 306, 308

⁷¹ Пирс Ч. С., 2001, lk 165-226

statistilise adreessadiga määratletud sotsiaalses kontekstis, kusjuures eeldatakse teatud konkreetseid reaktsioone, iga tekst on struktureeritud vastavalt mõne projekti rangelt jämedale reeglistikule.⁷² Projekti all mõeldakse konteksti, mille osaliseks on tekst. Nii on selgelt määratletav õigusakti tekst, kus õigusteksti looja on piiratud rangete struktuuri ja keelekasutuse normidega (normitehnika eeskiri, õiguskeele sõnastikud jm), arvestab asjatundja-adreessadiga või vähemalt sellise subjektiga, kellel on mingil määral olemas ettevalmistus vähemalt õiguskeele vastuvõtmiseks ja parimal juhul ka arusaamiseks, õigusteksti interpretatsioonid on rangelt piiratud, pigem välistatud. Kõrvuti Umberto Eco käsitlesega võiks välja tuua kaks interpretatsioonikäsitlust Gustav Špeti teosest, kus sisu või mõtte all mõistetakse kas midagi esemelis-objektiivset või psühholoogilis-subjektiivset.⁷³ Esemelis-objektiivse interpretatsiooni korral peaks tõlgendatav märk osutama asjale, esemele või asjadevahelisele objektiivsele suhtele, mis avastatakse interpretatsiooni kaudu, kuid objektiivne suhe iseenesest seostub nendest teataja isikuga (suletud tekst Eco leksikonis). Psühholoogilis-subjektiivse interpretatsiooni korral edastab märk (sõna) ainult teataja kavatsusi, soove ja ettekujutisi ning interpretatsioon on niivõrd vaba ja isegi meelevaldne, kuivõrd vaba on teataja soov täita oma sõnu mingi sisu või paljude sisudega, kuna see vastab tema kavatsusele (avatud tekst Eco käsitluses).

Aleksandr Sarkissov kujutab igasugust õiguslikku märgikonstruktsiooni hägusate piirjoontega püramiidina. Püramiidi aluseks on konkreetse kogukonna esialgsed õiguslikud ideed ja ettekujutused, mis moodustavad kogukonna sotsiaal-, usu- ja kõlblus-õiguslike keeleolude kompleksi, püramiidi tipuks on õigustermin või õiguslik konstruktsioon kui konkreetse ajastu õigusliku logosfääri element (kokkuleppelise intersubjektiivse elemendi väljendus).⁷⁴ Arvestades õigusteksti suletud iseloomu ja õigusliku märgikonstruktsiooni ülesehitust, peab õigusloomes arvestama teatud ühiskonna tavapäraseid reegleid ja reguleerimist vajavaid olukordi. Neid on vaja arvestada õiguse kumulatiivse ja sotsiaalse iseloomu tõttu. Ühiskonna tavapärased reeglid ja reguleerimist vajavad olukorrad teisendatakse õiguskonstruktsiooni, mille adreessadiks on mitte ainult kõrgelt haritud asjatundja, vaid ka kogu ühiskond („vaatlejad“), kelle elu ja suhteid hakkab õigusakt edaspidi reguleerima. Ei ole võimalik luua ideaalset juriidilist teksti, õiguskeel iseenesest omab piisavalt suurt vahendite varu igaks konkreetseks otstarbeks, näiteks põhinormi loomiseks või üksikjuhtumi reguleerimiseks. Õiguskeel on teatud määral ähmane, vajab täpsustamist ja interpreteerimist: endastmõistetavalt on üldise normi ja individuaalse lahenduse vahel mingi lõtk. „Teatud

⁷² У. Эко. Роль читателя. Исследования по семиотике текста. СПб.: «Симпозиум», 2007, lk 20

⁷³ Г. Шпет, 1989, lk 234-235

⁷⁴ Саркисов А.К., 2000

paindlikkuse annavad õigusteksti sisu hindamisele õiguse metodoloogia ja õiguslik argumentatsioon. Kuid ähmased õiguslikud konstruktsioonid kombinatsioonis õigusliku interpretatsiooni paindlikkusega võiksid viia üllatavate tähendusteni ning õigusemõistete tähenduse muutmiseni.⁷⁵ Õigusteksti suletud iseloomu tõttu on selle mõistmine spetsiifilise õigusliku ettevalmistuseta adressaatidel problemaatiline. See väljendub vaidlustes, õigusnormi teadlikus ja mitteteadlikus moonutamises, mis võib lõppkokkuvõttes viia ka selleni, et tegelik adressaat ei suuda täita reegleid, mis on temale arusaamatud, täites neid, nagu tema aru sai. Tulemuseks võib olla õiguserikkumine.

Kui lähtuda sellest, et seadusandja tahe väljendub õigusnormis, õigusnorm on suunatud adressaadile, seadusandja taotleb arusaamist normi sisust ja adressaadi poolt õigusnormi järgimist õigusaktiga reguleerivas valdkonnas tegutsemisel, siis poleks mõistlik eeldada, et seadusandja eesmärk on õigusnormide fikseerimine nende rakendamiseks. Kui õiguse rakendamine on kohtumõistmise funktsioon, siis kohtuni jõuavad juba lahendamist vajavad juhtumid. Selle lahendusega taotleb kumbki pool enda õiguse tunnustamist mis tahes (õiguse, kohustuse, õigusnormi üldisemalt) rikkumise või vaidluse tõttu tekkinud konfliktises olukorras. Teisisõnu, adressaat on juba tegutsenud õigusnormi järgides või järgimata, toetudes õigusnormi arusaamisest tekkinud seisukohale, sellise tegutsemise (või ka tegevusetuse) tõttu tekkinud olukord vajab lahendamist kohtus ja kohus rakendab õigust, subsumeerides faktilisi asjaolusid õigusnormi koosseisuga. Õigusnormi kohtulikku rakendamist võiks käsitleda õigusnormi sisu kohustusliku arusaamise ettekirjutamisena. Pierre Bourdieu järgi läheb iga sunnikasutusega kaasa selle rakendaja sunnijõu legitimeerimisele suunatud diskursus (antud kontekstis tähendab „diskursus“ õigussüsteemi). Võiks isegi öelda, et „igasuguse jõuvahekorra olemus seisneb oma jõu avaldamises ainult sel määral, mil määral selline vahekord jääb peidetuks.“⁷⁶

Sõltuvalt eesmärgist võib adressaat õigusnormi tõlgendamise abil otsida endale kasulikumat seaduse kasutamise varianti (subjektiivne eesmärk). Pigem peaks tõlgendamise eesmärk olema seadusele või seadusandja mõttele vastava sisu leidmine (objektiivne eesmärk). Soovituste või normidest lähtuvate seisukohtade esitamine on õigusteadlaste, kitsamalt juristide ala. Et realiseerida õigusnorme praktikas, peaks avama õigusnormi korralduse sisu, mis saavutatakse läbi õigustõlgendamise. Samas peaks tõlgendaja kinni pidama seadusandja etteantud keelelis-loogilise sisu piiridest, kõrvalpeõige on lubatud eranditult üksnes

⁷⁵ Doris Liebwald. Law's Capacity for Vagueness. *International Journal for the Semiotics of Law* (2013) 26, lk 392

⁷⁶ Бурдьё П. Социология политики, М.: Socio-Logos, 1993, lk 164

õigusnormis esineva lünga, eksimuse või vastuolu puhul. Peab aga tunnistama, et „...õigusnormi leviala on märksa laiem kui jurisprudents ja kohtud: õigusnormid on abstraktse iseloomuga, need laienevad ulatuslikule subjektide ringile ning norme realiseeritakse nende subjektide tegelikus tegevuses.“⁷⁷ See tähendab, et ka mitte-õigusteadlastest adressaadid peaksid õigusnormist aru saama, teadvustama, et seda kasutada ja järgida, aga võib-olla ka, et teadlikult hoiduda seadust väänamast. Selleks peavad nad õigusnormi interpreteerima – sõnastama õigusnormi nendele arusaadavasse keelde, kasutades selgeid, arusaadavaid märke.

Nii tõlgendamine kui ka interpreteerimine on subjektiivne tegevus. Interpreteerimine on teksti ümbersõnastamine oma sõnadega. Tõlgendamine on tähenduse andmine keelelisele väljendusele, kus esitatakse ühemõtteline tähendus või väljendusele omistatakse üks konkreetne tähendus mitmete tähenduste hulgast.⁷⁸ R. Narits nimetab tõlgendamist juriidiliseks interpretatsiooniks, selgitades, et tõlgendamine on tegevus, mille abil tõlgendaja muudab tema jaoks probleeme tekitava õigusnormi teksti arusaadavaks, aga ka näiteks et „...välistada normide omavaheline vastuolu.“⁷⁹ Kui adressaat (semiootilises keelepruugis interpretaator) on piisaval tasemel juriidiliselt ette valmistunud, siis peaks õigusnormi teksti sisu talle selge olema. Teise adressaadi jaoks ei pruugi see nii olla. Õigustekstist arusaamiseks püüab adressaat oma oskusi ja teadmisi kasutades märgata õigustekstis sisalduvaid mõisteid, mõista definitsioone ning saada aru nendega väljendatud õiguslikust reeglist ehk õigusnormist. Tavainimesest interpretaatori jaoks on õigusnormi sisu leidmine märksa keerulisem, kuna tema jaoks on õigusnormi koht õiguse struktuuris reeglina peidetud, eksitajaks võib olla ka mõni sõna, mille tähendus sisaldab juristi jaoks sisulist tagajärge (nt sõna „tühine“ viitab juristi puhul kindlatele eeldustele ning viib kindla tagajärjeni, ent tavainterpretaatori jaoks on sõna „tühine“ sünonüümideks harilikult hoopis sõnad „olematu“, „kasutu“, „ebaoluline“ või „jõuetu“).

Seadusandja, olles õigusteksti autor, eeldab siiski, et tema kasutatavate koodide kompleks on sama, mis tema eelduslikul lugejal ehk siis lugeja peaks suutma interpreteerida märke identselt teksti autoriga. Kommunikatsiooni küberneetilise mudeli looja Norbert Wiener arvab, et „...igasugune süsteem toimib tõhusalt siis, kui selle süsteemi seisukorra kohta saab informatsiooni väljastpoolt ja süsteem moderniseerib oma juhtkäske selle alusel. Kui süsteem on organiseeritud efektiivselt, on ühiskondlik informatsioon ehk tagasiside palju ulatuslikum,

⁷⁷ Хабибулина Н. И. Политико-правовые проблемы семиотического анализа языке закона: теоретико-методологическое исследование. Автореферат. СПб, 2001

⁷⁸ A. Aarnio, 1996, lk 128

⁷⁹ R. Narits, 2004, lk 145-146

võrreldes selle infoga, mida võiks edastada iga selle ühiskonna liige. Seega, süsteem toimib tõhusalt, kui tagasiside edastab antud keelekasutuse kontekstis tõeks peetavat informatsiooni.⁸⁰

Nagu igasugune tekst, nii määratleb ka õigustekst kõige üldisemas plaanis võimaliku lugeja mudeli, valides teatud keelelise koodi, kirjandusliku stiili ning spetsialiseerituse astme. Samas loob tekst ise oma lugeja kompetentsi. U. Eco järeldab, et „...hästi organiseeritud tekst eeldab ühelt poolt teatud tekstivälise päritoluga kompetentsuse tüüpi, kuid teiselt poolt püüab tekstiliste vahenditega luua nõutavat kompetentsi.“⁸¹ See tähendab, et asjakohase eelhäälestusega subjekt (kes eristab õigusteksti muudest tekstidest) teadvustab selle spetsiifilisust ning oskab mõista definitsioone (see eelhäälestus on õigusliku semioosi väljendus ehk märgitoime adressaadile õiguslikus diskursuses) ning peaks õigustekste lugedes saama õigusliku kompetentsi.

Seega võiks oletada, et väljendustaseme transformeerimine sisutasemesse algab keelelise tõlgendamisega. Et lugejast saaks jurist, piisaks õigusteksti sõna-sõnalt sõnastiku abil dekodeerimisest ning õigustekstis sisalduvate väljendite seostamisest omavahel. Tegelikuses on aga komistuskiviks „kontekstuaalne sisu (tähhendused)“.⁸² Dekodeerimine sõltub paljuski konkreetsetest tajumise asjaoludest.

Semiootika keeles tähendab see, et õiguskeeles ehk koodis sisalduv teave on adressaadi jaoks märgiks, adressaat on olnud valmis märgitoimeks, on selle märgi vastu võtnud ning edasi toimub selle märgi suhestamine. Õigusteadlase jaoks tähendab see märgi suhestamist õiguse ajaloo üldisemalt ning ka kitsalt konkreetse õigusnormi „...ajaloo, normi eesmärgiga ja selle kohaga õiguskorras.“⁸³ Tavakasutaja mõistuses jäävad sellised kontekstuaalsed seosed hoomamatuteks. Pigem suhestab ta õigustekstis sisalduvat märki isikliku ja temale teatavaks saanud kogemusega, oma teadmiste ja ettekujutusega õiglusest ning see kogum on äärmiselt subjektiivne. On võimalik, et jurist, õigesti suhestades õigusnorme kui märke, koostab õiguslikust aspektist laitmatu õigusteksti, mis samas sisaldab sisulisi eksimusi ja vigu lepingu objekti või eseme ja selle funktsioneerimise kirjeldamises.

Õiguskeele termin õigusemõiste väljendusena on õigusteksti kese, selle ümber kontsentreeruvad kõik teised ühikud, termin peaks olema ühetähenduslik, sünonüümide

⁸⁰ Н. Винер. Кибернетика. – Tsiteeritakse Георгий Почепцов. Теория коммуникации. М., 2001järgi, lk 231

⁸¹ У. Эко, 2007, lk 20

⁸² У. Эко, 2007, lk 37

⁸³ Liina Kanger. Õiguse semiootiline tõlgendamine. Bakalaureusetöö, (2008) lk 31

kasutamisel peaks seadusandja olema äärmiselt ettevaatlik ning sünonüümide kasutamine peaks olema piiratud, vältimaks normi moonutamist. Mõeldes aga õigusteksti ulatuslikule mõjualale, ei saa välistada õigusvälisest maailmast jurisprudenti ülevõetavat terminoloogiat, õigusele mitteomasest märgisüsteemist sisseimbuvaid märke, mis on omakorda suhestatavad kontekstiga selle subjekti jaoks, kes on selles konkreetses märgisüsteemis asjatundja, kuid õiguses mitte.

Õigusnormi kontekstualiseerimisel leiab õigusteksti vastuvõtja oma kogemusest ehk õiguse välismaailmast märkide referentse. Iga sõna, väljend, õigusvalem, iga märk tekitab adressaadi mõistuses loogilisi seoseid, assotsiatsioone. Need sisustavad adressaadi jaoks tähtsust omavaid väärtusi, struktureerivad neid ning selle äärmise subjektiivsusega disbalansseerivad õigusest arusaamist üldisemalt. Ühelt poolt on õigusnormi adressaat sunnitud laiendama oma silmaringi, teiselt poolt saab seadusandja tagasisidet õigusnormi tõhususest ja regulatiivsest toimest. Protsess on vastastikune, aga semioosi osaliste mõjususe võib küll erineda: inivid ei pruugi areneda, riik aga ei pruugi arvestada õigusnormi adressaadi normi sisust arusaamist seaduse muutmisel. „Siiski väljendub õigusliku teadlikkuse ning kehtiva õiguse muutmises õigusliku märgitoime funktsionaalsus.“⁸⁴

Õigusliku diskursuse raames toimuv interpreteerimine on alati seotud sotsiaalpragmaatilise tegelikkusega, samas kui sotsiaalse tegelikkuse enda on mõned isikud kokkulepitud sotsiaalse reaalsuse vormi valanud. „Institutsioonid, asutused, võimul olevad isikud ise presenteerivad sotsiaalpoliitilist reaalsust sageli ideoloogiliselt mõjutatud perspektiivist lähtuvalt, tekitades palju „illusoorseid kategooriaid“ vaieldava reaalsusversiooni tulemusena.“⁸⁵

Eeltoodu põhjal eeldame, et on võimalik ka konteksti (ühiskondliku tervikkogemuse ning erialase või elulise kogemuse) mõju õigustekstile. See mõju väljendub nii koodi eripäras (nt terminite hulk, nende defineeritus, üldkasutatava leksika osa) kui ka süntaktilises ja pragmaatilises aspektis. Uue õigusteksti kui reeglistiku loomisel arvestab seadusandja ehk teksti autor suuremal määral mitte teatud valdkonna õiglase reguleerimise tahet, vaid eelnevate õigustekstide interpreteerimisest, tõlgendamisest ja rakendamisest saadud kogemust. Õiguse jaoks tervikuna tähendab see tagasisidet, mis lubab parandada süsteemi funktsioneerimist ning korrigeerides märgitoimet muuta vastavalt ka koodi.

⁸⁴ Саркисов. Семиотика права

⁸⁵ A. Bhatia, V. K. Bhatia. 2011, lk 1

§2. Semiootilise tõlgendamise võrdlus tõlgendamise kaanonitega

Friedrich Carl von Savigny määratleb tõlgendamist kui seadusele omase vaimu rekonstrueerimist. „Selleks tuleb end mõttes asetada seadusandja seisukohale ja tema tegevust iseeneses kunstlikult korrata, seega seadust mõttes uuesti luua.“⁸⁶ Oma töödes on ta esitanud tõlgendamise kaanonid, mida nimetas elementideks. Tema tõlgenduskaanonite süsteem (nn Savigny kvart) on järgmine:

- grammatiline tõlgendamine;
- loogiline tõlgendamine;
- ajalooline tõlgendamine;
- süstemaatiline tõlgendamine.

Kaasajastatum süsteem esitab kaanoneid järgmiselt:

- grammatiline tõlgendamine;
- süstemaatilis-loogiline tõlgendamine;
- ajalooline tõlgendamine;
- objektiiv-teleoloogiline tõlgendamine.⁸⁷

Klassikalise tõlgendamise kaanonite süsteemi arendasid edasi ka teised tunnustatud õigusteadlased nagu Aulis Aarnio ja Robert Alexy, kelle töödes on esitatud tõlgendamise argumentide kataloogid. Magistritöö kontekstis ei oma olulist tähtsust detailne kataloogide võrdlus, piirdume üldisemate määratlustega.⁸⁸

„Õigusakti grammatiline tõlgendamine selgitab õigusakti sõnastuse tähendust keeleteaduse seisukohalt, määrates kindlaks sõnade ja terminite tähenduse ja lauseehituse.“⁸⁹ Grammatiline tõlgendamine lähtub õigusteksti sõnastusest, kuigi lõplik ei saa olla ükski grammatiline tõlgendus.⁹⁰ Tõlgendaja käes on kirjalik õigusakti tekst, mille tähendust selgitatakse kasutatud sõnade tähenduse ja lausekonstruktsioonide kaudu. Grammatiline tõlgendamine hõlmab nt terminite valiku analüüsi, võõrsõnade kasutamise õigsust ja asjakohasust, neologismide moodustamist. Pööratakse tähelepanu teksti süntaksile – lauseehitusele, tekstisisestele

⁸⁶ Ф.К. фон Савиньи. Система современного римского права. Статут, Москва, 2011. Т.1. lk 390

⁸⁷ R. Narits, 2004, lk 152-161; ka Riigikohtu kodulehel „Märksõnad kuni 2012“ „Tõlgendamispõhimõtted“ järgnevad neli rubriiki kordasid sõnasõnalt sama. Arvutivõrgus <http://www.nc.ee/?id=11&sort=&indeks=0,4,20811,19204,19223>

⁸⁸ A. Aarnio, 1996, lk 171-175; R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica, 2001. Eriväljaanne, lk 6-9

⁸⁹ J. Liventaal. Sissejuhatus õigusteooriasse. Loengumapp. Tallinn: Õigusinstituut, 1997, lk 81

⁹⁰ R. Narits, 2004, lk152

sidemetele. Õigustekstis ei ole tähtsusetuid elemente. A. Aarniol sarnanevad klassikalise grammatilise tõlgendamise kaanoniga semantiline ja süntaktiline argument ehk kasutatud terminite tähendust ja keelekasutust puudutavad argumendid. Seaduskeel moodustub õigusteade oskuskeelest, reguleerivate alade oskuskeelest ja üldkeelest. Tähtis on üldkeele prioriteedi põhimõtte, erialaterminoloogia prioriteet on pigem erand ehk ilma erilise põhjuseta ei tohi tõlgenduses anda üldisest keelekasutusest erinevat tähendust.⁹¹ R. Alexy nimetab sellelaadseid argumente lingvistilisteks, jaotades neid semantilisteks ja süntaktilisteks. Sellega rõhutatakse nii normilauses sisalduvate väljendite tähendust kui ka õigusnormi grammatilist struktuuri. Semiootilise tõlgendamise süsteemis on selle kaanoniga suhestatav klassikaline semiootiline kolmikjaotus: süntaktika, semantika ja pragmaatika. Süntaktika selgitab märkide suhestamist õigustekstis, semantika selgitab märgi ja tähistatava objekti vahelist suhet tegelikkuses, pragmaatika aga lisab võrreldes kirjeldatuga uudse elemendina subjekti (normi adressaadi) arvamuse ja hinnangute uurimise hindamiseks, kuivõrd erineb adressaadi poolt märgile antav interpretatsioon sellest, mida mõistis õigusnormi autor selle märgi all. „Lingvistiline pragmaatika on keeleteaduse haru, mis tegeleb keelelise tähenduse väljendamise ja mõistmisega eri olukordades.“⁹² Lingvistiline pragmaatika arvestab konteksti, piirdudes siiski tekstiga. Õigustekstis kasutatud väljendid säilitavad oma tähenduse erinevates seostes. Semiootikas aga ei piirdu pragmaatika ainult keeleliste nähtustega, vaid arvestab diskursust laiemalt. Grammatilise argumendiga suhestub ka õigusteksti opositiivsus: keele täpsus, puhtus, õigusteksti elementide vastandatus soodustab õigusteksti arusaamist.

Loogiline või süstemaatilis-loogiline argument on tõlgendamine formaalloogika reeglite abil, seaduse sisu esitamine selle tekkimise kaudu, mis annab osade omavahelise loogilise seose (F. Savigny), deduktiivsed otsustamised (A. Aarnio), normi koha leidmise õiguse süsteemis (R. Narits). Siia kuulub õigusteksti loogiline analüüs, sh subsumeerimine. „Süstemaatilis-loogilise tõlgendamise abil selgub üldnormi mõtte seoses teiste normidega või kogumi reguleerimisaladega.“⁹³ Loogiline või süstemaatilis-loogiline argument eeldab juriidiliste teadmiste olemasolu ja seda rakendatakse kas õigusnormi selgitamisel, kui regulatsiooni kasutatakse praktikas, või õigusemõistmises. See argument on semiootilisel tõlgendamisel arvestatav pigem kaudselt, õigusteksti adressaadi iseloomustamiseks. Õiguse süsteemist on teadlik asjatundja, jurist. Juristi jaoks on see argument oluline, tema on võimeline tõlgendama õigusnorme koostoimes teiste normidega, teadvustades normi kohta õiguskorras. Arvestades õigusteksti adressaatide paljusust, peaks õigusteksti semiootilisel tõlgendamisel arvestama ka

⁹¹ A. Aarnio, 1996, lk 200

⁹² R. Pajusalu. Lingvistiline pragmaatika ehk Mida kõike inimene oma keelega teha võib. 2002, lk 21

⁹³ R. Narits, 2004, lk 154

neid adressaate, kelle jaoks ei ole õiguse süsteemsus nii ilmne. Siiski võib õigusteksti kumulatiivsus ja struktuur, mis on õigusliku märgisüsteemi tunnused, suhestada süstemaatilise loogilise kaanoniga. Õigusteksti kumulatiivsusega seostub ka ajalooline argument, kui pöörata tähelepanu sellele, et õigus kumuleerib ühiskonna kogemust.

Õiguse allikad annavad teavet õigusnormi ajaloolise arengu kohta, näiteks Riigikogu istungite stenogrammidest võiks leida teatud selgitusi seadusandja kavatsustest. Õiglasema otsuse antud ajas ja ruumis kindlustab analoogiliste regulatsioonide ajaloolise tausta teadmine. Siiski annab ajalooline tõlgendus „...vastuse küsimusele, kuidas sai normi mõttest aru ja kuidas soovis mõista normi ajalooline seadusandja.“⁹⁴ Semiootilises tõlgendamises on see adressandi poolt märgikonstruktsioonile antud tähenduse väljaselgitamine. Kaanonis rõhutatakse, et eesmärgiks on selgitada välja seadusandja tahe tõlgendatava õigusnormi andmise ajal. Samas pole seadusloome hetkel võimalik mõelda midagi sellist, mis tõlgendamise ajal osutub põletavalt aktuaalseks. A. Aarnio rõhutab, et „...ajaloolise seadusandja (aktuaalset) mõtet on sageli raske või koguni võimatu selgitada, sest see on mõnikord varjatud nn hüpoteetilise eesmärgiga. See on mõte, mis seadusandjal oletatavasti oleks olnud, kui kõne all olev asi oleks ette tulnud seaduse loomise perioodil, teiste sõnadega on see rekonstrueeritud mõte. /.../ Kuna tegemist on rekonstruktsiooniga, mis on tagantjärele loodud, ei sobi see tõlgendamisel põhjenduseks.“⁹⁵ R. Alexy kataloogis on ajaloolise tõlgendamise võimalikuks vasteks geneetiline tõlgendamine – seadusandlikus menetluses osalenud organite või nende üksikute liikmete subjektiivne ettekujutus sätte tähendusest. R. Alexy mainib selle tõlgendamise väga tagasihoidlikku rolli ja kaalukust.⁹⁶ Õigusteksti autori poolt märgikonstruktsioonile antud tähendus on semiootilises tõlgendamises niisama tähtis nagu see, kuidas õigusteksti adressaat selle sisust aru saab. Peamine erinevus aga on, et semiootilise tõlgendamise raames rõhutatakse, et õigusteksti autor mängib erinevaid arusaamise edukuse stsenaariume läbi juba õigusteksti luues. Siinjuures ei ole tähtis üksnes selgituste kirjapanemine või arutelud, vaid ka pragmaatiline aspekt: kas kasutatud märgid on arusaadavad ja tavapärased konkreetsetes sotsiaalses grupis, kellele õigustekst on adresseeritud. Kui klassikaline subjektiiv-teleoloogiline tõlgendamine ajaloolise argumendi liigina näeb ette autori tahte ja vastavalt sellele õigusteksti sisu taastamist tagantjärele adressaadi poolt, siis õigusteksti semiootiline tõlgendamine seab tõlgendamise ülesande seadusandjale ehk adressandile – tema on see, kes peab mõtlema oma mõtte arusaadava edastamise üle. Minu arvates muutuks sellega

⁹⁴ R. Narits, 2004, lk 155

⁹⁵ A. Aarnio, 1996, lk 179

⁹⁶ R. Alexy, 2001

õigustekstide kvaliteet paremaks, selgituste ja seletuskirjade maht aga kahaneks. Samuti lisaks semiootilise tõlgendamise kasutamine õigusteksti autori poolt väärtust seaduse tekstile endale.

„Objektiiv-teleoloogiline tõlgendamine on nagu ajalooline tõlgendaminegi – tahtetõlgendamine.“⁹⁷ Kuid see on „...tõlgendamishetkeline, kõiki asjaolusid arvesse võttes kujundatud tähendusühendus.“⁹⁸ Objektiiv-teleoloogilise tõlgendamise eesmärk on selgitada välja tõlgendatava õigusnormi ja kehtiva õiguse suhte õiguskultuuris üldist tunnustust leidnud väärtushinnangutesse (õiguse idee, üldpõhimõtted, väärtused).⁹⁹ „Printsiibid asuvad väljaspool reguleerimise eset ja neil on eri reguleerimisalades erinev kaal.“¹⁰⁰ Kui ajalooline eesmärk on vananenud seoses majanduslike, sotsiaalsete ja poliitiliste muudatustega, suudab teleoloogiline tõlgendamine paindlikult reageerida sellistele muudatustele, kui seadusandja ei ole seda veel teinud või pidanud mittevajalikuks teha. Selleks adopteeritakse õigusnorm arvestades aktuaalset eesmärki.¹⁰¹ Idee on otseselt seotud diskursusega ehk mitte pelgalt tekstilise kontekstiga, vaid arvestab märgikasutuse olukorda tervikuna. R. Alexy nimetab diskursuseks terviklikku argumenteerimise protseduuri. Arutledes õiguse loomuse üle, rõhutab ta, et õiguse kaks olulist tunnust on sund ja õiglus. „Kui sund on õiguse sotsiaalse efektiivsuse element, siis õiglus on õiguse ideaalne või kriitiline dimensioon. Nende omavaheline suhe ja ka suhe õigusega on õigusfilosoofia keskne küsimus.“¹⁰² Diskursus on semiootika oluline element. Kõrvuti seadusandja ja õigusakti adressaadi ettekujutusega õiglusest mõjutab semioosi valitsev olukord tervikuna. Õiguse kriitiline dimensioon võib väljenduda ühiskonna meeleolus konkreetses ajas ja ruumis ning mõjutada õigusteksti adressaatide reageerimist. Selles väljendub semiootilise tõlgendamise pragmaatiline aspekt. Kui subjektiiv-teleoloogilise tõlgendusega võrreldes tõin esile semiootilise tõlgendamise ennetava iseloomu, kus autor peaks mõtlema adressaadi poolt märgikonstruktsioonist arusaamise üle, siis objektiiv-teleoloogilise tõlgenduse puhul on tähtis see, et semiootiline käsitlus suunab õigusteksti autorit mõtlema õigusteksti vastuvõetavuse üle adressaadi jaoks tulevikus. Kas adressaat, kes saab aru adressandi mõttest, nõustub sellega, võtab õigusteksti sisu omaks ja järgib selles sisalduvaid ettekirjutusi, eirab neid või keeldub täitmast, sõltub ka sellest, kas õigusnormi loomisel on arvestatud majandusliku, sotsiaalse, kultuurilise olukorraga ühiskonnas ja võimalike arengusuundadega.

⁹⁷ R. Narits, 2004, lk 157

⁹⁸ A. Aarnio, 1996, lk180

⁹⁹ J. Liventaal, 1997; R. Narits, 2004

¹⁰⁰ R. Narits, 2004, lk 159

¹⁰¹ D. Liebwald. 2013, lk 392

¹⁰² Р. Алекси. Природа философии права. Проблемы философии права. 2004, т.2, lk 23

„Tõlgendamise kaanoneid või elemente ei pea kasutama korraga või isoleeritult, vaid need peaksid toetama ja täiendama üksteist. Vaja oleks analüüsida mitte ainult sõnastust, vaid ka konteksti, normi päritolu, aga ka normi eesmärki ja sisu.“¹⁰³ Semiootiline tõlgendamine seostub tõlgendamise kaanonitega, arvestab klassikalisi tõlgendusi, kuid lisab täiendava aspekti – rõhutab diskursuse tähtsust, vajadust mõelda õigusteksti arusaadavusest enne õigusteksti valmimist ja arvestada seejuures õigusteksti adressaadi arusaamisvõimet ning semioosi mõjutavaid asjaolusid.

§3. Õigussemiootika õiguse interdistsiplinaarses käsitluses (*Multi Level Approach*)

Semiootilise tõlgendamise raames arvestatav diskursus pöörab seadusandja tähelepanu õigusevälisele informatsioonile. Siin ühinevad nii õiguspraktika, teooria ja dogmaatika kui ka lingvistilised, sotsioloogilised ja filosoofilised aspektid. Kaudselt väljendub see ka diskursuse mõiste sisustamises: „lingvistide arusaam diskursusest näib ühtivat kontekstiga,“¹⁰⁴ õigusteadlased ja õigusfilosoofid lisavad argumentatsiooni protsessi väärtusi ja üldpõhimõtteid (R. Dworkini ideede edasiarendamine R. Alexy diskursiivses teoorias), õiguse sotsioloogia aga pöörab tähelepanu sotsiaalsetele suhetele ja kommunikatsioonile (J. Habermas). Õigusemõtlemises aga seob neid kõiki õigus läbi uurimisülesannete: õiguse kehtimise tõdemine ja õigusnormide sisu selgitamine.¹⁰⁵ „Õigusteaduse ainega on seotud erinevad tunnetusviisid, mis on terviklikud teoreetilised kontseptsioonid. Uuriija olevat seotud ühe ainuõige lähenemisviisiga, kus sageli mitte ainult ei nähta ja lubata enda uurimisviisi kõrval teisi uurimisviise, vaid olenevalt olukorrast neid ka kasutatakse. Õigusemõtlemine on väga mitmetasemeline.“¹⁰⁶

A. Aarnio eristab õigusteaduse nelja tasandit: õigusnormide tehniline teadmine; õiguse süstematiseerimine; õiguse tõlgendamine (teine ja kolmas õiguse mõistmise tasand on õigusdogmaatika ehk praktilise jurisprudentsi tasand) ning neljas tasand on see, kus tekib küsimus: miks on lahendus just selline, kuidas kujunes mingi õiguslik institutsioon? Miks-küsimustele vastavad teoreetiline jurisprudents, õigussotsioloogia, õigusteadus, õiguse ajalugu, võrdlev õigusteadus. Õigusteadus selgitab õigusnormide sisu ja aitab ühiskonnateadusi nende eesmärkide saavutamisel. Õigusajaloolised uurimused pürgivad ületama normiajaloolist aspekti ja selgitama normide muutumist näiteks ühiskondlikel põhjustel. Võrdleva õigusteaduse esmaseks ülesandeks on teiste õigussüsteemide struktuuride

¹⁰³ D. Liebwald, 2013, lk 392

¹⁰⁴ Vt. Kasak, 2013, lk 38-39

¹⁰⁵ A. Aarnio, 1996, lk 45

¹⁰⁶ R. Narits. Õigusteaduse metodoloogia. Juura, 1997, lk 27

ning neis jõustunud normide selgitamine. Õigusteooria on õiguse ja õiguslike nähtuste teoreetiline vaatlus. Teoreetilise jurisprudentsi jaoks on iseloomulik teaduslik lähenemine tõlgendamisele, mis eristab teoreetilist jurisprudentsi praktilisest õigustööst.¹⁰⁷

Raul Narits edastab Otto Brusiini käsitluse, kus kolm esimest tasandit on sarnased A. Aarnio jaotusega, neljandale – õiguse teooria tasandile – järgnevad õiguse lingvistika, õiguse sotsioloogia ja õiguse filosoofia.¹⁰⁸ Esimese kolme tasandi puhul on vajalik ja põhjendatud tihe seos objektiivse ehk kehtiva õigusega. Selleks et vaadelda õiguse sotsiaalset tegelikkust, on vajalik selgelt distantseeritud refleksiooni situatsioon, eelnevate tasanditega seost kaotamata. Uutel tasanditel on võimalik luua ja välja arendada omi teooriaid õigusest, millega saavutatav abstraktne tulemus on uue kvaliteediga ja teatud üldistustasemega kirjelduspõhjus. Teiselt poolt ei ole välistatud lausa normideskriptiivsete lahenduste loomine.¹⁰⁹

Mõlema kontseptsiooni kolme esimest tasandit (õiguspraktika normid, süstematiseerimine ja tõlgendamine) on võimalik kujutleda kasvavalt alumisest (esimesest) ülemale (kolmandale) – vertikaalne süsteem. Kolmandast tasandist aga, kus algab õiguse teooria tasand, oleks ruumiline esitus pigem selline, et õiguse sotsioloogia, lingvistika, filosoofia ja teoreetiline jurisprudents katavad õiguse teooria ulatusliku pinna, kus igal on oma koht, aga mille alad ristuvad ja osaliselt ka kattuvad – horisontaalne süsteem. Seejuures on võimalik, et on olemas või tekivad ka teised õigusemõtlemise harud, mida ei ole veel nimetatud ega teadvustatud, ning leidub ka täiesti katmata alasid.

Õigussemiootika, mille uurimisobjektiks on õiguse märgisüsteemi semioos, ristub kõigi nimetatud teadustega: õiguse sotsioloogia, õiguslingvistika, õigusfilosoofia, teoreetilise jurisprudentsiga. Õiguse sotsioloogia uurib ühiskonna liikmete käitumist, pigem näidates seda, mis on. „Sotsioloogia eesmärgiks on fikseerida see, mis on (*saksa k. Sein*), õigusteaduse eesmärgiks on fikseerida see, kuidas peab olema (*saksa k. Sollen*). Esimene on ettekirjutav ja tehniline, teine on seletav ja kirjeldav. Õigussotsioloogia, ka õiguse sotsioloogia või juriidiline sotsioloogia on sotsioloogia haru, mis kõige laiema määratluse järgi tegeleb õiguse ja ühiskonna omavaheliste suhete uurimisega. Õigussotsioloogia uurimisaineks on sel juhul õiguse kui sotsiaalse institutsiooni seosed ja suhted teiste sotsiaalsete institutsioonidega nagu majandus, poliitika, haridus jt.¹¹⁰ Õigussemiootika arvestab sotsioloogilist komponenti nii

¹⁰⁷ A. Aarnio, 1996, lk 45-49

¹⁰⁸ R. Narits, 1997, lk 30 (edasiviitega O. Brusiin, Mensch und sein Recht. Ausgewählte rechtstheoretische Schriften. Berlin: Duncker & Humblot, 1990)

¹⁰⁹ R. Narits, 1997, lk 31

¹¹⁰ H. Käärik, 1998

pragmaatilisest aspektist kui ka õiguslikus diskursuses laiemalt. Semiootiline käsitlus rõhutab sotsiaalsete nähtuste mõju õigusnormist arusaamisele semioosis osalejate poolt, mida peaks semiootilise tõlgendamise raames arvestama õigusteksti autor. See on oluline komponent, mis avaldab mõju õigusliku märgikonstruktsiooni interpreteerimisele ja arusaamisele õigusnormi adressaadi poolt. Erinevuseks on ka see, et õiguse sotsioloogia uurib juba sündinud õigusnormi mõju käitumisele, õiguse semiootika aga võimaldab prognoosida ja korrigeerida õigusteksti, et käitumine oleks seadusandja tahtele lähedane.

Juriidiline lingvistika on keeleteaduslik lähenemine õiguse keelele. Juriidiline lingvistika ei välju õigusteksti piiridest, ka hermeneutiline käsitlus otsib sõna tähenduse piire õigusteksti sees. Semiootika semantiline, süntaktiline ja pragmaatiline aspekt suunavad tähelepanu õiguslikule märgikonstruktsioonile, mis ei ole pelgalt lausete kogum ega piirdu tehniliselt õigustekstiga. See eeldab välismõju ja selle tulemuse arvestamist semioosis.

Filosoofilises diskussioonis õiguse teooria üle on diskursiteoorial oluline koht, kuigi sellele esitatud ja esitatakse palju vastuväiteid.¹¹¹ Protseduraalse teooriana eeldab see, et tõene väide on arutlusprotsessi tulemus ja sellele protsessile on iseloomulikud muu hulgas vaieldamatus, keeleline selgus, empiiriline tõesus, väärtuste ja normide õiguslikkus, seisukohtade üldistatavus. Diskursus (arutlusprotsess) on optimaalne, kui osavõtjate arv ei ole eelnevalt piiratud ja osavõtjatel on piiramatu aeg mõtlemiseks, arutelu on sundimatu, osavõtjad on igakülgsest informeeritud ja vajaduse korral võivad nad vahetada rolli (tõlgendaja muutub tõlgenduse vastuvõtjaks ja vastupidi). Diskursiivne argumenteerimise protsess on ideaalne õiguse külg. R. Alexy rõhutab, et „inimõigused moraaliõigustena on eranditult õiguse ideaalne dimensioon. Nende transformeerimine põhiõigustesse ehk positiivsetesse õigustesse on püüd ühendada õiguse ideaalne ja reaalne dimensioon.“¹¹² See viitab väärtusjurisprudentsi ideele, et õigusteadus peab arvestama väärtusmastaape. „Väärtusjurisprudents saavutab oma tähenduse seeläbi, et ta tunnustab ja on seotud „seadusest kõrgemalseisvate“ või „seadusele eelnevate“ väärtustega. Võib-olla oleks täpsem kasutada siinkohal terminit „väärtusmastaap“. Väärtusmastaapid peavad olema aluseks õiguslikule reguleerimisele, seaduste täiendamisele ja samuti seaduse tõlgendamisele.“¹¹³ Üksikisiku väärtusseisukohad peavad olema avalikult kontrollitavad ja teatud määral samalaadsed teiste üksikisikute väärtusseisukohtadega ja selle

¹¹¹ Vastuväidetest kirjutab nt A. Aarnio (1996), R. Narits (1997), C. Pace (PhD, Lissaboni Ülikool) Robert Alexy's A Theory of Constitutional Rights critical review: key jurisprudential and political questions; E. Bulygin (Buenos-Airese Ülikool) jt.

¹¹² R. Alexy, 2011, lk 48

¹¹³ R.Narits Jurisprudentsi põhijoontest. – Juridica, 1995, IX, lk378-380

kontrolli mõõdupuuks on ratsionaalsus.¹¹⁴ „Õigus on tahe õigluseks.“¹¹⁵ Eesti õiguskorras on sellised väärtusmastaabid konstitueeritud Eesti Vabariigi Põhiseaduses ja rahvusvaheliselt tunnustatud õiguse üldpõhimõtete tunnustamises. Semiootilise tõlgendamise raames kontrollib õigusteksti autor adressaadile suunatud märgikonstruktsiooni eesmärgiga arusaadavalt edastada riigi tahet, aga ka veenmaks õigusnormi kasutajat täitma selles sisalduvat reeglit. Õigusnormi täitmise soov või nõusolek on seotud pigem mitte adressaadi moraaliga, vaid tema õiglustundega. Isik ühiskonna liikmena on teatud määral mõjutatav selle ühiskonna poolt, ühiskonnalt saadud tagasiside õigusnormi vastuvõetavuse kohta ei peegelda kooskõla iga indiviidi õiglustundega, vaid ühiskonna sees kujunevat veendumust. Kuigi täielik konsensus on vähe reaalne, võiksid ühiskonnasisese, aga ka ühiskonna ja riigi vahelise konsensuse mõistlikuks aluseks olla põhiõigused. Õiguse semiootiline tõlgendamine võib olla instrumendiks, mida õigusteksti ettevalmistamise etapil kasutades oleks seadusandjal võimalik tõhusamalt edastada oma tahte sisu ja põhjendusi õigusteksti adressaatideni. Õigusnormi ettevalmistamise menetluses ettenähtud kaasamise protsess oleks selleks asjakohane etapp ning juhtudel (nt töölepinguseaduse väljatöötamine, mille kohta on esitatud näide III peatükis), kus seda oli teadvustamatult rakendatud, on tulemuseks hästi toimiv regulatsioon.

§4. Kokkuvõtvalt semiootilise käsitluse teoreetilistest alustest

Ühiskond on mõjutatud sotsiaalsest semantilisest informatsioonist, mis avaldub suhtlemises läbi märkide ehk inimsemioosis. Semiootikal kui õpetusel märgist ja märkide süsteemist on lai tähendusväli, semiootikat võib liigendada uurimisobjekti järgi. Õigussemiootika uurimisobjektiks on õiguse märgisüsteem ehk õigustekst, uuritakse õigusest arusaamise ja õiguse märgisüsteemi vahekorda ning vastastikust mõju. Uurimuses peab arvestama diskursuse ehk märgikasutuse olukorda tervikuna, sest just diskursuses võib peituda põhjus, miks õigusteksti autor ja õigusteksti adressaat saavad sellest õigustekstist erinevalt aru. Õigussemiootika on õigusmõtlemise osa, mis on tähtis õiguse interdistsiplinaarses käsitluses: põhirõhk on märgikonstruktsioonist arusaamisel.

On alust kahelda, et õigusloomet võiks sügavalt mõjutada iga teadus eraldiseisvalt: sotsioloogid rõhutavad, et sotsioloogiliste uurimuste tulemused oleksid õigusloomeks relevantsed, kui need oleksid korraldatud konkreetse ülesandega; õigusfilosoofia ideed näitavad üldisemat mõtisklemise suunda, mis õigusloome eesmärkide saavutamiseks on liiga

¹¹⁴ A. Aarnio, 1996, lk 213

¹¹⁵ G. Radbruch, M. Luts. Viis minutit õigusfilosoofiast. *Juridica*, 2002, VIII, lk 515-515

üldine teave; lingvistid analüüsivad keelt ja selle arengut ja võivad pigem anda soovitusi ning analüüsida terminite loomeprotsessi, kontrollida tekste. On isegi juhtumeid, kus lause parandamine süntaktiliselt laitmatusse vormi muudab õigusnormi sisu. Teaduste mõju avaldub pikemas perspektiivis, see on aeganõudev protsess: mingil hetkel teatud kvaliteeditaseme saavutamisel pöörduvad kontrollitud uurimuste tulemused ümber ning täiendavad õiguse teooriat. Semiootilise tõlgendamise abil võiks seda protsessi kiirendada: õiguse lingvistikast, õiguse sotsioloogiast, õiguse filosoofiast on õiguse semiootika võimeline selekteerima selle, mis iseloomustab märgitoimet ning mõjutab õigusliku märgikonstruktsiooni mõistmist. Selekteerides ja analüüsides tulemusi, saab seadusandja õigusteksti autorina kontrollida õigusnormi sõnastust semiootilise tõlgendamise raames, muutes õigusnormi arusaadavamaks, vastuvõetavamaks adressaadi poolt, aga võib-olla parandades ka selle põhjendust ja ühiskonnale antavat teavet. Selline käsitlus toetab õigusselguse põhimõtte väljakujunemist õigusloome etapil.

Semiootiline tõlgendamine on kaanon, mida võiks kasutada õigusteksti ettevalmistamise etapil, selle pragmaatiline aspekt näiteks võimaldab arvestada õiguse topeltloomust: seaduse ettevalmistamisel võib ja peab seadusandja arvestama mitte ainult reaalselt, kehtivat õigust, vaid ka õiguse ideaalset, kriitilist dimensiooni – õigusliku märgikonstruktsiooni adressaadi ettekujutust õiglasest õigusest ja regulatsiooni vastuvõetavust tema jaoks.

II peatükk

Semiootilise tõlgendamise eeldused seadusloomes

§1. Reeglite loomise reeglite sätestamine

Seadusloome protsessis osaleb üldjuhul kaks osapoolt: seadusandja, kelle allpool käsitleme riiki, ja seaduse adressaat ehk ühiskond. Seadusandja seisukohalt väljendub seaduses riigi tahe reguleerida teatud olukordi, anda käitumisreegleid ning teatud määral väljendatakse ka riigi sunnijõudu. Samas „...eksisteerib ühiskonnas nn normeeritud nõudlus selle järele, et samalaadilised sotsiaalsed konfliktid leiaksid oma lahenduse samade normide alusel.“¹¹⁶ Kuigi õigusdiskursusest osavõtjad asetsevad erineval tasemel ning seostavad ennast eluliste asjaolude, konfliktide, tulevikuplaanide interpreteerimisel erinevate põhjendusprotseduuridega, on riigi kui seadusandja ja ühiskonna kui seaduse kasutaja huvi õiglase regulatsiooni vastu eeldatavasti mõlemapoolne. Regulatsiooni õiglus tagatakse mitte ainult õigusriigi printsiipide järgimisega, vaid ka tõhusate kontrolliprotseduuridega. Seega, reeglite loomise reeglite määramine riigi poolt ehk õigusloome protsessi positiveerimine õigusnormides enestes teenib õiglase õiguse, aga ka õigusselguse põhimõtet.

Õigusloome protsessi Eesti Vabariigis reguleerivad Vabariigi Valitsuse määrus „Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri“¹¹⁷, Justiitsministeeriumi ja Riigikantselei välja töötatud „Kaasamise hea tava“¹¹⁸ ja „Kaasamise käsiraamat“¹¹⁹, „Mõjude hindamise meetodika“¹²⁰.

§2. Semiootilise tõlgendamise võimalikkus ja vajadus õigusloomes

Riigikogu 23. veebruari 2011. a otsuse „Õiguspoliitika arengusuunad aastani 2018” heakskiitmine“ punkti 2 järgi „...sõltub poliitiliste otsuste elluviimise edukus suurel määral valitud õigusliku lahenduse kvaliteedist.“¹²¹ Seega „õiguskorra stabiilsuse, süsteemsuse ja õigusselguse säilitamiseks ning ülereguleerimise vältimiseks tuleb enne seaduseelnõu väljatöötamise otsustamist veenduda õigusliku regulatsiooni võimalikkuses ja vajalikkuses,

¹¹⁶ R. Narits, 1997, lk 70

¹¹⁷ Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri. Vabariigi valitsuse määrus nr 180 22.12.2011, RT I 29.12.2011, 228

¹¹⁸ Kaasamise hea tava. Arvutivõrgus: <http://valitsus.ee/et/riigikantselei/kaasamine-ja-mojude-hindamine/kaasamise-hea-tava>

¹¹⁹ Hinsberg H., Kübar U. Kaasamise käsiraamat ametnikele ja vabaühendustele. 2009, Eesti mittetulundusühistute ja Sihtasutuste liit. www.ngo.ee/trykised

¹²⁰ Mõjude hindamise meetodika. Justiitsministeerium ja Riigikantselei, 2012. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/oma>. Viim. vaad. 24.04.2014

¹²¹ „Õiguspoliitika arengusuunad aastani 2018” heakskiitmine, Riigikogu otsus 23.02.2011, RT III, 07.03.2011,

selle sobivuses Eesti õigussüsteemi, kooskõlas Euroopa Liidu õigusega ning selle rakendatavuses ja tõhususes.¹²² See tähendab, et juba tulevase õigusnormi loomise kavandamisel tekib tegelik vajadus mitte ainult analüüsida kehtivat regulatsiooni, vaid ka tõlgendada: tulevase õigusnormi rakendatavus ja tõhusus eeldab normi adressaadi tegevuse analüüsi.

Õigusnormid kujutavad endast kirjalikus vormis esitatud käitumis- või otsustamisreeglid. Õiguskuuleka käituja või õiguse kasutaja jaoks on nad käitumisreeglid, õiguse rakendaja jaoks aga otsustamisreeglid. „Ühe või teise juriidilise otsustuse tulemuslikkus sõltub paljuski sellest, kui täpselt ja arusaadavalt on õigusnormi tekst formuleeritud.“¹²³ Õigusteaduse traditsioonilise käsitlemise järgi on objektiiv-teleoloogilise tõlgendamise funktsioon õiguse erapooletul rakendajal ehk kohtul. Eeltoodu aga viitab sellele, et nn eeltõlgendamine on seadusloome lahutamatu osa, mis on õiguslikku regulatsiooni sisse viidud juba õigusnormi kontseptsiooni loomise etapis. Riigikogu otsuse „Õiguspoliitika arengusuunad aastani 2018” III jaos „Õigusliku kvaliteedi standard“ on kehtestatud kavandatava regulatsiooni avaliku hindamise läbiviimise kohustus (punkt 7), IV jaos „Huvigruppide kaasamine“ on sätestatud, et eelnõu põhilahenduste arutamine regulatsioonist mõjutatud isikutega on vajalik nii eelnõu kõigi mõjude väljaselgitamiseks kui ka demokraatia põhimõtete järgimiseks. Aruteluks mõjutatud isikutega tuleb lisaks eelnõule esitada ka eelnõu väljatöötamise kavatsus ja eelnõu kontseptsioon. Tsiteeritud Riigikogu otsuses sisalduvad juhised viitavad semiootilise tõlgendamise rakendamise võimalusele. Kavandatava õigusliku regulatsiooni puhul mõeldakse huvigruppide ja avalikkuse all laiemalt õigusnormi adressaati, seadusandja (antud etapil kavandatava regulatsiooni looja) on adressant, kelle ülesandeks on välja selgitada, kas regulatsiooni adressaat suudab käituda õigusnormiga kehtestatud korda järgides, arvestades reguleerimisala, kehtivat korda ning regulatsiooni sobivust üldisema õiguskorra ja tavaga.

Otsese viitena tõlgendamisele, mida saab käsitleda semiootilisest vaatepunktist, on otsuse V jao pealkiri „Õigusteadlikkus“ kui seaduse eesmärgi saavutamise oluline eeldus. Sama jao punktis 13.2 on sätestatud: „...ühiskonnagruppide puhul, kelle õigusteadlikkus ei ole piisavalt hea, tuleb leida võimalusi selle parendamiseks. See eeldab, et need grupid tehakse uuringute käigus kindlaks ning nendele selgitatakse neile harjumuspäraste kanalite kaudu kehtiva õiguse sisu.“¹²⁴ Selle juhendi täitmiseks peaks seadusandja viima seaduse mõtte seaduse adressaadini

¹²² Normitehnika käsiraamat, I ptk

¹²³ R. Narits Tõlgendamine: teadus või seadus. – Juridica 1994, IX, lk 228

¹²⁴ „Õiguspoliitika arengusuunad aastani 2018” heakskiitmine, Riigikogu otsus 23.02.2011, RT III, 07.03.2011,

arusaadaval viisil ehk sisuliselt interpreteerima. Sarnaste juhtumite regulatsioonist konstrueeritav seadus tuleb määratleda ka ajalise ulatuvusega ning selleks peaks olema mõistlikult piiratud olevik: iga arutletava õigusnormi juures peaks olema märgitud selle eeldatav jõustumise aeg. „Seadus loob omaenda identiteedi ja keskkonna, mis moodustavad seaduse faktilisuse dimensiooni. Erisus on see, et seadusse siseneb tagasisidena sotsiaalne mõõde: arusaam seaduse piires sellest, mida teised süsteemid (sotsiaalne ja psüühiline) mõistavad kui seadust.“¹²⁵ Mida varasemal seadusloome etapil hakatakse arvestama sotsiaalset mõõdet, seda adekvaatsemaks saab seaduse faktilisuse dimensioon.

Õigusnormid on üldised käitumishinnangud, mis tähendab nende suhteliselt kõrget abstraktsioonitaset. Erialakeeles kasutatakse õigusnormide formuleerimiseks termineid, mis võivad „...oluliselt erineda käibekeeles üldtunnustatud sõnade ja tervete lausestruktuuride tähendusest.“¹²⁶ Enne abstraktse õigusnormi järgi tegutsemist peab õigusteksti adressaat aru saama selle sisust ja mõttest. Teksti tõlgendamise eesmärk on tekstist arusaamine. „Veelgi täpsemalt väljendudes peaks tõlgendamise tulemusena saavutama koguni õige arusaama tekstist.“¹²⁷ Riigikogu otsuses on õigusteadlikkuse suurendamise vahendiks nimetatud ka konkreetse asja lahendamisel isikule õiguslike selgituste andmist avaliku võimu poolt, see aga tähendab juba pigem traditsioonilist tõlgendamist *post factum*. „Õiguse arusaadavus (õigusselgus) on vajalik seetõttu, et isikutel oleks võimalik aru saada, millised kohustused ja õigused õiguskorras eksisteerivad.“¹²⁸

Mis oleks tõhusam viis, et saavutada adressaadi paremat arusaamist õigusnormiga taotletavast, kas ennetav regulatsiooni selgitamine avalikkusele ja huvigruppidele või konkreetsete õiguslike selgituste andmine faktilise olukorra lahendamisel, peaks selguma mõjuanalüüsi tulemusena. Mida kitsam on reguleerimisala, seda suletum on õigustekst ja seda spetsiifilisem on regulatsioon, mis eeldab ka selle kasutaja (adressaadi) teatud erialast ettevalmistust. Kitsama reguleerimisala õigusteksti huvigrupp on kitsam, informeerimiskanal on spetsiifilisem, eeldada võib paremat arusaamist adressaadi poolt ning konkreetsemat ja asjalikumat tagasisidet. Mida ulatuslikum on regulatsioon ja mida hajutatum on huvigrupp, mis võib teatud regulatsiooni puhul kattuda valdava osaga ühiskonnast (näiteks kui reguleerimisalaks on rahva tervis või korteriomand ja -haldus), seda lihtsam peab olema õigusteksti keel, „...arvestades eelkõige isikuid, kes on eelduslikult õigusakti peamiseks

¹²⁵ R. Nobles, D. Schiff. Luhmann: Law, Justice, and Time. – International Journal for the Semiotics of Law, 2013

¹²⁶ R. Narits. Tõlgendamine: teadus või seadus. – Juridica 1994/IX, lk 228

¹²⁷ Luts Marju. Õigusnormide tõlgendamise meetoditest ja teooriatest. – Juridica, 1998, III, lk 111

¹²⁸ T. Annus. Riigiõigus. Juura, 2006, lk 100

sihtgrupiks nii rakendajate kui ka adressaatidena.¹²⁹ Just siin on asjakohane Rudolf von Iheringi märkus, et „seadusandja peab mõtlema nagu filosoof ja rääkima nagu talupoeg.“¹³⁰ Nimetatud etapil toimib õiguse kui semiootilise süsteemi pragmaatiline aspekt ehk seaduse teksti kui märgisüsteemi ja seaduslooja ning huvigrupi vaheline suhe ja vastastikune mõju.

§3. Kaasamise vältel vajalik tõlgendamine

„Hea õigusloome ja normitehnika eeskirja“ §1 lõikes 5 on sätestatud avalikkuse ja huvirühmade kaasamine väljatöötamiskavatsuse, kontseptsiooni ja seaduseelnõu ettevalmistamiseks Vabariigi Valitsuse reglemendis (Vabariigi Valitsuse 13.01.2011 määrus nr 10 „Vabariigi Valitsuse reglement“¹³¹, §4 lg 2) sisalduva volitusnormi alusel kehtestatud kaasamise hea tava korras. „Normitehnika käsiraamatus“ selgitatakse, et kaasamine on vajalik eelnõu „...põhilahenduste arutamiseks, kõigi mõjude väljaselgitamiseks ning ka demokraatia põhimõtte järgimiseks.“¹³² Eeldatavasti kontrollitakse põhilahenduste arutamise käigus ka õigusnormi adressaadi arusaamu õigustekstist ja see on üks semiootilise tõlgendamise element – kas õigustekst märgikonstruktsioonina mõjub adressaadile, kas märgitoime on selline, nagu seda taotles seadusandja, kas uued õiguse elemendid suhestuvad juba olemasolevate elementide, teadmiste, käitumisreeglite ja kogemusega. Ilmnev vastupanu uuele või muutunud regulatsioonile ja seadusandja (adressandi) tuvastamata jäänud mõte annab tunnistust ebaõnnestunud regulatsioonist või lihtsalt ebaõnnestunud sõnastusest.

Teisalt aga võib selline vastupanu olla just vastupidise olukorra märgiks: Normitehnika eeskirja §9 „Kavandatava regulatsiooni täitmise tagamine“ sätestab:

„(1) Seaduseelnõusse kavandatakse vajalikud regulatiivsed normid ning põhjendatud juhtudel nende järgimist tagavad ja õigustkaitsvad normid.

(2) Seaduseelnõu peab sõnaselgelt ja ühemõtteliselt väljendama, kellele milliseid õigusi ja kohustusi selle eelnõu seadusena jõustumine kaasa toob ning kuidas on tagatud normide järgimine.

¹²⁹ „Õiguspoliitika arengusuunad aastani 2018“ heakskiitmine, p. 9.1

¹³⁰ G. Heindl, H Schambeck. Prozesse sind ein Silberschweiss oder Juristen. Breiver, Wien, 1979, lk 189

¹³¹ Vabariigi Valitsuse 13.01.2011 määrus nr 10 „Vabariigi Valitsuse reglement“, RT I 29.12.2011

¹³² Normitehnika käsiraamat. Selgitused „Hea õigusloome ja normitehnika eeskirja“ §1 juurde p.5

(3) Tagavate sätetena võib kavandada näiteks finantsmajanduslikke, sotsiaalseid või korrakaitse meetmeid ja vastutust sätestavaid norme.¹³³

„Normitehnika käsiraamatus“ on selgitatud: „Õigusselguse kohta on Riigikohus märkinud, et isik peab saama – kui tarvis, siis asjakohase nõustamise abiga – asjaolusid arvestades mõistlikul määral ette näha tagajärgi, mida teatud tegevus võib kaasa tuua. Need tagajärjed ei pea olema absoluutse kindlusega ettenähtavad: kogemus näitab, et see on saavutamatu. (RKÜko 28.10 2002, [3-4-1-5-02](#), punkt 31).“¹³⁴ Tagajärgede ettenähtavuse aste on antud sootsiumis kokkuleppeline.

Kui avalikkuse või huvigrupi kaasamise tulemusena saadav tagasiside näitab, et uus regulatsioon on vastuvõetamatu või nõuab olulist muutmist või täiendamist, on üks võimalik järeldus, et seadusandja tahe on äärmiselt selgelt väljendatud, ent riigi sunnijõu tagamise meetmed on liigselt ranged või ei ole kooskõlas senise üldtunnustatud tavaga (näide nimetatud olukorrast vt käesoleva töö III peatükis (KMS muudatus)). Ane'1 Bolshof väidab, et riigi sunnijõud mõjutab seaduse teksti retoorikat ja nimetab seda vägivalla retoorikaks. „Seadusele omane vägivalla retoorika jaotub seadusloome vägivallaks ja rutiinseks või operatiivseks seaduse vägivallaks. Vägivalla retoorika on normaalne ja sobilik õiguslike ja riiklike funktsioonide kirjeldamiseks, kuna seadus kasutab „sõjakat“ keelt, ja selle keele semiootiline tähendus on eraldi uurimist väärt.“¹³⁵

Arvestades, et seaduses väljendub riigi sunnijõud, peaks seaduslooja põhjalikult analüüsima kavandatavat õiguslikku regulatsiooni. Selline analüüs on oma sisult sarnane semiootilise tõlgendamisega: õiguslikku märgisüsteemi (õigusteksti) peab kontrollima kõigi kolme semiootilise käsitluse aspekti seisukohast ehk kas ja mis määral suutis seaduse autor arvestada õigusteksti süntaktilisi, semantilisi ja pragmaatilisi reegleid, kas on puudusi (mitte lünkasid) ja kas on võimalik puudusi kõrvaldada. Semiootilise analüüsi tulemusena võib õnnestuda selgitada, et õiguslikus regulatsioonis sisalduv riiklik sunnijõud ei ole üldse seaduse adressaadile vastuvõetav. Siiski vajab eraldi analüüsi ühiskonna (semiootilises käsitluses vaatleja) suhtumise ja arusaama väljaselgitamine: ainult sihtgrupi (õigusnormi adressaadi) vastupanu ei peaks kinnitama regulatsiooni sobimatust tervikuna, vaid tähendaks pigem seda, et väljaselgitamist väärrib ka ühiskonna suhtumine õiguslikus regulatsioonis sisalduvale poliitilisele otsusele ja selle tagajärjele tervikuna. Ei saa eirata, et sihtgrupi (adressaadi) ja

¹³³ Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri. Vabariigi valitsuse määrus 22.12.2011 nr 180. RT I 29.12.2011, 228

¹³⁴ Normitehnika käsiraamat. Selgitused „Hea õigusloome ja normitehnika eeskirja“ §9 juurde p.2

¹³⁵ Ane'1 Boshoff. Law and Its Rhetoric of Violence. – International Journal for the Semiotics of Law (2013) 26, lk 425-426

ühiskonna (vaatleja) arusaam ja ettekujutus on erinevad ning antud pragmaatilises olukorras peaks mõjutama just vaatleja seisukohta, muutmaks adressaadi arusaama ja õiguslikku teadlikkust. Sellest tulenev võimalik järeldus on, et sellises olukorras peab õigusteksti süntaktiline ja semantiline tase olema lähedane mitte adressaadi tasemega, vaid hoopis vaatleja keele argikasutamise tasemega. Õigusteksti lihtsustamine viiks taotletava tulemuseni tõhusamini kui poliitika, poliitiliste otsuste ja eesmärkide lahtiselgitamine kaasamise korras.

§4. Õiguskeele semiootilised tunnused

Õigusteksti koostamise aluseks on spetsiifiline kood – õiguskeel. Õigustekst on kurikuulus oma keerulisuse, korduvuse ja komplitseeritud süntaksi poolest. Võib eeldada, et teksti loojad püüdsid kirjutada selgelt, täpselt ja kõikehaaravalt, sisestades regulatsiooni konkreetse ala spetsiifikat. Kui aga panustatakse seadusandlike kavatsuste konstrueerimisse ning viimistletakse ilusa õigusteksti kirjutamise meisterlikkust, võib tekkida olukord, kus õigusnormid on sõnastatud liiga mitmetähenduslikult või lubavad vaieldavaid tõlgendusi. Kui „ala-spetsifikatsioon“ (madal keele spetsiifilisus) õigustekstis seab ohtu selle läbipaistvuse, siis „üle-spetsifikatsioon“ (liigne keele spetsiifilisus) teeb probleemseks arusaadavuse.¹³⁶ „Arusaadavust ei tohi ajada segamini jäikusega. Kui määratletud ja konkreetne norm olema peab, sõltub eelkõige akti iseloomust. Mida rohkem õigusi piirava iseloomuga õigusaktid on, seda täpsemini peavad nad olema sõnastatud.“¹³⁷ Siiski on õiguse keel üldise keele erijuht ja pole üldisest keelest täielikult eraldunud. „Väljendeid, millel on „õiguse keeles“ spetsiifiline tähendus, kasutatakse õigusnormides just selles tähenduses (leping, pärand, kohus, valitsus, tehinguvõime jne).“¹³⁸ „Õigusreeglid saavutavad oma sõltumatu reaalsuse nende kirjaliku vormi kaudu.“¹³⁹ Kirja pandud tekst on õigusreegli avaldumise vorm materiaalses maailmas. „Õiguse tõlgendaja saab oma tööd alustada alles siis, kui tema käes on mingi osa objektiivselt ehk kirjapandud õigusest, aga siiski keel ja õigus on omavahel mitte ainult tihedalt seotud, vaid mängivad võrdset osa juriidilises hermeneutikas.“¹⁴⁰

Riigikogu otsuse punktis 9 on sätestatud, et „...seadus peab olema selge“.¹⁴¹ Otsuse selle punkti järgnevatel alapunktides selgitatud, et Eesti õigusaktide eelnõud tuleb koostada võimalikult lihtsas keeles, selgelt ja täpselt, arvestades eelkõige isikuid, kes on eelduslikult

¹³⁶ A.Bhatia, V. K. Bhatia. 2011, lk 2

¹³⁷ T. Annus. 2006, lk 100

¹³⁸ R. Narits, 1994, IX, lk 229

¹³⁹ R. Narits, 1997, lk 76

¹⁴⁰ R. Narits, 1997, lk 82

¹⁴¹ „Õiguspoliitika arengusuunad aastani 2018“ heakskiitmine, Riigikogu otsus 23.02.2011, RT III, 07.03.2011,

õigusakti peamiseks sihtgrupiks nii rakendajate kui ka adressaatidena. Eelkõige peaks sõnastus olema lühike ja võimalikult ühtlane, peaks vältima liiga pikki sätteid ja lauseid, asjatult keerukat sõnastust ja lühendite kasutamist; õigusakti eelnõus kasutatav terminoloogia peaks olema eelnõu piires ühtlane ja kooskõlas juba kehtivate aktidega, eriti sama valdkonna õigusaktidega, samuti reguleeritava valdkonna üldtuntud terminoloogiaga; tuleks vältida samadele terminitele erineva sisu andmist nii ühe õigusakti piires kui ka õiguskorras tervikuna.¹⁴² Samad põhimõtted on sätestatud ka „Hea õigusloome ja normitehnika eeskirja“ jaos 2: „...seaduseelnõu keel peab olema selge, ühetähenduslik ja täpne. Ühe ja sama mõtte edasiandmisel välditakse eri väljendite kasutamist. Sünonüümide kasutamine ei ole lubatud.“¹⁴³ „Normitehnika käsiraamatus“ seletatakse lahti, et „...õigustloova akti eelnõu peab iseloomustama sõnastusstiil, mille eripära on ametlikkusest tingitud taotluslik autoriteetsus, neutraalsus ning esmajoones täpsus.“¹⁴⁴ See otseselt viitab õigusteksti semiootilisele eripärale – semioosis peab adressaat aru saama sellest, et tegemist on erilise märgikonstruktsiooniga ehk õigustekstiga. Käsiraamatus on nimetatud järgmised sõnastamis põhimõtted:

„ - **adekvaatsus** – iga lause peab täpselt ja täielikult kajastama seda mõtet, mida väljendada tahetakse. Sätte sõnastus peab olema üheselt mõistetav /.../;

- **lakoonilisus** – kasutada võib ainult niipalju mõisteid ja sõnu, kui on tarvis käitumiseeskirja täpselt, täielikuks ning ühemõtteliseks väljendamiseks. Kuna iga sõna õigustloovas aktis tuleb vaadelda kui tähendusekandjat, siis iga tarbetu sõna koormab teksti ja soodustab valetõlgendusi;

- **trafaretus** – sama mõtet tuleb väljendada alati võimalikult samas sõnastuses ja sama mõiste tähistamiseks kasutada kindlasti sama terminit. Nii suudetakse vältida võimalust, et erinevusi hakatakse otsima sealt, kus neid akti andja mõtte kohaselt ei ole /.../;

- **üldarusaadavus** – selleks, et norm eesmärgipäraselt toimiks, peab see jõudma adressaadini, see tähendab olema mõistetav nii, et iga mõistlik inimene oleks võimeline aru saama normis sisalduvast sõnumist, käskudest ja keeldudest ning kujundama selle järgi oma käitumist. /.../
Õigusaktid on suunatud erinevatele sihtrühmadele alates kogu elanikkonnast ja lõpetades kitsa

¹⁴² „Õiguspoliitika arengusuunad aastani 2018” heakskiitmine, Riigikogu otsus 23.02.2011, RT III, 07.03.2011, 1

¹⁴³ HÕNTE, §15 lg 2

¹⁴⁴ Normitehnika käsiraamat. Selgitused „Hea õigusloome ja normitehnika eeskirja“ §15 juurde, p.4

eriala spetsialistidega. Igaühel on õigus eeldada, et õigusaktis kasutatakse talle arusaadavat keelt.¹⁴⁵

Seadusloojale ettekirjutatud õigustloova akti adekvaatsus, lakoonilisus ja trafaretsus on semiootilises käsitluses selgelt piiritletud õiguse märgisüsteem ja kitsamalt õigusteksti tunnused, mis vastavad õiguse semiootilise süsteemi opositiivsuse kriteeriumitele – õiguskeele täpsus, taotletav ühetähenduslikkus. Üldarusaadavuse nõue korreleerub semiootilise tõlgendamise eesmärgiga – õigusteksti adressaat peaks semioosis adekvaatselt aru saama adressandi mõttest. Kuid õiguskeel ei saa kunagi olla neutraalne: õigusmõiste väljenduse (termini) valiku määrab õigusteksti eriline spetsiifika – õigusteksti (fenomeni) loomus ja mõistmiseks sobivaim loogika. Õiguslik terminoloogia on võimas ideoloogiline vahend, ja see on maailma kujundamise viis: õiguskeele terminitest koostatakse tegelikkust loovad laused ning juhtub, et ka ebaadekvaatne mõiste osutab mõju tegelikkusele. Õiguskeele võimet kujundada ulatuslikku sümboolset maastikku, kus me elame, piiritleda seda, mida peame võimalikuks või võimatuks, määratleda meie teadmiste võrgustikku, alahinnatakse Ane'1 Bolshoffi arvates sageli.¹⁴⁶

§5. Õigustloova akti seletuskirja semiootilised tunnused

Õigustloova akti seletuskirja roll on seadusandja (antud kontekstis „Normitehnika eeskirja“ autori) mõtte järgi eelnõu ja sellega seoses tekkida võivate küsimuste kohta küllaldase teabe edastamine arvamuste esitajatele, kooskõlastajatele, kusjuures seletuskiri on vajalik seaduse tõlgendamisel. Seletuskirjaga tuleb anda küllaldane ülevaade nii eelnõust kui ka sellega seoses tekkida võivatest küsimustest, hoidudes samal ajal ülepaisutustest ja eelnõu teksti tarbetust kordamisest. Seletuskirjaga tuleb esitada sisuline põhjendus või argumendid, miks on konkreetne muudatus vajalik ja miks kavandatakse erisusi üldregulatsioonist ning miks on eelnõu objektiks olevaid suhteid vaja reguleerida eelnõus esitatud kujul. Seletuskirja sisukokkuvõtte ei pea sisaldama üksikasju. Seletuskiri peaks olema arusaadav ka neile, kes ei ole selle valdkonna spetsialistid. Seletuskirja sätteid põhjendavaid ja selgitavaid kommentaare tuleb koostada hoolikalt ja täpselt, sest nendest peab olema abi nii keeleteimetajale eelnõu sätete sõnastuse viimistlemisel, et sätte sõnastus vastaks seletuskirjas esitatud sätte sisu selgitusele, kui ka eelnõu menetlejale, õigusakti adressaadile, tõlgendajale.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Normitehnika käsiraamat. Selgitused „Hea õigusloome ja normitehnika eeskirja“ §15 juurde

¹⁴⁶ A.Boshoff, 2013, lk 426

¹⁴⁷ Normitehnika käsiraamat. Selgitused „Hea õigusloome ja normitehnika eeskirja“ §39-42 juurde

Õigustloov akt on õigustekst, õigustloova akti seletuskirjale esitatakse samu nõudeid nagu õigusaktile enesele, seega seadusandja käsitleb õigusakti seletuskirja samuti õigustekstina. Sisult aga on seletuskiri interpretatsioon, mille eesmärk on osalt semiootiline – viia esmase õigusteksti adressaadini seadusandja poolt regulatsiooni sisse sisestatud mõtet. Sillaks ühe märgisüsteemi kahe osa (õigustloova akti ja seletuskirja) vahel on interpretatsioon, kui järgida seletuskirjale esitatavad nõuded: interpreteerija (antud kontekstis seletuskirja koostaja) peab selgitama, mida tahtis algse õigustekstiga öelda autor (*intentio auctoris*) ehk seadusandja tahte juriidilises tõlgendusteoorias.¹⁴⁸

Kui seatud eesmärk oleks seletuskirjaga saavutatav, siis ei tekiks vajadust täiendavate selgituste, seaduste, määruste kommentaaride jmt järele, mis avaldatakse juba pärast seaduse või määruse jõustumist ning mis selgitavad mitte ainult seadusandja tahet kui sellist, vaid seaduse teksti rakendatuna praktikas tekkivatele juhtumitele. Siit võib järeldada, et seadusandja tahte interpreteerimine, isegi lihtsustatud ja üldsusele arusaadavamas keeles, ei ole piisav õiguse märgisüsteemi tõhusaks toimimiseks, selleks et seaduse adressaat võiks mitte ainult aru saada, vaid ka käituda vastavalt ettekirjutatud reeglitele.

Üks võimalusi kõnealuse puuduse kõrvaldamiseks oleks õigustloova akti semiootilise tõlgendamise võtete rakendamine enne seletuskirja koostamist ning tõlgendamise tulemust võiks arvestada ja kasutada seletuskirja teksti koostamisel. Selle ideega korreleerub interpretatsiooni teoorias *intentio lectoris* ehk lugeja kavatsuse arvestamine teksti sisu (tõlgenduse õigsuse) määramisel. Semiootilises käsitluses vastavad sellele õigusteksti semantiline ja pragmaatiline aspekt. Semantilise aspekti kontroll on tihedalt seotud lingvistilise ehk keelelise analüüsiga. Kui keeleline analüüs oleks võimalik ühendada semiootilis-semantilise analüüsiga, mille käigus arvestatakse õigusmõiste (märgi) ja tähistatava objekti vahelist suhet just „siin ja praegu“ (ehk õigusteksti loomise hetkel, mitte piirdudes terminoloogia õige ja kohase kasutamise kontrolliga), siis oleks tulemuseks õigustekst, mis edastaks seadusandja tahet täpsemini, ja seda mitte ainult formaalsest (terminoloogilisest) küljest, vaid täpsemini ka õigusliku regulatsiooni adressaadi jaoks. Pragmaatiline aspekt aga tuleb mängu kaasamise etapis, paremat tulemust on võimalik saavutada, kui kaasamine rakendub kõige varasemal etapil.

¹⁴⁸ Luts M., 1998, lk 111, 112

§6. Avalikkusega konsulteerimise nõue semiootilise tõlgendamise tunnusena

Õiguslik diskursus ja selle raames toimuv kommunikatsioon orienteerub dihhotoomiale seadus/mitte-seadus ja võib aktualiseeruda igal ajal igas kohas ja kõigi poolt. Seega, seadus, kui käsitleme seadust kõigi õiguslikke kommunikatsioone arvestatava süsteemina, ei piirdu riigiasutuste ega õigusinstitutsioonidega, ei tunne erialaseid piire ega barjääre. Mõistagi mitte kõik sotsiaalsed kommunikatsioonid ei kuulu õigussüsteemi, kuid „iga kommunikatsioon võib positsioneerida ennast, orienteerudes dihhotoomiale seadus/mitte-seadus. Ja see juhtub just sel hetkel, kui keegi väidab, et midagi on kas seaduslik või ebaseaduslik ehk kui kommunikeeritava tekstil väidetakse olevat õiguslik kehtivus.“¹⁴⁹

Vabariigi Valitsuse kinnitatud ning Vabariigi Valitsuse veebilehel avaldatud „Kaasamise hea tava“ selgitab punktis 1.2, et „...kaasamine kaasamise hea tava mõistes seisneb otsuste kujundamisel huvirühmade ja avalikkuse informeerimises ja nendega konsulteerimises. Informeerimine seisneb huvirühmadele ja avalikkusele tasakaalustatud ja objektiivse informatsiooni edastamises, mis võimaldab mõista otsuse tegemise eesmärki ja lahendusvõimalusi. Avalik konsulteerimine seisneb huvirühmadelt ja avalikkuselt tagasiside küsimises poliitikakujundamise kõigis etappides, sealhulgas probleemide püstitamisel, eesmärkide kindlaksmääramisel, lahendusvõimaluste analüüsimisel ja otsuse kavandi koostamisel“.¹⁵⁰ Ning punktis 4.1, et „...eelnõude väljatöötamise käigus konsulteerib valitsusasutus huvirühmade ja avalikkusega võimalikult varajases menetlusetapis ja kogu protsessi vältel. Avalik konsultatsioon tuleb igal juhul läbi viia kahes menetlusetapis: siis, kui eelnõu väljatöötamiseks alles taotletakse mandaati, ning siis, kui eelnõu on juba välja töötatud“.¹⁵¹ Punktis 5 selgitatakse, et „...konsulteerimise kanalite valikul tuleb arvestada avalikkuse ja huvirühmade võimalusi konsulteerimisele saadetud dokumendile juurdepääsuks. Kui konsulteerimine eeldab laiema avalikkuse osavõttu, avaldatakse teave eelnõude infosüsteemis ja sedakaudu osalusveebis ning vajaduse korral muude kanalite kaudu“.¹⁵² Kaasamise tulemuseks on otsustajate teavitamine ja koondvastuse edastamine neile. Kokkuvõttes võib märkida, et kaasamisel on pragmaatiline funktsioon: adressandi (reeglite autori) eesmärk on selgitada välja märgi (õigusnormi) adressaadi seisukohta, mis paljuski sõltub adressaadi huvitatuse määrast, tema ettevalmistusest ja sotsiaalsest olukorrast.

¹⁴⁹ C. Messner, 2012, lk 539

¹⁵⁰ Kaasamise hea tava, p. 1.2

¹⁵¹ Kaasamise hea tava, p. 4.1

¹⁵² Kaasamise hea tava, p. 5

Kuigi „Kaasamise heas tavas“ on sätestatud, et „...konsulteerimine peab toimuma võimalikult varajases menetlusetapis ja kogu protsessi vältel,¹⁵³ rakendub tegelikkuses ulatuslik kaasamine siis, kui eelnõu ja seletuskiri on juba valmis. Vastavalt „Normitehnika eeskirjade“ ja „Normitehnika käsiraamatu“ selgitustele on „enne eelnõu koostamist vaja ettepanekute saamiseks korraldada arutelu viisil, mis võimaldab kõigi huvidega tutvumist, saavutamaks parimat võimalikku tulemust. Arvamuste kogumine kooskõlastavalt institutsioonidelt ja ühiskonna eri liikmetelt huvigruppide kaudu annab võimaluse hinnata, kas teatav lahendus on praktikas teostatav.“¹⁵⁴ Mõistagi käib samalaadne töö seaduseelnõu väljatöötamiseks moodustatud töögruppides ning „ulatuslik kaasamine ja avalikkusega konsulteerimine ei ole nõutav kõigi regulatsioonide puhul, vaid üksnes siis, kui õiguslik regulatsioon puudutab keerulist, mitmest probleemist läbipõimunud ja vastuolulist küsimust, kus ei ole ainuõigeid lahendusi, kus oleks vaja selgitada välja probleemide erinevad küljed, kaaluda mõjusid ning võimalik, et tuleb pakkuda ka ebaharilikke lahendusi. See on võimalik vaid siis, kui otsustamisse on kaastatud eri vaatenurki pakkuvad osalejad – nii eksperdid kui ka ühiskonna erinevaid huve ja valdkondi esindavad inimesed.“¹⁵⁵ Siiski, „kui otsus on juba tehtud või on võimalik ainult üks lahendus, siis kaasamine ei toimi, kuna osalejatel ei ole võimalik tulevast otsust mõjutada.“¹⁵⁶ Kuigi kaasamine õigusnormi parandamise või muutmise seisukohast sellisel juhul ei toimi, võiks pragmaatilise analüüsi eesmärgi siiski lugeda saavutatuks: semioos toimub, seadusandja saab tagasisidet õigusteksti adressaadil arusaamise kohta, mis võimaldab hinnata muu hulgas ka õigusnormi toimet.

§7. Õigusteksti struktuur semiootilise märgisüsteemi tunnusena

Õigustloova akti vormistuse ja ülesehituse reeglid on kehtestatud „Normitehnika eeskirjade“ 2. jao 2. jaotises ning nõuavad kindlat struktureerimist paragrahvidesse, lõigetesse, punktidesse, kindlat paragrahvide numeratsiooni, pealkirjastamist jne, mis peab rõhutama õigusteksti autoriteetsust, selgelt piiritlema selle teistest tekstidest, tagama selle terviklikkuse ja ühtluse. Vormiline konstrueeritus on lugejale – adressaadile kohe äratuntav, st eristab õigustekst end muudest tekstidest oma vormipiiri kaudu. „Iga õigustekst pärineb õiguskorrast, mis omakorda pürgib suurema korrastatuse poole, nii et seaduste, määruste ja muude

¹⁵³ Kaasamise hea tava, p. 4.1

¹⁵⁴ Normitehnika käsiraamat. Selgitused „Hea õigusloome ja normitehnika eeskirja“ §50 juurde, p.1

¹⁵⁵ Hinsberg H, Kübar U., 2014.

¹⁵⁶ Hinsberg H, Kübar U. Kaasamise käsiraamat ametnikele ja vabähendustele. 2009, lk 8

õigusaktide struktuur peegeldab ka oma konteksti, kultuuri struktuuri. Õigusel on oma funktsioonist tulenev mõju korrastatud tähendusloomele.¹⁵⁷

§8. Kokkuvõtvalt Eesti õigusloomet reguleerivates reeglites sisalduvatest tunnustest, mis võimaldavad semiootilist tõlgendamist

Seega on seadusloome normistikus seadusandja sätestatud reeglites tuvastatavad õiguse märgisüsteemi tunnused. Järgnevalt esitatud kataloog ei ole lõplik. Magistritöö raames piirdume analüüsi käigus määratletud tunnustega, mis ei pruugi olla ammendav loetelu. Analüüsi tulemusel formuleeritud tunnused võiksid olla aluseks õigusteksti semiootilisel tõlgendamisel:

- õigusnorm peab sobima Eesti õigussüsteemi ja olema kooskõlas Euroopa Liidu õigusega, mis semiootilises käsitluses on õiguse semiootilise süsteemi kumulatiivsuse tunnuseks;
- etteantud väljendus- ja sisuvormi struktuurne sarnasus ehk õigusteksti struktureerimine tähendab ja toetab õiguse semiootilise süsteemi homomorfismi;
- õiguse semiootilise süsteemi opositiivsus väljendub õiguskeele adekvaatsuse, lakoonilisuse, trafaretsuse nõudes. Õigusteksti üldarusaadavus aga korreleerub semiootilise tõlgendamise eesmärgiga – seadusandja tahtest arusaamine;
- kolm traditsioonilist semiootika aspekti (süntaktiline, semantiline ning pragmaatiline) väljenduvad õigusteksti struktuuris ja ühtluses, õiguskeele uuendamises ja kaasaja avaliku arusaama arvestamises, adressaadi kaasamises õigusloome protsessi;
- õiguslikus märgikonstruktsioonis väljendatud õigusmõiste peab olema täpne ja selge.

¹⁵⁷ L. Kanger, 2008, lk 31

III peatükk

Õiguse semiootilise tõlgendamise probleemid kehtivate õigusaktide ning seaduseelnõu näitel

Arvatavasti ei saa täita nõuet, et seadus peab olema arusaadav kõigile. Seadus reguleerib teatud valdkonda, sätestades reeglid konkreetses valdkonnas tegutsemiseks ning tagades järelevalve seaduses sätestatu täitmise üle. Õigustekst, millega seadus on väljendatud, luuakse valdkonna spetsiifikat arvestades ning eeldusel, et selle kasutaja on suuteline teksti sisust aru saama piisaval tasemel, täitmaks sätestatud reegleid või pöördumaks asjatundja poole selgituste saamiseks.

Järgnevalt püüame illustreerida semiootilise tõlgendamise elemente erinevate õigustekstide näitel ning määrata menetlusetapp, kus oleks võimalik ja kohane rakendada semiootilist tõlgendamist.

§1. Käibemaksuseadus¹⁵⁸

P.1. Euroopa Liidu õiguse ajaloolised ja semiootilised erisused

Eesti Vabariik kuulub Euroopa Liidu liikmesriikide hulka alates 2004. aastast. Õigusloome jaoks tähendavad teise aastatuhande esimesed 10 aastat Eesti õigusregulatsioonide revideerimist, seejärel ettevalmistumist Euroopa Liitu astumiseks, hiljem aga ühtlustamist ning tänapäeval pidevat kaasajastamist ja arengut Euroopa ühenduste vaimus. Hetkest, millal Eesti sai Euroopa Liidu võrdõiguslikuks liikmeks, lasuvad riigil ka selle staatusega seotud kohustused: alates Euroopa Liiduga ühinemise kuupäevast muutusid Eesti Vabariigi suhtes siduvaks Euroopa Ühenduse asutamisleping (alates Lissaboni lepingu jõustumist – Euroopa Liidu toimimise leping¹⁵⁹) ja Euroopa Liidu leping ning nende alusel vastuvõetud õigusaktid. See tähendab, et Eesti riik on endale võtnud muu hulgas ka Euroopa õigusest tulenevad majandus- ja halduskohustused. Euroopa Liidu toimimise leping ja Euroopa Liidu leping moodustavad esmase õiguse, selle üks majandus-halduslik põhieesmärk on siseturg, mille raames on tagatud kaupade, teenuste, isikute ning kapitali vaba liikumine (ELTL IV jaotis). Mõjutatuna Euroopa õigusruumi läbivast õigusriigi põhimõttest, on Euroopa ühisturu koordineeritud toimimiseks vajalikud meetmed üks peamisi Euroopa majandushaldusõiguse

¹⁵⁸ Käibemaksuseadus. [RT I 2003, 82, 554](#)

¹⁵⁹ Euroopa Liidu toimimise leping (edaspidi ELTL). EL Teataja 2012/C 326/01. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=OJ:C:2012:326:TOC>

eesmärke. „Siseturg hõlmab sisepiirideta ala, mille ulatuses tagatakse kaupade, isikute, teenuste ja kapitali vaba liikumine vastavalt aluslepingute sätetele.“¹⁶⁰ Sellest tulenevalt lasub Euroopa Liidu liikmesriikidel kohustus kaotada kõikvõimalikud piirangud, mis võivad takistada liikmesriikide vahelise vaba siseturu toimimist. Kaupade ja teenuste vaba liikumine Euroopa Liidu siseturul on esmajoonel seotud majandushaldusõiguslike tõkete kaotamisega, teisisõnu, liikmesriigid ei tohi enda majanduse valdkonnas kehtestatud haldusmenetlusega tõkestada EÜ eesmärkide saavutamist. Liikmesriikide tegevus peab olema suunatud sellele, et soodustada piiriülest ettevõtlust, kuna just piiriülese majandustegevuse raames peabki arenema ja realiseeruma siseturu toimimise strateegia.

„Euroopa Liidu esmase õiguse eesmärkide elluviimine toimub põhiliselt sekundaarõiguse kaudu (määrused ja direktiivid), mis kvalifitseeritakse Euroopa majandusõigusena,“¹⁶¹ ja selle põhifunktsiooniks on esmase õiguse põhimõtete konkretiseerimine. Direktiivid on adresseeritud liikmesriikidele ning sätestavad üldised suunised liikmesriikide seadusandluse jaoks. „Direktiivi eesmärk on lähendada liikmesriikide õigusi.“¹⁶² Teoreetiliselt eeldab siseturгу reguleeriv raamseadus liikmesriikide seaduste ühtlustamist (täielikku harmoneerimist), kuid olenevalt konkreetse direktiivi eesmärgist ka vastastikust tunnustamist (näiteks liikmesriigis asutatud äriühingu, teatud valdkonna spetsialistide kvalifikatsiooni osas).

Seega, „laiemalt on olemas kolm õigussüsteemide klassi: liikmesriigi ehk siseriiklik õigussüsteem, rahvusvaheline õigussüsteem ja supranatsioonaalne õigussüsteem, milleks on Euroopa Liidu õigus.“¹⁶³ Kõik Euroopa Liidu regulatsioonid tõlgitakse Euroopa Liidu kõigi liikmesriikide keelde. „Kogu Euroopa Liidu õigussüsteem on üles ehitatud põhimõttel, et erinevate õiguskultuuride seadused ja keeled ühinevad, et moodustada uus supranatsioonaalne süsteem omaenda keelega. EL õiguskeele mõiste, säilitades üldisemat „euroopalikku mõtet“, ei viita teatud juhtudel identsele mõistele liikmesriigi keeles, mis tähendab erinevates keeles tõlgete umbkaudsuse vaikimisi tunnustamist.“¹⁶⁴ Kes otsustab EL õigusteksti tähenduse üle? Autoritel on oma kavatsus, kuid lugejad, kes otsustavad õigusteksti sisu üle, annavad õigustekstile oma tähenduse. Direktiivid, mille algkeeleks on inglise või prantsuse keel, sisaldavad mõningaid mitmetähenduslikult sõnastatud sätteid, mõnede teise süsteemi

¹⁶⁰ ETL art 26 lg 2

¹⁶¹ Eesti majandustegevuse seadustiku üldosa seadus (MTSÜS). Võrdlev kontseptsioon ja analüüs, lk 144

¹⁶² Julia Laffranque. Euroopa Liidu õigussüsteem ja Eesti õiguse koht selles. Tallinn: Juura, 2006, lk 305

¹⁶³ Colin Robertson. EU Law and Semiotics. – International Journal for the Semiotics of Law, 2010/ 23, lk 148

¹⁶⁴ Karen McAuliffe. The Limitations of a Multilingual Legal System. – International Journal for the Semiotics of Law, Springer Science+Business Media Dordrecht, 2013

keeltele (saksa, eesti, aga ka slaavi keeled) on omased erisugused keerulised mitmetähenduslikud struktuurid, kuid valima peaks ühe võimaliku tähenduse. Mõnes tõlkes on eelistatud säilitada mitmetähenduslik termin originaalkeeles, mõnes keeles see tõlgitakse. „Valik sõltub tekstiga töötavast isikust ja tema eelistusest alternatiivide valikul. Kui see isik osaleb näiteks direktiivi ülevõtmisega seotud siseriiklike õigusaktide väljatöötamises, ei ole vaja erilist kujutlusvõimet, et märgata erinevate liikmesriikide seaduste (ja semiootilise märgikonstruktsioonidena peaksidki nad erinema) erisusi, ühtluse puudumist ja erinevat kohtlemist sõltuvalt viibimise kohast.“¹⁶⁵

P.2. Semiootilise tõlgendamise näited käibemaksuseadusest – õigusteksti adressaadi määramine

Eestis kehtestati lisandväärtusmaksuna toimiv käibemaks 1991. aastal, alates 1992. aastast kuni praeguse ajani on kehtinud kokku neli erinevat KMS-i, kõiki neid on arvukalt muudetud. Praegu kehtiv KMS on Riigikogus vastu võetud 10.12.2003 ning see jõustus Eesti Vabariigi Euroopa Liitu astumisega 01.05.2004. „Käibemaks on universaalne tarbimismaks, mis hõlmab kõiki tarbitavaid kaupu ja teenuseid ning millega koormatakse igat müügi etappi, vähendades maksukohustust eelmistel etappidel makstud maksu võrra.“¹⁶⁶ Käibemaksuga ei tohi koormata ettevõtjat. Ettevõtjad on enamasti ainult käibemaksu kogujad ja edastajad. „Ettevõtjate omavaheline käive küll maksustatakse, kuid tegelikku maksukoormust see ettevõtjale ei tekita. Kui ettevõtja kasutab sisseostetud kaupu ja teenuseid otseselt või kaudselt uute maksustatavate kaupade ja teenuste tootmiseks, tagatakse talle sisendkäibemaksu kohese mahaarvamise õigus.“¹⁶⁷ Seega, kui ettevõtjale jääb tasumisele kuuluv käibemaks, tähendab see, et tegelikult on tegemist ettevõtja (tihtipeale tema töötaja) enda tarbitud, käibega mitteseotud või eratarbimisena käsitleva kauba või teenuse eest tasumisele kuuluva käibemaksu summaga. Kõik tarbimise vormid tuleb maksustada ühtmoodi. „Tarbija tähendab mis tahes isikut, kes ei kasuta ostetud kaupa ega teenust uute kaupade või teenuste valmistamiseks ega müügiks – lisaks füüsilistele isikutele kuuluvad sinna hulka ka paljud mittetulundusühingud ja sihtasutused, avalik-õiguslikud juriidilised isikud, samuti riik ja kohalikud omavalitsused. Käibemaksuga maksustamine ei tohi sõltuda müüja õiguslikust vormist ega müügitehingu juriidilistest nüanssidest, vaid ainult käibe majanduslikust sisust.“¹⁶⁸ Teisiti öeldes, tegelikud käibemaksu maksjad on peamiselt eraisikud ehk riigi

¹⁶⁵ C. Robertson, 2010, lk 159

¹⁶⁶ Lasse Lehis. Eesti maksuseaduste kommentaarid. Tartu, 2013, lk 265

¹⁶⁷ L. Lehis, 2013, lk 267

¹⁶⁸ L. Lehis, 2013, lk 268

tavaelanikud, ettevõtjad aga on nn maksuvahendajad, kellel seadusega lasub maksu arvestamise kohustus.

Euroopa Liidu liikmena peab Eesti jälgima ja täitma ühenduses kehtivaid eeskirju. Kuna käibemaks mõjutab otseselt kaupade ja teenuste hindu, peetakse Euroopa Liidu õiguses käibemaksu reguleerivate seaduste harmoneerimist väga oluliseks. Euroopa Liidu kehtivaks õigusaktiks, mis reguleerib käibemaksusüsteemi toimimist kogu Euroopa Liidu ulatuses on praegu kehtiv Nõukogu direktiiv 2006/112/EÜ, 28.11.2006, mis käsitleb ühist käibemaksusüsteemi.¹⁶⁹ Eesti Vabariik täidab oma kohustusi seaduse harmoneerimisel, sellega on seotud lõviosa seadusmuudatustest, asjakohased viited Käibemaksudirektiivi sätetele on toodud vastava seadusmuudatuse eelnõu seletuskirjas või Rahandusministeeriumi ja Maksu- ja Tolliameti kommentaarides või selgitustes.

Semiootilise tõlgendamise seisukohast on vaja määrata, kes oleksid õigusteksti subjektid: KMS puhul on adressandiks seadusandja ehk Eesti riik, adressaadi üle arutledes lähtume regulatsioonist, et maksu arvestab ja deklareerib maksukohustuslane, kes on reeglina juriidilisest isikust ettevõtja, kuid tarbimismaksu tegelikuks maksjaks on tarbija ehk füüsiline isik. Käibemaksu puhul ei ole tarbijal reeglina võimalustki valida, kas maksta käibemaksu või mitte, kuna oste tehes maksab isik kauba või teenuse eest ettevõtja määratud hinda, sealhulgas käibemaksukohustuslase arvestatud ja kauba või teenuse hinnale lisatud käibemaksu. Seadusega määratud reeglid on kehtestatud ettevõtluse käigus sooritatavate toimingute jaoks ning just nende reeglite täitmist (mitte tarbija poolt käibemaksu maksmist, vastava aruandluse riigile esitamist ja selles sisalduvate andmete õigsust) kontrollib riik maksuhalduri kaudu. Seega on KMS adressaadiks ettevõtja, täpsemalt, käibemaksukohustuslasest ettevõtja, tarbija on vaatleja, lõppkokkuvõttes aga huvitatuim, kuna rikkumised, kuritarvitamised, kelmused käibemaksuga maksustamise alal mõjutavad turul pakutavate kaupade ja teenuste hinda. Õigustekstist peab aru saama selle adressaat, mõistagi peab vaatleja (antud juhul julgen teda nimetada kaudseks adressaadiks) samuti aru saama temale olulist mõju avaldavast õigustekstist, kuigi küsitav on, kas adressaadi ja vaatleja arusaama tase peab olema lähedane.

Elukogemus ei kinnita, et tavaline eraisikust tarbija tunneks enne ostu sooritamist huvi käibemaksu regulatsiooni vastu ning loeks käibemaksuseaduse teksti ja selgitust. Informatsioon laekub temani meediast, seaduse interpretatsiooni interpretatsioonina või õigemini tõlgenduse (enamasti just semiootilise tõlgendamise) kajana. Tegutsemaks vastavalt

¹⁶⁹ Edaspidi Käibemaksudirektiiv. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006L0112:ET:NOT>

seadusele, peab adressaat õigustekstist aru saama: õigusteksti süntagmaatiline struktuur (seaduse struktuur, avaldamine, jõustumine) on eeldus, et õigustekst oleks adressaadi poolt tunnustatud riigi tahte väljendusena, mis on kohustuslik täitmiseks. Õiguslikus diskursuses teadvustakse õigustekst seadusena, riigi poolt ette antud käitumisreeglina; õigusteksti semantiline aspekt eeldab, et adressaadil on teatud intellektuaalne ettevalmistus, et õigusmõistetest aru saada ning seostada neid ettevõtluse käigus tekkivate sündmustega; õigusteksti pragmaatiline struktuur ehk suhe, mis tekib õigustekstis sisalduva teabe ja adressaadi (ettevõtja) reaalse tegevuse ja kogemuse vahel, võib osutada otsest mõju adressaadi käitumisele selle õigusteksti sisu suhtes, mis väljendub tavapäraselt emotsioonis riigi sunnijõu avaldamise suhtes. Nimetatud kolm õigusliku märgisüsteemi tunnust üheskoos ning nende alusel adressaadi arusaam õigustekstist leiavad väljenduse avalikus arvamuses, kujundades tagasisidet. Kas seadusandja sooviks ja suudaks semioosi tulemust tõlgendada, kas sooviks saadud tulemusi kasutada õigusloomes, on avatud küsimus.

Käibemaksudirektiivi preambulis on öeldud:

„(4) Siseturu loomine eeldab liikmesriikides niisuguste kumuleeruvaid käibemakse käsitlevate õigusaktide kohaldamist, mis ei moonuta konkurentsitingimusi ega takista kaupade ja teenuste vaba liikumist. Seetõttu on vajalik ühtlustada kumuleeruvaid käibemakse käsitlevad õigusaktid käibemaksusüsteemi abil, et kõrvaldada niipalju kui võimalik tegurid, mis võivad moonutada konkurentsitingimusi nii liikmesriigi kui ka ühenduse tasandil.

(5) Käibemaksusüsteem on lihtsaim ja neutraalseim siis, kui maksustamine toimub võimalikult üldiselt ja kui selle kohaldamisala hõlmab kõiki tootmis- ja turustusetappe ning teenuste osutamise valdkonda. Seetõttu on siseturu ja liikmesriikide huvides võtta vastu ühine süsteem, mida kohaldatakse ka jaemüügi puhul.

(6) Edasi on vaja liikuda etapiti, kuna kumuleeruvate käibemaksude ühtlustamine toob endaga kaasa muudatusi liikmesriikide maksustruktuuris ja avaldab märgatavat mõju eelarve, majanduse ja sotsiaalala valdkonnas.¹⁷⁰

Nendes punktides sisalduvad juhised liikmesriikidele, seega direktiivi autor ehk adressant on Euroopa Liit, direktiivi adressantideks aga Euroopa Liidu liikmesriigid, kes peaksidki aru saama ning käituma direktiivis sätestatud reeglite järgi. Kuigi siseriiklikult kehtib riigi seadus,

¹⁷⁰ Nõukogu direktiiv 2006/112/EÜ, 28.11.2006, mis käsitleb ühist käibemaksusüsteemi. ELT L 347, 11.12.2006

on võimalik ka direktiivi otsekohaldamine (EL õiguse/direktiivi vahetu mõju, *direct effect*¹⁷¹), kui siseriiklik õigus on vastuolus Euroopa Liidu õigusega ning kooskõlaline tõlgendamine ei ole võimalik. Seega, käibemaksudirektiivi vaatleja staatuses võib põhimõtteliselt olla Eesti ettevõtja, kes ettevõtlustegevuse käigus võib otsida selgitust ja abi Käibemaksuseaduse tõlgendamisel ka otse Käibemaksudirektiivist.

P.3. Semiootilise tõlgendamise näited Käibemaksuseadusest – õigusmõiste valik

Eelnevalt oleme arutlenud, et õigusteksti adekvaatset mõistmist mõjutab see, kuidas õigusteksti autor on suutnud arvestada süntaktilisi, semantilisi ja pragmaatilisi reegleid. Järgnevalt vaatleme ja võrdleme kauba käibe ja maksustamise regulatsiooni Käibemaksudirektiivis ja Käibemaksuseaduses.

Käibemaksudirektiivi artiklis 14 on toodud kaubatarne definitsioon: „...kaubatarne on materiaalse vara omanikuna käsutamise õiguse üleminek.“¹⁷² Käibemaksuseaduses vastab sellele paragrahvi 2 lõikes 5 toodud võõrandamise definitsioon: „...võõrandamine on kauba valduse üleandmine koos kauba juhusliku hävimise riisikoga ja õigusega kasutada kaupa ning sellega seotud majanduslikke hüvesid omanikuna, sõltumata kauba asjaõiguslikust staatusest. Võõrandamine käesoleva seaduse tähenduses on ka kauba üleandmine komisjonilepingu alusel ning kauba üleandmine niisuguse tehingu alusel, milles on sätestatud kauba omandiõiguse üleminek kauba lepingujärgsele kasutajale lepingu lõppemise korral.“¹⁷³

Semiootilise tõlgendamise seisukohast on vahe sisult ühe ja sama õigusmõiste edasiandmisel direktiivis ja seaduses: direktiivis kasutatud „tarne“¹⁷⁴ on majandusalasele mõtteviisile ligidasem termin, milles sisaldub muu hulgas ka tegevuse suund (midagi välja saatma) ning vastand – hange (midagi saama); käibemaksuseadusesse on sisse viidud juriidiline termin,¹⁷⁵ kus üldarusaadavas kontekstis ei ole just tegevusele suuna andmine nii selge. KMS seletuskirjas täpsustatakse: „Võõrandamise mõiste defineerimine KMS-is on vajalik, kuna selle tähendus on erinev võõrandamise mõistest tsiviilõiguses. Võõrandamine on kauba valduse üleandmine koos kauba juhusliku hävimise riisikoga ja õigusega kasutada kaupa ning

¹⁷¹ Vahetu mõju alused on toodud ETLT §288 lg 3; põhjanevad Euroopa Kohtu lahendid C 41/74 Van Duyn (1974), 48/78 Tullio Ratti (1979), ka EV Riigikohu halduskollegiumi lahendid, nt 16-06-2010 nr 3-3-1-36-10

¹⁷² Nõukogu direktiiv 2006/112/EÜ, 28.11.2006, mis käsitleb ühist käibemaksusüsteemi. ELT L 347, 11.12.2006

¹⁷³ Käibemaksuseadus. [RT I 2003, 82, 554](#)

¹⁷⁴ Tarne – (maj) tarnimine; tarnitu; ant hange. Inglisekeelne vaste: supply of goods

¹⁷⁵ Võõrandama – (jur) õigustoiming, millega üks isik annab oma vara tasuta teisele isikule. (Eesti keele seletav sõnaraamat)

sellega seotud majanduslikke hüvesid omanikuna, sõltumata kauba asjaõiguslikust staatusest.¹⁷⁶

Siseriikliku seaduse regulatsioonis on kasutatud spetsiifilist õigusmõistet, millest arusaamisel peab õigusteksti adressaadil olema juriidiline kompetentsus, et eristada tsiviilõiguses ja maksuõiguses käibel olevate õigusmõistete sisu nüansse. Tuginedes empiirilisele kogemusele, mis on saadud tööülesannete täitmisel ettevõtjatega suhtlemisel ja konsulteerimisel ligi kümne aasta vältel, võin väita, et ettevõtja seisukohast on valdavalt majanduslane sisu prevaleeriv: ettevõtja mõtleb tehingu majanduslikust sisust, sellest saadavast kasust ja maksustamise vormistamisest, mitte termini juriidilisest sisust. Tuletades meelde EL-i õiguse ülevõtmise ja interpretatsiooni kohta varem öeldut, võiks eeldada siseriikliku akti väljatöötamise ja muutmise seotud isiku tahet või tema arvates tähtsa eesmärgi (nt eristamine VÕS-i regulatsioonist) saavutamiseks vajalikku valikut. Teisisõnu on võimalik, et märgid, mis EL-i õiguse kontekstis peaksid olema identse tähendusega, seotakse tõlgete erinevuse tõttu ka erinevate objektidega. Julgen arvata, et liikmesriigi seadusandjal ja kitsamalt konkreetse õigusakti autoril eeldatakse olevat vastav erialane ettevalmistus. Siseriikliku õigusakti adressaadiks on ettevõtja või/ja tema finants- ja maksuarvestust pidav asjatundja, kuigi lõppkokkuvõttes vastutab ettevõtte käekäigu ja seaduste täitmise eest siiski ettevõtja, äriotsuste langetamiseks võib ta küll konsulteerida näiteks maksuala spetsialistiga. Selleks et formuleerida küsimust, millega pöörduda spetsialisti poole, peab ettevõtja kõigepealt ise teadvustama probleemi või kitsakoha olemasolu. Samas ei pruugi finants- või maksustamisala asjatundja olla jurist, kes suudaks teadvustada erinevust kahe õigusharu vahel. See tähendab, et KMS autorid eeldasid, et Eesti ettevõtjad on või peaksid olema juriidiliselt piisavalt kompetentsed, suutmaks näha erisusi ja saamaks aru seadusandja väljendatud mõttest. Samas aga on direktiivi autorite loodud õigustekst palju lihtsam ja üldarusaadav ka mitteasjatundjale.

„Käibe tekkimise koha määratlemise reeglite alusel määratakse kindlaks, millises riigis toimub maksustamine.“¹⁷⁷ Tulenevalt sihtkohamaa põhimõttest määratakse kaupade käive üldjuhul kauba asukoha järgi, mis tähendab, et käibemaksuga maksustamine peab toimuma kauba käibe tekkimise riigis. Ettevõtja jaoks on kaubakäibe koha määratlemine väga tähtis, sest kauba käibe tekkimine teises riigis, mis ei ole ettevõtja koduriik, tähendab reeglina kohustust registreeruda teise riigi maksukohustuslasena ning täita selle riigi seadusi.

¹⁷⁶ Käibemaksuseadus Rahandusministeeriumi kommentaaridega seisuga 01.01.2013, lk 14

¹⁷⁷ L. Lehis, 2013, lk 287

Käibemaksudirektiivis on vastavad reeglid sätestatud V jaotise I peatükis „Kaubatarnete koht“, Käibemaksuseaduses sisaldub vastav regulatsioon § 9.

Käibemaksudirektiiv on lakooniline:

„Artikkel 31

Kui kaupu ei lähetata ega veeta, tuleb tarnekohana käsitada kaupade asukohta tarne ajal.

Artikkel 32

Kui kaupu lähetab või veab tarnija, soetaja või kolmas isik, tuleb tarnekohana käsitada kohta, kus kaubad asuvad ajal, mil algab selle lähetamine või vedu soetajale.¹⁷⁸

Kui aga kaupade lähetamise või veo lähtekoht asub kolmandal territooriumil või kolmandas riigis, tuleb artikli 201 alusel isiku, kes on kohustatud käibemaksu tasuma, või sellena tunnustatud importija poolt tehtud kaubatarne ja ka edasiste tarnete kohana käsitada kaupade impordi liikmesriiki.

Vastav regulatsioon käibemaksuseaduses (töös tsiteeritakse põhireeglit, erisused jäetakse kõrvale):

„§ 9. Kauba käibe tekkimise koht

(1) Kauba käibe tekkimise koht on Eesti, kui:

1) kaup toimetatakse saajale või tehakse talle muul viisil kättesaadavaks Eestis, eksporditakse Eestist, teostatakse kauba ühendusesisest käivet või kaugmüüki Eestist teise liikmesriigi isikule, kes ei ole teise liikmesriigi maksukohustuslane ega piiratud maksukohustuslane, välja arvatud käesoleva paragrahvi lõikes 2 nimetatud juhul;

(2) Kauba käibe tekkimise koht ei ole Eesti, kui maksukohustuslane:

1) on registreeritud maksukohustuslasena teises liikmesriigis ja teostab kaugmüüki selle teise liikmesriigi isikule, kes ei ole teise liikmesriigi maksukohustuslane ega piiratud maksukohustuslane;

2) võõrandab kauba ja paigaldab või paneb selle kokku teises liikmesriigis.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Nõukogu direktiiv 2006/112/EÜ, 28.11.2006, mis käsitleb ühist käibemaksusüsteemi. ELT L 347, 11.12.2006

Direktiivi regulatsiooni lähtepunktiks on kaup ja selle liikumine, KMS fookuses on aga Eesti käibemaksukohustuslane, kes jälgib oma tegevust just Eestist, ning tema toimingud. Lugeses direktiivi, saab ka juriidilist ettevalmistust mitteomav õigusteksti adressaat aru, et maksukohustus on seal, kus on isiku kaup või kuhu ta liigub koos kaubaga impordi puhul. Viidatakse mitte maksukohustuslase toimingutele, vaid kauba liikumisele. Tavainimese jaoks on üldarusaadavam variant kindlasti direktiivi tekst, Eesti õigusakti tekst on aga ilma täiendavate selgitusteta vähem arusaadav.

Selgitused, mille on koostanud näiteks Maksu- ja Tolliamet, rõhutavad nii kauba asukohta kui ka ettevõtja staatust: „Seega on kauba käibe tekkimise koha määramisel oluline teada, kus kaup võõrandamise momendil asub ja kas kaup võõrandatakse maksukohustuslasena registreeritud isikule või isikule, kes ei ole üheski liikmesriigis maksukohustuslasena registreeritud. Kui kaup asub võõrandamise momendil Eestis ja ka võõrandatakse Eesti isikule, on käibe tekkimise koht Eestis ja kaup maksustatakse tavapäraselt, s.t kas 9%, 20% ning mõningatel juhtudel ka 0% määraga ning maksuvabana. Kui kaup asub võõrandamise momendil Eestis ja võõrandatakse teises liikmesriigis maksukohustuslasena registreeritud isikule ning kaup viiakse Eestist välja – maksustatakse kaup 0% maksumääraga ja maksukohustus läheb üle kauba ostjale tema asukohariigis. Kui kaup võõrandatakse samadel tingimustel teise liikmesriigi isikule, kes ei ole maksukohustuslasena või piiratud maksukohustuslasena registreeritud, tuleb kaup maksustada tavapäraselt Eesti-sisese käibena.“¹⁸⁰ See tähendab, et tegelikult sisalduvad õigusnormis mitte ainult juhised käibe asukoha määramise jaoks, vaid ka kohustus analüüsida tehingu osapoolte staatust – regulatsioon on sisult liiga kokku surutud, sisuga küllastunud, mis ei aita kaasa seadusandja tahte mõistmisele. „Normi arusaadavust peab eelkõige hindama keskmise isiku seisukohast, ei pea orienteeruma tavalisest isikust märgatavalt madalamate võimete isiku arusaamisvõimetele.“¹⁸¹ Kahtlen, et seadusandja peab ettevõtjat keskmisest madalamate võimetega isikuks.

Tõsi, käibemaksuseadus on üks keerulisemaid Eesti õiguskorras. Ei ole usutav, et Eesti seadusandja tahe oli luua keerulist õigusteksti, et regulatsiooni sisu oleks adressaadile arusaadav ainult pärast põhjalike selgituste lugemist ja mitmete koolituste läbimist. Õigusteksti loomisel ning direktiiviga ühtlustamisel on märgata õiguslingvistilist ja kitsalt hermeneutilist käsitlust, mis piirdub süntaktiliselt õigete konstruktsioonide koostamise ja

¹⁷⁹ Käibemaksuseadus. [RT I 2003, 82, 554](#)

¹⁸⁰ Käibemaksuseaduse selgitused. Maksu- ja Tolliamet

¹⁸¹ T. Annus, 2006, lk 101

sobivate tõlkevastete leidmisega. On aga olemas edukad tõlkevariandid, mis edastavad seadusandja mõtet arusaadavalt: ekspordi ja impordi eristamiseks Euroopa Liidu piires toimuvatest tehingutest on käibemaksuseaduses kasutatud terminid vastavalt „ühendusesisene käive“ ja „ühendusesisene soetamine“. Semiootilise tõlgendamise võtete rakendamine seadusloome etapil aitaks kaasa õigusakti teksti adekvaatsusele, täpsusele, lakoonilisusele ja arusaadavusele. Analüüsid, kes on õigusteksti adressaat, võiks seadusandja muuta teksti n-ö loetavamaks just ettevõtja jaoks. Liigne spetsiifilisus ja juriidilisus tekitavad olukorra, kus tegelik õigusakti kasutaja (ettevõtja ja tema finants- või maksuspetsialist) juhinduvad oma töös ja tehingute planeerimisel MTA ja Rahandusministeeriumi kodulehel avaldatud selgitustest, Käibemaksuseaduse tekst tuleb mängu alles maksuvaidluste etapil, kui tekib vajadus esitada õiguslik põhjendus.

P.4. Semiootilise tõlgendamise näited käibemaksuseadusest – õigusteksti adressaadi väärkäsitlus

Heaks semiootilise tõlgendamise vajaduse näiteks juba seaduse eelnõu väljatöötamise etapil seoses 2013. aasta lõpus ebaõnnestunud käibemaksuseaduse muudatustega¹⁸² on Eesti ettevõtjate, aga lõppkokkuvõttes ka avalikkuse arusaam kavandatavast muudatusest. „Muudatuste eesmärk oli piirata sõiduautode omatarbe maksustamise asemel sõiduautode ostmisel (sh rentimisel, liisimisel) ning nende tarbeks kaupade ja teenuste ostmisel (mootorikütus, remont, hooldus jm) tasutud käibemaksu mahaarvamist, kuna sõiduautode omatarbeks kasutamist on raske kontrollida ning seda kasutatakse ära maksukohustuse vähendamiseks. Käibemaksupettuste vähendamise ning käibemaksu kontrolli tõhustamise eesmärgil kavandatakse eelnõuga käibedeklaratsiooni lisa vormi kehtestamine.“¹⁸³ Kehtestatav käibedeklaratsiooni vorm on ette nähtud üle 1000-euroste müügi- ja ostutehingute deklareerimiseks ja seda nii tehingupõhiselt kui ka tehingupartneripõhiselt. Vormi täitmine nõuab ulatuslikku analüüsi või raamatupidamistarkvara sobitamist, mis mõlemad on ettevõtja jaoks väga koormavad. Muudatuste sisseviimise põhjus ei olnud seekord käibemaksudirektiivist tulenevad ja siseriikliku õigusega ühtlustamist nõudvad sätted, vaid riigi huvi: esiteks, piirata ettevõtja õigust sõiduautoga seotud kuludest sisendkäibemaksu arvata (teisisõnu, piirata võimalust vähendada riigieelarvesse tasumisele kuuluva käibemaksu summat); teiseks aga viia sisse täiendav aruandevorm, millega on seadusandja arvates võimalik avastada maksupettureid, kuna riigil tekib võimalus koguda ja võrrelda peaaegu

¹⁸² Käibemaksuseaduse ja raamatupidamise seaduse muutmise eelnõu 493 SE, Riigikogus vastu võetud 11.12.2013, EV Presidendi poolt välja kuulutamata jäetud 18.12.2013

¹⁸³ Käibemaksuseaduse muutmise seaduse eelnõu (493 SE) seletuskiri

kõiki ettevõtjate tehinguid omavahel ning tuvastada neid ettevõtjaid, kes ei deklareeri käivet, hoiduvad maksude tasumisest kõrvale või osalevad maksukelmustes.

Kuigi „Kaasamise hea tava“ nõuab, et huvigruppide ja avalikkuse kaasamine (informeerimine ja konsulteerimine) toimuks võimalikult varajasel menetlusetapil ja kogu protsessi vältel, sai avalikkus sellest seadusemuudatuse kavast teada alles siis, kui Riigikogu eelnõu menetlusse võttis.¹⁸⁴ Avalikkuse ja huvigruppide jaoks on seadusemuudatuse sisu ja põhjendus saanud kättesaadavaks valmis eelnõuna, kavandatava seadusemuudatuse toime osutus planeeritust palju ulatuslikumaks. Kiireks ja ulatuslikuks on osutunud ka avalikkuse reaktsioon: alates meediast (E24: „Valitsus piirab firmaauto kasutamist erasoitudeks“¹⁸⁵) ja lõpetades Riigikogule edastatavate huvigruppide ametlike arvamustega (Eesti Maksumaksjate Liidu arvamus käibemaksuseaduse muutmise eelnõu kohta (493 SE), kutse aruelule, Kaubandus-Tööstuskoja arvamus käibemaksuseaduse muutmise seaduse (493 SE) ja tulumaksuseaduse muutmise seaduse (492 SE) kohta, Eesti Väike- ja Keskmiste Ettevõtjate Assotsiatsiooni (EVEA) arvamused 17.10. ja 09.12.2013 käibemaksuseaduse muutmise seadusest (493 SE) ja tulumaksuseaduse muutmise seadusest (492 SE), EVEA aasta naisettevõtja Kadri Kullmani arvamus, mida toetab MTÜ ETNA Eestimaal ja BPW Estonia (Eesti Ettevõtlike Naiste Assotsiatsioon EENA) (493 SE¹⁸⁶) jne). Seadusemuudatuse eelnõu juurde koostatud esimene seletuskiri oli neli lehekülge pikk, sisaldas üldsõnalisi selgitusi ja emotsioone: „Omatarbe maksustatavaks väärtuseks on tulumaksuseadusega määratud erisoodustuse hind ilma käibemaksuta ehk siis 213 eurot ning sellelt käibemaks 42,7 eurot. See aga ei kata üldjuhul ära tegelikke kulusi, mida sõiduautode osas eratarbimise jaoks tehakse. Kui maksukohustuslane peab sõidupäevikut, siis on see käibemaksu summa, mida riigile omatarbena maksustatakse, veelgi väiksem. Maksuhalduril on väga raske tõendada seda, kuidas sõiduautot tegelikult kasutatakse. Enamik liikmesriike piirab sõiduautode ning nende tarbeks ostetud kaupadelt ja teenustelt sisendkäibemaksu mahaarvamist. Käibemaksuaugu suurus on hinnanguliselt 260–270 miljonit eurot. Suureks probleemiks on fiktiivsete arvete esitamine ning käibe varjamine. Näiteks väljastab müüja arve, kuhu muu hulgas märgitakse ka käibemaksusumma. Selle arve alusel küsib ostja arvel märgitud käibemaksusumma sisendkäibemaksuna riigilt tagasi. Müüja aga ei maksa ega deklareeri arvel märgitud käibemaksusummat. [Tehingupartneri põhine 1000 eurot ületavate arvete deklareerimise] kord parandab oluliselt riskianalüüsi ning käibemaksu kontroll muutub efektiivsemaks.

¹⁸⁴ Eelnõu menetluse käik kuupäevaliselt on Riigikogu kodulehel jälgitav:

<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=4bc15645-7f31-4567-8ec9-808417bbc968&>

¹⁸⁵ E24: <http://e24.postimees.ee/print/2085910/valitsus-piirab-firmaauto-kasutamist-erasoitudeks>

¹⁸⁶ <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=4bc15645-7f31-4567-8ec9-808417bbc968&>

Paraneb nii varjatud käibe avastamine kui ka fiktiivsete arvete tuvastamine. Väheneb arvete fabritseerimine, kuna teatakse, et arveid automaatselt võrreldakse. Paraneb ausalt tegutsevate ettevõtete konkurentsivõime.¹⁸⁷

Ettevõtja ootab seletuskirjast õigusnormi selgitamist. Kui seletuskirjas tuuakse välja muudatust põhjendavad ja illustreerivad näitajad, eeldab adressaat (antud juhul käibemaksukohustuslane) toodud näitajate arvutuskäigu läbipaistvust ja selgust või saadud andmete allikatele viitamist. Konkreetse arutletava õigusliku diskursuse kontekstis on rõhutatud seaduserikkujate, maksudest kõrvalehoidja tegevuse tulemusi. Kui õiguslik tekst koostatakse mõne konkreetse seaduserikkumise parandamiseks, siis tõlgendused esitatakse loomulikult rikkumise kontekstis. Võib juhtuda, et tõlgendus tuletatakse faktilistest asjaoludest, millega on seotud õiguslik regulatsioon. Sageli tuleb välja, et „õigusakti spetsiifiline tõlgendus sõltub rohkesti õigusaktiga seotud kriitilise momendiga samastumisest, mitte selle õigusteksti semantilise struktuuri tõlgendamisest.“¹⁸⁸

Tekkinud arusaam, et seaduseelnõu adressaatideks olevad ettevõtjad on seaduserikkujad, on selgelt väljendatud Eesti Maksumaksjate Liidu arvamuses: „Kuna EML arvates on sellisel viisil eelnõude esitamine mitte ainult solvang ausate maksumaksjate suhtes, vaid eelkõige lugupidamatuse ilming Riigikogu suhtes, siis teeme ettepaneku mõlemad eelnõud esimesel lugemisel tagasi lükata, et Rahandusministeerium saaks rahulikult ja tõiselt koostada uued eelnõud kõiki hea õigusloome tavasid arvestades, mh hinnata muudatuste mõju Eesti ettevõtluskeskkonnale ja maksumaksjate käitumisele.“¹⁸⁹

Menetluse käigus ilmselt alahindas seadusandja avalikkuse huvi, samuti ei olnud seletuskirja korralikult analüüsitud. Semioosi tulemuseks on see, et eelkirjeldatud õiguslik märgikonstruktsioon sisaldas tõenäoliselt selliseid märke, mis kutsusid adressaatides esile riigi poolt soovimatu, mitte taotletava arusaama. Õigustekstiga väljendatud riigi selge tahte ja sunnijõu avaldamisele vastas aktiivne avalikkuse vastupanu.

Arutletava KMS õigusteksti adressaadiks on ettevõtja. Seadusemuudatuse eelnõu seletuskirja selgitustest tuleneb, et konkreetse seadusemuudatuse adressaadiks on ebaaus ettevõtja (arvevabrikud, maksudest kõrvalehoidmine, ametiautot erasõituteks kasutavad ja vähe makse maksavad ettevõtjad – kõik need ja muud märgid seonduvad või peaksid seonduma adressaadi

¹⁸⁷ Käibemaksuseaduse muutmise seaduse eelnõu (493 SE) seletuskiri

¹⁸⁸ I. Tammelo, 2005, lk 2

¹⁸⁹ Eesti Maksumaksjate Liidu arvamus käibemaksuseaduse muutmise eelnõu kohta (493 SE), kutse aruelule, seaduseelnõu 493 SE. <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=4bc15645-7f31-4567-8ec9-808417bbc968&>

mõistuses süü ja õigusrikkumisega). Tekititava süütunde tulemuseks peaks ettevõtjate seas eeldatavasti sündima arusaam õigustekstist, et nüüd on seadusega välistatud igasugune kelmus ning ka ettevõtte auto erasõitudeks kasutamine riiki petva tegevusena kuulub täiendavale maksustamisele, mis on õiglane ja vajalik ning tulemuseks on toetus riigi taatele.

Olukorra tõsidust süvendasid rahandusministri kommentaarid meedias, kui rahandusminister teatas, et maksumaksjate kaabakaks pidamine on mõneti igavikuline küsimus. "Inimesed keskeltläbi ongi parajad kaabakad. Kus see kaabakluse piir on? Kõik püüavad ju ise vähem maksta ja keegi teine maksab rohkem,"¹⁹⁰ sõnas ta. Uudist kommenteeriti laialt,¹⁹¹ ettevõtjad, kes on riigi majanduse tugi, loovad töökohti ning tagavad maksude laekumise riigieelarvesse, kust makstakse välja ka valitsusliikmete töötasu, olid häiritud ning nimetasid kavandatavat meedet repressiooniks ja ettevõtjate surmani viivaks teeks. Pragmaatilise tõlgenduse äärmiseks, kuid eriti reljeefseks näiteks on Eesti Päevalehe nädalalõpulisas LP 16. novembril 2013 avaldatud Rohke Debelaki libauudis, kus on tõlgendatud nii kavandatavat seadusemuudatust kui ka selle tõlgendust rahandusministri poolt: „Rahandusministeeriumi uue eelnõu kohaselt pannakse kõik ettevõtjad pärast 10-aastast tegutsemist kaheks aastaks vangi ja kogu nende vara konfiskeeritakse. RM sõnul pole võimalik, et ettevõtja ei ole 10 aasta jooksul kordagi riiki petnud või muul viisil maksustamist vajavat tulu teeninud. Iga kümne aasta järel vara äraandmine ja väike puhkus annaks õigele ettevõtjale hoogu juurde.“¹⁹²

Seega edastas õigusteksti autor otseselt ja kaudselt meedias avaldatud interpretatsioonide kaudu adressaadile märgi, mille tähendus on adressaadi jaoks ebaõigluse vaste. Kui adresseerida kirjeldatud muudatus õigele subjektile ehk tegelikule seaduserikkujale, peaks muudatus sisalduma mitte käibemaksuseaduses, vaid maksukorraldusseaduses maksuhaldusi täiendava nõudeõigusena juhul, kui on põhjendatud kahtlused seaduserikkumise toimepanemise kohta (vastav ettepanek sisaldub EML-i, Raamatupidajate Koja jt diskussioonist osalejate arvamustes). Sellisel juhul oleks ettevõtjate suhtumine teistsugune, kuna siis muutuks aus ettevõtja vaatlejaks, mitte adressaadiks.

Paraku ei päästnud olukorda ka oluliselt täiendatud seadusemuutmise eelnõu seletuskiri,¹⁹³ kus on toodud statistikaandmed, põhjendused ja võrdlustabelid, ning eelnõust osa muudatuste

¹⁹⁰ Ärileht.ee: Jürgen Ligi: kus on kaabakluse piir? <http://arileht.delfi.ee/news/uudised/jurgen-ligi-kus-on-kaabakluse-piir.d?id=66955864>

¹⁹¹ Näiteks, EPL: Kaabakate riik. <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/juhtkiri-kaabakate-riik.d?id=66966298>

¹⁹² L. Lehis. Uhkus ajab upakile. – Maksumaksja, nr 11, november 2013, lk 24

¹⁹³ Käibemaksuseaduse muutmise seaduse eelnõu (493 SE III) seletuskiri 09.12.2013

mahavõtmine: eelnõus sisaldus tõsiseid puudusi, mida tuleks igal juhul parandada.¹⁹⁴ Tulemuseks on Riigikogus vastuvõetud seaduse väljakuulutamata jätmine Vabariigi Presidendi poolt. Presidendi otsuses on rõhutatud põhjenduste hüpoteetilisust, oletuste tõendamatus.¹⁹⁵ Otsuse tekstis on otseviide tõlgendamisele: „...mööndakse, et ettevõtjatele pandav lisakohustus nn arvevabrikuid ega käibe varjamist otseselt ei tõkesta.“¹⁹⁶ Õigusakti teksti ja seletuskirja koostamise etapil oleks võinud rakendada teksti semiootilist tõlgendamist ning erilist tähelepanu oleks pidanud pöörama õigustesti semantilisele ja pragmaatilisele struktuurile, arvestades õigusnormi adressaati, Eesti majanduse seisu ning poliitilist olukorda (ehk diskursust). See oleks eeldatavasti aidanud vältida tekkinud olukorda või oleks vähemalt leevendanud avalikkuse reaktsiooni riigi ilmse sunnijõu avaldamisele.

KMS ja raamatupidamise seaduse (RPS) eelnõu menetlemise protsess jätkub, eelnõu uus versioon ei erine sisu poolest mitte kuidagi sellest tekstist, mille president jättis välja kuulutamata, kuid uuendatud eelnõule on lisatud 88-leheküljeline seletuskiri. Lasse Lehis märgib, et „...sellest võib jääda mulje, justkui jättis president välja kuulutamata mitte seaduse, vaid hoopis seletuskirja.“¹⁹⁷ Siit võiks järeldada, et seadusandja teadvustas oma eksimust ja loodab parandades veenda avalikkust õigusliku regulatsiooni muutmise õigluses. A. Aarnio on oma arutluses seadusloomest märkinud, et „üritatud on sätestada eeltööd seadusena. Suhteliselt napisõnalist seaduseteksti selgitatakse eeltöodes laialt, isegi nii, et eeltöödest võib välja lugeda sedagi, mida mingisuguse lugemisviisiga ei saa seaduse tekstist kätte. Selline „põhjendustega seadustamine“ ei ole süsteemis, kus valitseb kirjutatud seadus, soovitatav. See annab tarbetult palju võimu neile ametnikele, kes valmistavad seadusi ette.“¹⁹⁸ Samuti kahaneb seaduseteksti tähtsus.

Professor dr Peter Raisch kirjeldab igapäevasele keelekasutusele vastava tõlgendamise juhtumit. Kui eelnevalt kirjeldatud KMS ja RPS muutmise seaduse eelnõu puhul eksis seadusandja õigusnormi põhjendamisel, saates avalikkusele teate, et „kõik ettevõtjad on petturid“, siis P. Raischi kirjeldatud juhtumi puhul on eksinud kohus, tõlgendades igapäevase

¹⁹⁴ Näiteks advokaatide, audiitorite, notarite ametisaladuse hoidmise kohustus, mis on sätestatud eriseadustes ning mida ei ole arvestatud Käibemaksuseaduse muudatuste kavandamisel. Vt Eesti Advokatuuri arvamused Käibemaksuseaduse muutmise seaduse kohta (493 SE), Notarite Koja arvamus eelnõule 493 SE: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=4bc15645-7f31-4567-8ec9-808417bbc968&>

¹⁹⁵ „Ettevõtlusvabaduse piiramist (arvete eelkirjeldatud viisil deklareerimise kohustusega kaasnevat olulist ressursikulu ja ärisaladust sisaldava andmebaasi loomist) ei saa aga õigustada hüpoteetilise tõendamata oletusega, et maksudistsipliin paraneb ja nn maksuauk väheneb, või väitega, et muudatus aitab kaasa riigieelarve täitumisele“. „Käibemaksuseaduse ja raamatupidamise seaduse muutmise seaduse“ väljakuulutamata jätmine. Vabariigi Presidendi otsus 18.12.2013 nr 348

¹⁹⁶ „Käibemaksuseaduse ja raamatupidamise seaduse muutmise seaduse“ väljakuulutamata jätmine. Vabariigi Presidendi otsus 18.12.2013 nr 348

¹⁹⁷ L. Lehis. Kas Riigikogu menetleb seadusi või seletuskirju? – MaksuMaksja, 2014/2, lk 20

¹⁹⁸ A. Aarnio, 1996, lk 179

keelekasutuse diskursuses edastatud teadet „Sõdurid on mõrtsukad“ õigusnormi koosseisulises kontekstis. Vastava astme kohtud Saksamaal mõistsid klepppildi „Sõdurid on mõrtsukad“ kandja rahvusliku vaenu õhutamise ja solvamise pärast süüdi. 25.05.1994 tühistas Saksa Liidu Konstitutsioonikohus kohtuotsuse, sest sellega oli rikutud põhiõigust sõnavabadusele. Väljendiga „mõrtsukas“ ei olevat mõeldud sõna selle erialases tähenduses. Süüdi mõistnud kohtud olevat andnud väljendile tähenduse, mida sellel objektiivselt ei olevat olnud. Seega olevat peaaegu välistatud, et nn keskmine lugeja oleks klepppilti mõistnud nii, nagu süüdistataks Bundeswehri sõdureid mõrvade toimepanekus, sest nn keskmine lugeja teadvat, et kuni seniajani ei ole Bundeswehr ühestki relvastatud kokkupõrkest osa võtnud. Mitmetähendusliku väljenduse põhjal süüdimõistmise probleemi suhtes märkis Konstitutsioonikohus, et puuduvat piisav põhjendus, kas on mõeldud kõigi armeede või ainult Bundeswehri sõdureid.¹⁹⁹

Semiootilise tõlgendamise seisukohalt võiks pöörata seadusandja tähelepanu sellele, et veenvad argumendid võiksid välistada adressaadi arusaama, et õigusnorm on karistus. Võimalik, et kui KMS ja RPS muutmise seaduse eelnõus kasutaks seadusandja hoopiski keerulisemaid sõnastusi, spetsiifilisemaid termineid, raskendades märgikonstruktsiooni, oleks ka seadusadressaat ehk ettevõtja reageerinud veidi teistmoodi, nähes selle taga läbimõeldud kaalutletud otsustust. Võimalik, et sellisel juhul välistaks ka nn keskmine ettevõtja ennast petturite hulgast, kuna õigusnorm on liiga keeruline, põhjenduses toodud näited on liiga spetsiifilised ning seega ei puuduta tema ettevõtlust ega elu.

§2. Korteriomandi- ja korteriühistuseadus (KrtS)²⁰⁰

Korteriomandite- ja korteriühistuseaduse eelnõu arutleti avalikult alates 2011. aastast. Jõudnud Riigikokku esimesele lugemisele, saadeti eelnõu tagasi töögrupile. 2013. aasta septembris oli eelnõu Riigikogus taas menetlusse võetud ning 19.02.2014 vastu võetud Riigikogus, 03.03.2014 välja kuulutatud Vabariigi Presidendi poolt. Seadus jõustub 2018. aastast, osa seadusesätteid jõustuvad varem, 2014. ja 2016. aastal.

Korteriomandi- ja korteriühistuseadusega, nagu märgitakse seletuskirjas, toimub korteriomandiõiguse kodifitseerimine, mille raames asendatakse kaks praegu kehtivat seadust – Korteriomandiseadus (KOS) ja Korteriühistuseadus (KÜS) – ühe seadusega, milles on reguleeritud kõik korteriomandiga seotud õigussuhted. Eelnõu kohaselt hakkab kõigi

¹⁹⁹ P. Raisch. Õiguse rakendamise meetodid. Avaldamata allikas, lk 25

²⁰⁰ Korteriomandi- ja korteriühistuseadus. RT I, 13.03.2014, 3

korteriomandite majandamine toimuma iseseisva juriidilise isiku – korteriühistu – vormis, mis seaduse jõustumisel tekib koos korteriomandite loomisega. Olemasolevatele korteriomanditele, mille majandamine toimub uue seaduse jõustumiseni korteriomanike ühisuse vormis, loob riik ise korteriühistu²⁰¹.

P.1. Semiootilise tõlgendamise näited korteriomandi- ja korteriühistuseaduses – õigusteksti adressaadi määratlemine

Seletuskirja esimeses lõigus teatab seadusandja, et tõenäoliselt on tegemist riigi sunnijõu avaldamisega (riik loob ise korteriühistuid seal, kus neid veel ei ole). Õigusakti pealkirjast tuleneb pigem, et seaduse adressaadiks on korteriomanik, kellele kuulub korteriomand ja kes peakski olema korteriühistu liige. Seletuskirja väide, et korteriühistu on „...oluliselt arusaadavam lepingupartner,²⁰²“ on tunnuseks, et seadusandja jaoks on õigusakti eeldatav või taotletav adressaat siiski korteriühistu. Semiootilise käsitluse raames võiks eeldada, et korteriomaniku ja korteriühistu vahel, kui vaatleme neid semioosis osalevate subjektidena, on oluline erinevus: korteriomanikud on tavalised inimesed väga erineva intellektuaalse taseme ja kogemusega, korteriühistu aga on juriidiline isik, mis on seaduse alusel asutatud ja mida juhatab või juhatavad inimesed, kellele teised korteriomanikud on usaldanud elamu majandamise, eeldades tõenäoliselt vastavaid teadmisi ja oskusi, aga ka vajalike iseloomujoonte olemasolu. Korteriühistu moodustamine on kehtivas õiguskorras korteriomanike loodud mittetulundusühing (KÜS §2 lg 1), mille asutamiseks nõutakse korteriomanike enamuse otsust (KÜS §3 lg 1). Õigusteksti autori jaoks on see koodi ehk õiguskeele valikul määrav kriteerium: märgikonstruktsiooni lubatud keerulisus või seaduse kontekstis juriidilisus sõltub adressaadi võimest aru saada õigusnormi sisust. Korteriomandiõiguse kontekstis ning õiguslikkuse diskursuses on võimalik, et algselt oli adressaadiks kavandatud korteriomanik või oli ta sellisena ennast teadvustanud. Et õigusteksti mõttest aru saada, seostas adressaat õigusteksti sisu ja objekti (kehtivat õiguskorda, elamute haldust reguleerivat korda, oma ja tuttavate asjassepuutuva kogemusega vms) ning võiks järeldada, et tegelik õigusteksti sisu ja seadusandja tahe on jätta ta ilma otsustamisõigusest.

Seaduse mõjuala on erakordselt lai: 2012. aastal oli Eestis u 21 400 korteriomandite esemeks olevat kinnisasja ja u 477 000 korteriomandit. Korteriühistute ligikaudne arv on 9500 (Äriregistri teabesüsteemi kohaselt on 08.03.2013 registrisse kantud 9910 juriidilist isikut, mille nimes sisaldub sõna(osa) „korteriühistu“. Korteriühistute arvu täpse määratlemise kohta

²⁰¹ Korteriomandi- ja korteriühistuseaduse eelnõu (462 SE) seletuskiri, lk 1

²⁰² *Ibid.*

vt seletuskirja eelnõu § 67).²⁰³ Ligikaudsed arvutused, muu hulgas meedias mainitud, osutuvad, et regulatsioon puudutab ligi miljonit Eesti elanikku.

Seletuskirja sissejuhatuses toodud selgitused ja põhjendused on adresseeritud korteriomanikele, rõhutades erinevaid hüvesid ja paremusi võrreldes kehtiva regulatsiooniga: kaovad need segadused, mis praegu on tekkinud seoses korteriomanike ühisuse ja selle valitsemisega, korteriühistu tegevus muutub korteriomaniku jaoks läbipaistvamaks. Majandamiskulude võlgnevuse puhul muutub olukord kõigi osapoolte (korteriomaniku, -ühistu ja hüpoteegipidaja) jaoks selgemaks.²⁰⁴ Ülaltoodu põhjal oletame, et õigusteksti autor eeldas adressaadi rollis tavainimest ehk korteriomanikku, seega tema valitud kood (keel) peaks arvestama, et õigustekstist peaks aru saama erialast ettevalmistust mitteomav isik.

Toome näite seaduseelnõust:

„§ 1. Korteriomand ja korteriühistu

(1) Korteriomand on eriomand hoone reaalosa üle, mis on ühendatud mõttelise osaga kinnisasja kaasomandist, mille juurde eriomand kuulub.

(4) Korteriühistu on eraõiguslik juriidiline isik, mille liikmeteks on kõik ühe korteriomanditeks jagatud kinnisomandi korteriomandite omanikud (edaspidi *korteriomanik*).²⁰⁵

Seletuskirjas on neljast lühikesest lõikest koosneva esimese paragrahvi teksti selgituseks toodud sügavalt spetsiifiline õigustekst kolmel leheküljel, näiteks: „Võrreldes kehtiva KOS II-ga võetakse kasutusele uus termin – *eriomand*. See termin peaks selgemalt väljendama ka praegu kehtivat põhimõtet, et korteriomand koosneb kahest omandi osast – kaasomandist ja eriomandist, millel on erinevad esemed. Samuti on *eriomandi* termin kasutusel teoreetilises kirjanduses.²⁰⁶ Elukogemuse põhjal ei näi olevat usutav, et iga korteriomanik saab õigusmõistest ja selle väljendusest aru isegi seletuskirja selgituste abil. Sellist seisukohta toetab ka viide teoreetilisele kirjandusele, mis kindlasti ei ole adressaadi isikut arvestades asjakohane põhjendus. Pigem oletaks pragmaatilisest vaatevinklist lähtudes, et säte on suunatud juristidele.

²⁰³ Korteriomandi- ja korteriühistuseaduse eelnõu (462 SE) seletuskiri, lk 11

²⁰⁴ KrtS eelnõu (462 SE) seletuskiri, lk 1

²⁰⁵ KrtS, RT I, 13.03.2014, 3

²⁰⁶ KrtS (462 SE) seletuskiri, lk 14

„Eriomand“ on puhtalt õigusteoreetilises diskursuses pärit õigusmõiste, millele ei ole vastet kehtivates õigustekstides, mis reguleerivad korteriomandi valdkonda (nt KOS, KÜS; AÕS, Kinnistusraamatuseadus). Seega, õigusteksti adressaadi teadvuses ei ole ühtki objekti, millega võiks selle märgi seostada või suhestada. Pragmaatilises aspektist lähtudes on selle märgi vasteks tühjus: adressaadi jaoks tähenduseta märk segab ja raskendab arusaamist mitte ainult õigusteksti sisust, vaid ka õigusteksti arutori tahtest tervikuna, seab kahtluse alla seadusandja väite, et see seadus on adresseeritud korteriomaniikele.

Analoogne arvamus on toodud Liisa-Ly Pakosta ettepanekute tekstis, kus ta punktis 15 tsiteerib korteriühistu juhatuse liikmelt saabunud kirja seaduse eelnõu kohta: „Mina kui korteriühistu juhatuse liige lugesin uut seaduseelnõu suure huviga. Kahjuks on ka antud seaduses kasutatud sellist tavainimesele mittemõistetavat juriidilist keelt, et oi-oi... Näiteks alguses paragrahv 1, kus mõisteid defineeritakse teise, veel keerulisemalt mõistetava ja selgitust vajava mõiste abil: korteriomand-eriomand-kinnisomand. Edaspidi läheb jutt siiski veidi selgemaks.“²⁰⁷ Toodud arvamus on adressaadi arusaamise näide semiootilise tõlgendamise pragmaatilises aspektist lähtuvalt: isik rõhutab, et teadvustab ennast õigusteksti adressaadina, kuid tunnistab, et ei suuda seostada ja suhestada nimetatud õigusteksti sisu oma kogemuse ja reaalsusega ehk reaalse objektiga, mida peaks märgikonstruktsioon tähistama.

Õigusteksti autor ajab segamini eeldatavaid adressaate: kui õigusteksti adressaadiks oleksid korteriomaniikud, oleks mõistlik korteriomandiõiguse kodifitseerimisel sätestada üldisemalt otsustamise kord ja võimalikud alternatiivid, teisisõnu, õigustekst peaks olema suunatud korteriomaniikele ning peaks reguleerima nendest sõltuvate otsuste vastuvõtmise korda ja tagajärge. Järgmisena võiks juba eriseaduste muudatuste või uue eriseadusena reguleerida tekkinud õigussubjektide (kehtivas õiguskorras oleksid need korteriühistu ja korteriomaniike ühisus) ja nende lepinguliste partnerite suhteid riigiga, see oleks adressaatidele paremini mõistetav. Korteriomandi- ja korteriühistu seadus on aga pigem eriseadus, mis reguleerib riigi sunnijõuga moodustatud korteriühistu ja tema lepingupartnerite suhteid. Muutunud semioosis, kus korteriomaniik asendatakse korteriomaniike otsuseta moodustatud korteriühistuga, mis on pigem riigi tahte väljendus ehk sundosalusega juriidiline isik, seostatakse õigusliku märgikonstruktsiooni tähendus mitte isikliku arvamusel või tajuga, vaid korteriühistu (kollektiivi või abstraktse moodustise, kelle asemel tegutsevad juhatuse liikmed) tegevusega. See viib omakorda vastutustunde ja kaasaaitamise soovi hääbumiseni. Võimalik, et adressaat

²⁰⁷ Liisa-Ly Pakosta ettepanekud – 462 SE. Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=bb3ae807-c425-4e93-aa0e-66fda4aa904e&>

tõlgendab õigusteksti pragmaatilist konstruktsiooni selliselt, et otsus on juba tehtud, riik on otsustanud, et kõik hakkavad elama korteriühistutes, seega on arutelus osalemine asjatu.

Edasise semiootilise tõlgendamise käigus võiks näiteks käsitleda tegelike adressaatide ringi ning analüüsida erinevate adressaatide jaoks valitud semantilist konstruktsiooni.

Kirjeldatud järeldusi toetavad Riigikogule edastatud arvamused. Näitena toome MTÜ KETA²⁰⁸ pöördumise Riigikogu liikmete, fraktsioonide, komisjonide ja korteriühistute toetuse grupi poole, milles väidetakse, et „...tegemist on õigusreguleerimise defektiga, kuna paljud uued regulatsioonid on *ad-hoc* iseloomuga ehk teenivad kindla otstarbe ja teatud sihtgruppide huve. Samuti on paljud sätted sõnastatud segaselt või on mitmeti mõistetavad või neid on hoopis võimatu täita. Selle tulemusena võib oodata kohtuvaidluste hulga suurenemist ja eelnõu paljud sätted on vastuolus korteriomanike ja korteriühistute huvidega, seejuures avalikkuse nõudeid jäetakse tähelepanuta.“²⁰⁹

Eesti Korteriühistute Liit rõhutab oma arvamuses samuti, et kuna „...ca 75% Eesti elanikkonnast elab kortermajades (eelnõu kohaselt ka paarismajad), peab eelnõu olema lihtne, mõistetav, üheselt arusaadav, et seadust suudaks lugeda enamus elanikkonnast. Meie hinnangul on oluline silmas pidada juba tekkinud korteriühistute positiivset praktikat ning head tava ja mitte tekitada täiesti uusi õiguspõhimõtteid, mis pärsivad seaduse rakendamist ja arusaamist.“²¹⁰ See tähendab, et ka erialaliidu arvamusel ei vasta valitud õiguskeel koodina õigusteksti (algse, deklareeritava) adressaadi tasemele, mis võib osutada takistuseks seaduses sätestatud regulatsiooni järgi tegutsemisel.

Kui seadusandja loodud õigusteksti adressaadiks lugeda siiski korteriomanikke, oleks asjakohane anda just korteriomanikele võimalust otsustada ehk vastata põhiküsimustele, kas korteriühistu on nende arvamusel ainus sobilik vorm elamu haldamiseks. Selliseks meetmeks on nt MTÜ KETA pöördumisel sisalduv nõue korteriomandi- ja korteriühistu eelnõu Riigikogu menetlusse võtmise korral algatada seaduseelnõu rahvahääletust. Korteriomanikelt saadud vastus annaks seadusandjale aluse ja õigustuse riigi sunnijõu rakendamiseks ning otsustamiseks, mis juhtnõore peaks sätestama seaduses. Saadud tagasiside edasine areng võikski olla korteriomandiõiguse kodifitseerimine üldosaseaduse laadses õigustekstis.

²⁰⁸ Kooperatiivelamute Toetuse Agentuur KETA on mittetulundusühing, mille eesmärgiks on kooperatiivse elamuehituse propageerimine, toetus ja arendamine tagamaks elanike sotsiaalõigust kättesaadavale eluasemele. <http://agentuurketa.org/et/>

²⁰⁹ MTÜ KETA pöördumine. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=bb3ae807-c425-4e93-aa0e-66fda4aa904e&>

²¹⁰ Eesti Korteriühistute Liidu ettepanekud 462 SE kohta. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=bb3ae807-c425-4e93-aa0e-66fda4aa904e&>

P.2. Semiootilise tõlgendamise näited korteriomandi- ja korteriühistuseaduses – õigusteksti tähtsustamine adressaadi jaoks

Seaduseelnõu seletuskirjas rõhutatakse, et tegemist on korteriomandiõiguse kodifitseerimisega, mis koondab kokku ja muudab paremaks valdkonna regulatsiooni. Seaduseelnõu autorite arvates ei paku praegu kehtivad Korteriomandiseadus ja Korteriühistuseadus piisavat selgust ega lahenda kõiki tekkivaid probleeme, mille tulemuseks on arvukad kohtuvaidlused. Eesti Korteriühistute Liit märgib, et „...eelnõu seletuskirjas on viidatud uuringule, millega leiti, et mõistlik on kahe seaduse kokkukirjutamine. Paraku ei nähtu seletuskirjast õiguslikku selgitust, miks ei saa praegu toimivaid seadusi KOS ja KÜS muuta selliselt, et kaoks õiguslik problemaatika. EKÜL ei ole vastu kahe seaduse ühendamisele, kuid silmas tuleks pidada kehtivat korteriühistute positiivset praktikat ja ka eelnõus tuleks seda selgelt arvestada.“²¹¹ Saadud tagasiside peaks olema seadusandjale märgiks, et tema põhjendused ei ole adressaadini jõudnud ega tekita temas usaldust, seega ei vii põhjendused taotletud arusaamani. Tõepoolest, kohtuvaidluste arvukus korteriomandiõiguse valdkonnas ei ole argument, kuna ei ole teist võrreldavat valdkonda: Eestis ei ole korteriomandi alternatiivset regulatsiooni, ei saa ka tuua statistikat, kui palju oleks vaidlusi, kui seadust ei ole või see oleks teistsugune. Kehtiva regulatsiooni kasuks aga räägib see, et korteriomandiseadust, mis jõustus 01.01.2001, on seisuga 01.01.2014 muudetud kuus korda, korteriühistuseadust, mis jõustus 03.08.1995, on peaaegu 20 aasta kehtivuse jooksul muudetud 12 korda. Mõlema seaduse muudatused ei ole ulatuslikud, parandatud on vaid üksikuid sätteid enamasti seoses teiste seaduste muutmisega.

Kui toetuda semiootilise tõlgendamise reeglitele, oleks seadusandjal soovitatav selgituste andmisel analüüsida, miks 55% korteriomandite korteriomanikest ei ole korteriühistut asutanud.²¹² Põhjused võivad olla väga erinevad, aga üldises plaanis saab esile tuua vähemalt kaks põhjust: kas korteriomanikud ei ole tahtnud korteriühistut asutada, kuna nende seas ei leidu isikut, kes suudaks olla juhatuse liige oma teadmiste ja oskuste taseme poolest (siin võib tähtsaks osutada ka töö tasustamise küsimus) või ei ole korteriühistu asutamine majanduslikult mõistlik (elamus on palju võlgnikke, madala sissetulekuga isikuid, kogutavad maksed ei kata maja kulusid), kuna sellisel juhul langeks peamine rahaline koormus maksuvõimelistele korteriomanikele.

²¹¹ Eesti Korteriühistute Liidu ettepanekud 462 SE kohta.

<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=bb3ae807-c425-4e93-aa0e-66fda4aa904e&>

²¹² KrtS eelnõu (462 SE) seletuskiri, lk 11

Ka argument Riigikohtu praktika arvestamisest õigusloomes on vaieldav. Semiootilises käsitluses ei ole kohtupraktika võrdne märgikonstruktsiooni adressaadilt saadud tagasisidega sellest, kas seadusandja mõte on arusaadav ja tema tahe selgelt väljendatud. Küsimus on selles, kas kaua väldanud ühetaoline kõrgemate kohtute õigusemõistmine, mida kiidab heaks ja toetab õigusteadus juba selle pikaajalise konsensuse alusel ning mida usaldavad normi adressaadid ja mis seetõttu kujutab endast ettenähtavust ja õiguskindlust, on tavaõigus, seega seadusega võrdne õigusallikas. Kõigepealt peaks välja selgitama, kas kodifikatsiooni kõrval, mis peab põhimõtteliselt olema täiuslik, on veel ruumi “parlamendivälise” õigusallika jaoks – nimelt „...pikaajalise praktika tulemusena tekkinud ja kõigi võimalike adressaatide poolt tahtlikult järgitava õiguse jaoks – ja kas kohtunikuõigus võib muutuda niisuguseks tavaõiguseks?”²¹³ Peab siiski nentima, et kohtupraktikale viitamine seaduse teksti selgitamisel, aga ka Riigikohtu lahendite otsene mõju õigusloomele on Eesti õiguskorras üsna levinud. Üks veenev näide on EV Põhiseaduse kommentaar, kus isegi põhiseaduslike printsiipide selgitamisel on viidatud Riigikohtu lahenditele.

Semiootilise tõlgendamise abil oleks õigusteksti autor eeldatavasti leidnud õige koodi, esitamaks oma sõnumeid teksti adressaadile vastuvõetavamal ja arusaadavamal kujul, mis mõistagi soodustaks adressaadi adekvaatsemat õigusteksti sisu mõistmist ning avaliku arvamuse kujundamist seadusandja taotletava tulemuse saavutamiseks.

§3. Töölepinguseadus (TLS)²¹⁴

1.juulil 2009 jõustunud töölepinguseadus on sisult tööõiguse kodifitseerimine: ühes õigusaktis on koondatud kogu tööõigusala reguleeriv normistik (Töölepinguseadus, Töö- ja puhkeajaseadus, Palgaseadus, Puhkuseseadus). Eelnev regulatsioon jõustus 01.01.1992 ning TLS-i vastuvõtmise ajaks ei vastanud juba muutunud sotsiaalsele ja õiguslikule olukorrale: „...muude eesmärkide kõrval seadis seadusandja uue tööõigusliku regulatsiooni loomisel eesmärgiks viia tööõigus kooskõlla eraõiguslike põhimõtetega ning muuta õigusruum selgemaks.”²¹⁵

P.1. Semiootilise tõlgendamise näited Töölepinguseaduses – õigusteksti adressaadi määratlemine

Õigusteksti koostamisel on seadusandja – õigusteksti autor – arvestanud, et õigusteksti sisu on kahe sotsiaalse partneri suhete regulatsioon, kus riik (kolmas sotsiaalne partner) peaks

²¹³ R. Raisch, lk 69

²¹⁴ Töölepingu seadus, RT I 2009, 5, 35

²¹⁵ Seletuskiri töölepinguseaduse juurde, lk 2

esinema pigem garandi, mitte ettekirjutaja rollis. TLS seletuskirjas nenditakse, et „...õiguskindlus sõltub paljuski sellest, kui mõistetav ja kasutatav seadus on. Põhimõtete ühtlustamine aitab kindlasti seaduse mõistetavust parandada. Lisaks sellele on mõistlik püüelda selle poole, et õigusruum ei oleks killustatud. Täna on tööõiguse regulatsioon laiali mitmetes erinevates õigusaktides, muutes erinevate sätete leidmise seaduse kasutajale keeruliseks. Eelnõu koondab kogu individuaalset töösuhet reguleeriva normistiku, paigutades töö- ja puhkeaja, puhkuse, palga ning varalise vastutuse regulatsiooni ühtsesse õigusakti ja kaotades seeläbi asjakohased eriseadused. Individuaalse tööõiguse põhireeglite terviklik koondamine ühte õigusakti hõlbustab normiadressaadil eelnõu süsteemset lugemist, sellest arusaamist ning rakendamist praktikas.”²¹⁶ Seadusandja demonstreerib semiootilist lähenemist: selgelt on väljendatud õigusteksti õiguse semiootilise süsteemina kumulatiivne iseloom (seadus koondab seni killustatud regulatsiooni ühte õigusteksti), arvestatud on diskursust (muutunud sotsiaalne ja õiguslik ruum) ning õigusteksti adressaatide eripära – taotletakse seaduse teksti arusaadavust adressaatide jaoks.

Seletuskirjas rõhutatakse, et töötaja on töösuhete nõrgem pool ning deklareeritakse töötaja turvalisuse põhimõtte järgimist, aga õigusteksti struktuur viitab ka mõlema osapoole – töötaja ja tööandja – rolli tähtsusele selle kaudu, et seaduse kontekstist lähtuvalt võrdse üksikasjalisusega on sätestatud mõlema osapoole kohustused (3. peatüki 1. jagu – töötaja kohustused, 2. jagu – tööandja kohustused), järgnevalt aga töö- ja puhkeaja ja puhkuse regulatsioonid, kus ristuvad nii tööandja kui töötaja õigused ja kohustused. Selles väljendub õiguse semiootilise süsteemi homomorfism – toodud näide on väljendusvormi ja sisuvormi struktuurse sarnasuse hea teostus.

P.2. Semiootilise tõlgendamise näited töölepinguseaduses – õigusteksti keel ja struktuur

Õigusteksti keel on lihtne, lakooniline, täpne, üldarusaadav, õigustekstis kasutatud puht juriidiliste või suhte osapooltele seni tundmatute terminite osakaal on väike. Näitena toome sissenõutavust, hoiatust (seadus kontekstist tähendab see tegelikult kirjalikku vormivaba dokumenti), ülesütlemist – need õigusmõisted on sisse viidud seoses seadusandja tahtega viidata TLS kuuluvusele üldisemasse võlaõiguslikku regulatsiooni, kust need tegelikult pärit on.

Formaalsete sätete kaotamisega regulatsioonist soovis seadusandja vältida seni prevaleerivat olukorda, kus „...õiguslik regulatsioon andis võimaluse vaielda asja sisu asemel mingi

²¹⁶ Seletuskiri töölepinguseaduse juurde, lk 3

dokumendi või otsuse vormiliste küsimuste üle, mis loob omakorda pooltele võimalused oma õiguste pahausklikuks teostamiseks.²¹⁷

Üheks näiteks on töötasu või töö eest makstava tasu mõiste (TLS §5 lg 1 p 5), mis koondab endasse kõiki seni kehtinud regulatsioonis eraldi nimetust kandvaid tasusid (põhipalk, lisatasu, juurdemakse, preemia, boonus jms.)²¹⁸ Sellega välditakse osapoolte kuritarvitamist oma õigustega või formaalsete tasunimetustega, näiteks keskmise töötasu arvestamist vajavas olukorras – kõik, mis tööandja on maksnud töö eest, on töö eest makstav tasu ning peab olema arvesse võetud. Teisisõnu, õigustekstis on teadlikult loobutud mitmetest üksikasjalikest ja ühetähenduslikest terminitest ja sisse viidu õigusmõiste kõige laiemas väljenduses, mis edastab õigusteksti adressaadile ja rõhutab tema jaoks nimelt selle õigusmõiste sisu. See on viide märgi semantilisele tähendusele ehk õigusteksti semantika võimaldab praktiliselt veatult seostada märgi ja tähistatava objekti.

Vähem õnnestunuks pean töölepingu ja töölepingu kirjaliku dokumendi eristamist või näilikku eristamist seaduse tekstis.

Töölepinguseaduse paragrahvis 1 on toodud töölepingu mõiste: „töölepingu alusel teeb füüsiline isik (töötaja) teisele isikule (tööandja) tööd, alludes tema juhtimisele ja kontrollile.“²¹⁹ Tööandja maksab töötajale töö eest tasu (TLS §1 lg 1); kui isik teeb teisele isikule tööd, mille tegemist võib vastavalt asjaoludele oodata üksnes tasu eest, eeldatakse, et tegemist on töölepinguga (TLS §1 lg 2). Mõistet „tööleping“ täpsustatakse paragrahvis 4: „...töölepingu sõlmimisele kohaldatakse võlaõigusseaduses lepingu sõlmimise kohta sätestatud“²²⁰; tööleping sõlmitakse kirjalikult. „Tööleping loetakse sõlmituks ka juhul, kui töötaja asub tegema tööd, mille tegemist võib vastavalt asjaoludele eeldada üksnes tasu eest.“²²¹

Seadusandja selgitustes on lepingu sõlmimise protsessi juures viidatud võlaõigusseaduse paragrahvile 9, s.t pakkumuse esitamine ja nõustumuse saamine vastastikuste tahteavalduste vahetamise teel, kui on selge, et kokkulepe poolte vahel on saavutatud, teisisõnu, pooled soovivad olla lepinguliselt seotud ning vastastikused tahteavaldused langevad kokku.

²¹⁷ Seletuskiri töölepinguseaduse juurde, lk 2

²¹⁸ Sellise mõiste koondamise õnnestumise üle vaieldakse. Nt Heino Siigur. Töötasu tasustamisest töölepingu seaduses. Mõisted ja terminid. Õiguskeel 2012/3; Heli Raidve. Arvamus professori Heino Siiguri artikli

„Töötasu tasustamisest töölepingu seaduses. Mõisted ja terminid“ kohta. Õiguskeel, 2012/3

²¹⁹ Töölepingu seadus, RT I 2009, 5, 35

²²⁰ TLS §4 lg 1

²²¹ TLS §4 lg 2

Töölepingu sõlmimiseks on vajalik kattuvate tahteavalduste olemasolu eesmärgiga luua töösuhe. Tööleping on sõlmitud, kui pooled on saavutanud kokkuleppe kõikides olulistes tingimustes. Seadusandja selgitab, et pooled võivad oma tahteavaldusi teha nii kirjalikult kui ka suuliselt. Samuti on võimalik kaudne tahteavaldus ehk lepingu võib lugeda sõlmituks, kui tööandja on töötajale tööd pakkunud, töötaja asub tööle ja tööandja on seda aktsepteerinud. Olulised tingimused, milles osapooled peaksid kokkuleppele jõudma, ei ole seaduses täpselt määratletud. Vaatamata sellele, et on võimalik ka suuline leping, näitab praktika, et mõlema osapoole jaoks on kasulik töölepingu kirjalik vormistamine. Seadusandja selgitustest saab adressaat aru, et töötaja ja tööandja peaksid vastastikku nõustuma, et üks teeb tööd ja teine maksab selle eest raha, ja kasulik oleks siiski see fikseerida dokumendis nimetusega „Tööleping“.

TLS paragrahv 5 algab mõistest „töölepingu kirjalik dokument“, millest adressaadid on aru saanud nagu teisest dokumendist lisaks kirjalikule töölepingule.²²² Võimalik, et taolise tõlgenduse aluseks on varem kehtinud regulatsioonist jäänud kogemus, et kõik seaduses eraldi nimetatud dokumendid vajavad eraldi vormistamist: adressaatide eelnev kogemus sisaldab vastet „töölepingu“ märgile – see tähendab tööandja ja töötaja vahel sõlmitud kirjalikku dokumenti pealkirjaga „Tööleping“. Dokument on eriti tähtis, kuna tõendab, et töötaja töötab nimetatud tööandja juures. „Töölepingu kirjalik dokument“ kui mõiste puudub aga eelnevas kogemuses, selle interpreteerimine antud kontekstis viib analoogia alusel arusaamani, et see on sarnane ja kohustuslik dokument, kuna seda seaduses eraldi nimetatakse. Seda seisukohta toetab ka TLS § 5 toodud kohustuslike andmete loetelu, mille olemasolu kontrolli pädevus on Tööinspeksioonil ja mille puudumise eest võidakse tööandjat trahvida (TLS §115, 117). Seadusandja aga selgitab, et ei pidanud silmas kahe eraldi dokumendi olemasolu, vaid rõhutas, et kui põhimõtteline kokkulepe tööandja ja töötaja vahel võib olla nii suulise kui ka kaudse tahteavaldusega sõlmitud (vorminõude järgimata jätmine ei too kaasa töölepingu tühisust, TLS §4 lg 4), siis seda kokkulepet fikseerivas dokumendis peavad sisalduma kohustuslikud andmed, ja need on tööandja teavitamiskohustuse sisuks, aluseks on Euroopa Nõukogu direktiivist 91/533/EMÜ tulenev tööandja kohustus teavitada töötajaid töölepingu või töösuhte tingimustest.

Kokkuvõtteks olen seisukohal, et töölepinguseadus õigusliku märgisüsteemina on semiootilises mõttes hästi läbimõeldud õigusteksti näide. Seadusandja on arvestanud sellega,

²²² Väide põhineb uurimuse autori empiirilisel kogemusel: autori tööülesanded hõlmavad ka ettevõtjate konsulteerimist ning koolitamist. Klientide esitatud küsimused nii koolituste kui ka konsultatsioonide käigus, aga ka teiste koolitajate tööõiguslaste koolituste kavades esitatud küsimused ja probleemid kinnitavad väite tõe- vastavust.

et õigustekst on suunatud eriti laiale adressaatide ringile ning sellest tulenevalt peaks sisaldama pigem üldisemaid reegleid mõlema poole vastastikuste kohustuste ja õiguste fikseerimiseks, olles seejuures nii paindlik, et jätab osapooltele piisavalt lepinguvabadust.

§4. Kokkuvõtvalt KMS, KrtS ja TLS võrdlus semiootilise tõlgendamise näidete põhjal

P.1. Õigusteksti adressaat

KMS ja TLS adressaadid on määratletavad õigusteksti sõnastamiseks valitud koodist ja seadusandja edastatud õigusnormide sisust lähtuvalt. KMS adressaadiks on asjatundja – ettevõtja, õigustekst on piisavalt keeruline, aga õigusnormide sisust tulenevalt on selge, kellele regulatsioon on suunatud. TLS adressaatideks on kaks sotsiaalset partnerit: tööandja ja töötaja ning kogu tekstis, aga ka selgitustes rõhutatakse, et töötaja on selle suhte nõrgem pool. Õigustekst on sõnastusega orienteeritud sellele, et regulatsioonist peaks aru saama töötaja, millega on saavutatud märgikonstruktsiooni arusaadavus ja selgus. Käibemaksuseaduse muutmise seaduse eelnõu ebaõnnestumine on tingitud muu hulgas sellest, et õigusteksti autor on seaduseelnõu tekstis lubanud alaspetsifikatsiooni (s.t õigustekst on näivalt lihtne), seletuskirjas edastatud teave avalikkusele kinnitas, et seadusandja käsitleb õigusteksti adressaatidena kõiki, võrdsustades kõiki ettevõtjaid õigusrikkujatega.

Korteriomandi- ja korteriühistuseaduse adressaatide hulk on kõige suurem, samas on tegelik adressaat peidetud. Kuna seadus ei ole veel jõustunud, puudub ühiskonnal praegu arusaam sellest, kellele on tegelikult seadus adresseeritud. Semiootilise tõlgenduse abil aga on tuvastatav, et õigustekst on suunatud mitte korteriomanikele, vaid korteriühistut teenindavatele ja partnerettevõtetele. Seaduse jõustumiseni on jäetud neli aastat, praktika näitab, et pikema *vacatio legis*'ega regulatsioone muudetakse veel mitu korda enne jõustumist. Võimalik, et ka selle seaduse muudatustega kaasneb suurem selgus seaduse adressaadi suhtes.

P.2. Õigusteksti keel

TLS tekst on koostatud arusaadavalt, arvestades adressaatide ringi ning mõjuala ulatust. Piisav üldistamistase võimaldab paindlikku regulatsiooni. Õigusteksti autori mõte on edastatud selgelt, loobutud on keerulistest terminitest ja valik tehtud kõige üldisemate mõistete kasuks. Sellega on adressaatidele tagatud piisavalt tõlgendamisruumi õigusteksti autori määratud normi piires.

KMS regulatsiooni keerukus põhjustab teatud mõttes ka raskusi õigustekstist arusaamisel. Õiguskeelt on mõjutanud hermeneutiline käsitus, kuna regulatsioonis peaks arvestama ka EL-i direktiivide ühtlustamise nõuet. Siiski võiks õigusteksti loomisel olla rohkem tähelepanu pööratud õigusteksti pragmaatilisele aspektile ehk sisust arusaamisele, arvestades adressaadi hoiakuid, majandus- ja sotsiaalkeskkonda. Direktiivide ülevõtmisel siseriiklikusse õigusesse on märgata, et terminite valik sõltub konkreetse ülevõtmise eest vastutava isiku eelistustest. Sellist olukorda tuleks vältida ja võiks ületada semiootilise tõlgendamise abil seadusloome etapil, kui õigusnormi sõnastamisel orienteeruda adressaadi arusaamisvõimele ning arvestada, et seaduse selgitus ei saa olla seaduse asendaja.

KrtS tekst on näivald lihtne. Aga see, et regulatsioon on u 20 leheküljel, seletuskirjas aga on üle saja lehekülje, kinnitab eelnevalt toodud märkust seaduse asendamise kohta selgitustega, kus seaduse tekst iseenesest lakkab olemast. See on ka deklareeritud ja tegeliku õigusnormi adressaadi erinevuse kaudseks tõenduseks.

IV. Kokkuvõte

Eesti riikluse ja riigi õigusliku ülesehituse aluseks on põhiprintsiibid ja normid. Väärtusmastaabid, mis Eesti õiguskorras on positiveeritud põhiprintsiipides, „...kujundavad, selgitavad ja määravad ära nende juurde kuuluvate normide mõtte ja sisu.“²²³ Õiguskindlus õigusriigi põhimõttena tähendab kehtivate õigusnormide sisu selgust, mis taandub õigusselguse põhimõttele: seadused peavad olema selged ja arusaadavad, et need, kes peavad õigusnorme täitma, võiksid seda teha teadvustatult. Selleks et seaduse tekst muutuks õiguseks, on vaja mitte ainult õiguse legitimeerimise protsessi järgida, vaid ka seda, et seadust tunnustaksid adressaadid. Seadusadressaadi jaoks on seaduse sisu ja mõte vastuvõetavam, kui seadusepärane käitumine seostub adressaadi õiglustundega. Seaduse tekstist arusaamine on selle vajalik tingimus. Õigusselguse põhimõtte nõuab, et õigusaktid oleksid sõnastatud nii selgelt ja arusaadavalt, et isikul oleks võimalik piisava tõenäosusega ette näha, milline õiguslik tagajärg kaasneb ettekirjutatud normi täitmise või täitmata jätmisega.

Seaduse tekst on semiootilisest seisukohast märgisüsteem, mille loomisel kasutatakse koodi – õiguskeelt. Õigusest arusaamise ja tunnustamise probleemid seonduvad õigusteksti semiootilise tõlgendamise sisu ja eesmärgiga: uurida õigusest arusaamise ja õigusliku märgisüsteemi vahekorda ja vastastikust mõju.

Semiootilise tõlgendamise ja tõlgendamise klassikaliste kaanonite võrdlevast analüüsist järeldasin, et semiootilise tõlgendamise võtted ei vastandu, vaid täiendavad kaanonite argumentidega saadavat tulemust. Eriti tähtis on, et semiootiline tõlgendamine on tulemuslikum selle kasutamisel seadusloome etapil, mitte seaduse rakendamisel kohtu poolt, kuna see on suunatud pigem õigusteksti ettevalmistamise protsessile: semiootiline pragmaatika kutsub tähelepanu pöörama mitte ainult kontekstile, vaid diskursusele laiemalt, arvestades mitte ainult keelelisi nähtusi, vaid ka normiadressaadi arvamust ja hinnangut /vrd grammatilise kaanoniga); õigusteksti kumulatiivsus seostub ajaloolise kaanoniga, pöörates tähelepanu lisaks ühiskonna kogemusele; semiootiline tõlgendamine seab tõlgendamise ülesande seadusandja ehk adressandi jaoks – tema on see, kes peab mõtlema oma mõtte arusaadavast edastamisest (vrd subjektiiv-teleoloogilise argumendiga). Eriti tähtis erinevus objektiiv-teleoloogilisest kaanonist on see, et semiootiline käsitus suunab õigusteksti autorit mõtlema õigusteksti vastuvõetavusele adressaadi jaoks tulevikus. Kas adressaat, kes saab aru adressandi mõttest, nõustub sellega, võtab õigusteksti sisu omaks ja järgib selles sisalduvaid ettekirjutusi, eirab neid või keeldub täitmast, sõltub muu hulgas sellest, kas õigusnormi

²²³ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud vlj., 2012. I ptk. Üldsätted.

loomisel on arvestatud majandusliku, sotsiaalse, kultuurilise situatsiooniga ühiskonnas ja selle võimaliku arengusuunaga.

Edasise analüüsi käigus püüdsin suhestada õigussemiootikat teiste õigusteadustega õiguse interdistsiplinaarse käsitluse raames ja leidsin, et õigussemiootika, mille uurimisobjektiks on õiguse märgisüsteemi semioos, ristub õiguslingvistika, õiguse sotsioloogia, õiguse filosoofiaga. Peaks märkima, et on küll võimalik, et on olemas või tekivad ka teised õigusmõtlemise harud, mida praegu ei ole veel nimetatud ega teadvustatud. Semiootiline käsitlus rõhutab sotsiaalsete nähtuste mõju õigusnormist arusaamisele, see on oluline komponent, mis avaldab mõju õigusliku märgikonstruktsiooni interpreteerimisele ja arusaamisele õigusnormi adressaadi poolt. Semiootilise tõlgendamise semantiline, süntaktiline ja pragmaatiline aspekt suunavad tähelepanu õiguslikule märgikonstruktsioonile, ei piirdu õiguskeele ja sõnavara analüüsiga. Analüüsides semiootilise tõlgendamise tulemusi, saab seadusandja kontrollida õigusnormi sõnastust, muutes õigusnormi sisu arusaadavamaks, vastuvõetavamaks adressaadi poolt, aga võib-olla parandades ka selle põhjendust ja ühiskonnale edastatavat teavet. Selline käsitlus toetab õigusselguse põhimõtte kehastumist õigusloome etapil.

Magistritöö eesmärk – uurida semiootilise tõlgendamise rakendamise võimalusi õigustloova akti kavandamisel ja menetlemisel – on täidetud kehtivate õigusloome reguleerivate õigusaktide analüüsi käigus. Seadusloome normistikus on seadusandja sätestatud reeglites tuvastatavad õiguse märgisüsteemi tunnused, mille mitteammendav kataloog on toodud II peatükis:

- õigusnorm peab sobima Eesti õigussüsteemi ja olema kooskõlas Euroopa Liidu õigusega, mis semiootilises käsitluses on õiguse semiootilise süsteemi kumulatiivsuse tunnuseks;
- etteantud väljendus- ja sisuvormi struktuurne sarnasus ehk õigusteksti struktureerimine tähendab ja toetab õiguse semiootilise süsteemi homomorfismi;
- õiguse semiootilise süsteemi opositiivsus väljendub õiguskeele adekvaatsuse, lakoonilisuse, trafaretsuse nõudes. Õigusteksti üldarusaadavus aga korreleerub semiootilise tõlgendamise eesmärgiga – seadusandja tahtest arusaamine;
- kolm traditsioonilist semiootika aspekti (süntaktiline, semantiline ning pragmaatiline) väljenduvad õigusteksti struktuuris ja ühtluses, õiguskeele uuendamises ja kaasaja avaliku arusaama arvestamises, adressaadi kaasamises õigusloome protsessi;
- õiguslikus märgikonstruktsioonis väljendatud õigusmõiste peab olema täpne ja selge.

Käibemaksuseaduse, Korteriomandi- ja korteriühistuseaduse ja Töölepinguseaduse näitel on võimalik veenduda, et semiootilist tõlgendamist kasutatakse teadvustamatult Eesti õigusloomes. Semiootilise tõlgendamise teadvustatud kasutamine õigusloome etapil tõstaks õigustekstide kvaliteeti ja toetaks õigusselguse põhimõtte toimimist Eesti õigusloomes.

Kinnitust leidis magistritöö hüpotees, et uue õigusteksti kui reeglistiku loomisel peaks seadusandja ehk teksti autor arvestama õigustekstide interpreteerimisest, tõlgendamisest ja rakendamisest saadud kogemust, õigusteksti adressaadilt saadud tagasisidet, mis lubab parandada süsteemi funktsioneerimist ning muuta vastavalt koodi, korrigeerides märgitoimet.

Õigustekstide semiootilisel tõlgendusel on praktiline tähtsus: võimaldab sisendada teoreetilist korraldust ja struktuuri argipäeva ülesannete täitmisesse, parandab arusaamist, täiustab selgitamis- ja suhtlemisoskust ning teadmiste üleandmise võimet. Kuna Eesti Vabariik on Euroopa Liidu liige, laieneb meie riigile õigusnormide ühtlustamise kohustus. Direktiivide ülevõtmisel siseriiklikusse õigusesse tekivad probleemid, mida ei õnnestu lahendada pelgalt tehniliste võtetega. „Semiootiline tõlgendus võimaldab terviklikuma arusaama Euroopa Liidu õigusest ning parema kontrolli sügavama teadlikkuse kaudu sellest, mida tehakse ja kuidas tehakse. Semiootiline tõlgendamine tõstab esile tõsisemad küsimused, suunab sellele objektiivile, et teha pilti sellest, mis toimub sügavamal tasemel, vaatleb märke ning küsib, mis tähendus on sellega edastatud.“²²⁴ Semiootilise tõlgendamise abil võiks ületada regulatsiooni ülevõtmisel märgatavat prevaleerivat autori subjektiivsust normi sõnastamisel.

Õigusteksti keerukust ei tohiks õigustada ka sellega, et seadusandja, kes on samas adressant ja järelevalve teostaja reguleerivas valdkonnas, loob õigusteksti, millest võib aru saada ainult jurist. Õigusteksti adressaadi õige määratlemine soosib õige koodi ehk õiguskeele valikut, mis lõpuks lihtsustab seaduse kasutaja jaoks reeglitest arusaamist ning adekvaatset käitumist. Õigusteksti teadvustamine märgisüsteemina ja semiootilise süsteemi osana ning seaduse eelnõu koostamise etapil õigusteksti semiootilise omapära arvestamine lisaks seadusandjale autoriteetsust, soodustaks seadusandja tahtest arusaamist ja järelikult õiguspärast käitumist adressaadi poolt.

Magistritöös seatud hüpotees leidis kinnitust: õigusloomet reguleerivates õigusaktides sisalduvad semiootilise tõlgenduse eeldused. Semiootilise tõlgendamise rakendamine seadusloome kõige varasemal etapil, soovitatavalt juba õigusakti kavandi koostamisel ja enne selle avalikkusele tutvustamist, võimaldab kontrollida koodi (õiguskeel tervikuna ja

²²⁴ C. Robertson, 2010, lk 163

õigusmõistete väljendused kitsamalt) õiget valikut ning järelkult ka arusaadavust adreassaatide jaoks. Sellest lähtuvalt lubab semiootiline tõlgendus edasistel etappidel korrigeerida avalikkusele suunatavoid teateid, saavutamaks seadusandja tahte toetamist mitte ainult rahvasaadikute, vaid ka isikute poolt, kelle jaoks seadus on käitumisreegel.

Резюме

Семиотическое толкование как дополнительная возможность для обеспечения конституционного требования правовой ясности в законотворческой деятельности в Эстонии

Inglise keeles: The Semiotic Approach as an additional option to guarantee the fundamental right of legal clarity in Estonian legislation

Со времен государственного преобразования и восстановления Эстонской Республикой независимости мы существуем в обществе, где ценятся традиции западной демократии, где право – это выражение воли народа. За основу демократической конституционной модели принят идеал, согласно которому общество управляется общими и абстрактными законами. Суть же законов формируется в ходе особого аргументационного процесса между разными группировками власти в органах народного представительства, отчасти и в обществе, за пределами парламента. Цель всего этого процесса – «консенсус, базирующийся на осмысленных мотивировках результат, гарантирующий общественную справедливость в любой ситуации.»²²⁵ Развитие демократического общества, в особенности свобода предпринимательства и свобода слова, пробудили в народе осознание себя не только вынужденным исполнителем законных указаний, но и участником процесса законотворчества.

Один из принципов правового государства – правовая защищенность. Законы должны быть ясны и понятны, чтобы те, кто должен исполнять предписанное правовыми нормами, могли делать это осознано. Для того, чтобы текст закона преобразовался в право, требуется не только соблюдение процесса легитимации, но и признание закона его адресатами. Для адресата закона содержание регуляции и его смысл становятся более приемлемы, если законопослушное поведение увязывается в сознании адресата с его чувством справедливости.

В современном законотворчестве, чтобы действия законодателя были акцептованы обществом, недостаточно лишь фиксации государственного принуждения в правовом акте. По мнению Роберта Алекси аргументация как публичный дискурс – это идеальное, критическое измерение права, которое порой более значительно, нежели реальное измерение права, то есть, решение, принятое с соблюдением принципа

²²⁵ A. Aarnio, 1996, lk 26

большинства.²²⁶ Обсуждение справедливого права должно базироваться на том, что закон должен быть понятен адресату. Объект формирования понимания закона – это текст закона, причем, текст – это феномен правовой культуры, а не приказ.

Проблемы понимания права, признания права связаны с содержанием и целью семиотического толкования правового текста: изучить соотношение правопонимания и текста закона как знаковой системы и их взаимовлияние. Разумеется, государство заинтересовано не в написании текстов правовых актов, а в исполнении законов, предпосылкой же исполнения является понимание и осознание содержания нормы. Эти требования сформулированы в комментариях Конституции Эстонской Республики, регуляции законотворческого процесса, соблюдение этих требований отслеживается в процессе создания правового акта. Это позволяет полагать, что семиотическое толкование на практике более или менее успешно применяется, при этом не осознается, что фактически автор правового текста исследует семиозис (воздействие знака) между правовым текстом и его адресатом или пользователем.

Цель магистерской работы – изучить возможности семиотического толкования при планировании правосоздающих актов и в процессе их принятия, для этого в работе проанализирована правовая регуляция процесса законотворчества в Эстонии. Между положениями правовой регуляции законотворчества и основами семиотического толкования прослеживается связь, а это значит, что приемы семиотического толкования могут быть применены законодателем при создании новых правовых актов. Этот тезис проиллюстрирован на примере закона о налоге с оборота, закона об изменении закона о налоге с оборота и закона о бухгалтерском учете, закона о трудовом договоре и закона о квартирной собственности и квартирном товариществе.

Гипотеза магистерской работы такова: при создании нового правового текста как свода правил законодатель (то есть, автор закона) должен учитывать опыт, следующий из интерпретации, толкования и применения правовых текстов, а также полученную от адресатов правового текста обратную связь, что позволит улучшить функционирование системы и соответствующим образом изменять код, корректируя знаковое воздействие.

При написании магистерской работы опирались на изданные в Эстонии и других странах монографии, научные статьи и исследования в области семиотики, юриспруденции, философии, в том числе на научные статьи ученых Московско-

²²⁶ R. Alexy, 2011/1, lk 47-48

Тартуской семиотической школы, статьи, изданные в журнале «International Journal for the Semiotics of Law».

В I главе работы «Теоретические основы семиотического подхода» рассматриваются признаки семиотической знаковой системы и отправные точки семиотического толкования, приведены общие теоретические характеристики знаковой системы. Объектом исследования семиотики права является правовая знаковая система. «Слово как знак неотделимо от экстралингвистической, внеязыковой ситуации. В сознании людей конкретной социокультурной среды эта ситуация связана с этим словом.»²²⁷ Значения могут варьироваться и несколько отличаться в зависимости от того, что пытался передать с помощью знака говорящий, является ли значением знака значение, присвоенное знаку участником семиозиса, или договорное значение, являющееся результатом соглашения участников семиозиса. Большое значение в семиозисе имеет дискурс, определяемый Мишелем Фуко как «социально обусловленная организация речи и действий.»²²⁸ Если дискурс – это ситуация использования знака в целом, то понятие контекста тесно связано с текстом, личностью, толкованием и интерпретацией, данной субъектом. В ситуации интерпретации проявляются значение говорящего и значение слушающего. Объект семиотического исследования знаковой системы существует, если согласованный intersубъективный элемент (понятие) не совпадает со значением, присваиваемым ему говорящим и/или слушающим и это различие можно объяснить, в том числе, анализом влияния контекста и дискурса.

Опираясь на работы Александра Саркисова, Венеры Конецкой, Натальи Хабибулиной, в магистерской работе сформулированы основные признаки правовой знаковой системы:

- а) правовая знаковая система кумулятивна;
- б) внутренняя форма правовой знаковой системы определяет ее внешнюю форму;
- в) правовая знаковая система оппозитивна;
- г) на основе знакового взаимодействия определяются три аспекта семиотики: синтактика, семантика и прагматика. То, насколько автор правового текста сумел учесть синтаксические, семантические, прагматические правила, ставшие традицией в

²²⁷ А. Саркисов. Семиотика права. Исследования.

²²⁸ М. Фуко, 1994

социальном обществе, повлияет в конечном итоге на адекватность понимания правового текста как закона;

д) в семиотическом плане правовое понятие выражено обычно не отдельно стоящим знаком, а правовой знаковой конструкцией.

Текст закона – это знаковая система, при создании которой применяется код – юридический язык. Сам по себе язык – средство коммуникации, в том числе и между государством и личностью, средство, с помощью которого государство может через законотворчество выразить свою волю для урегулирования общественной жизни. В зависимости от цели адресат с помощью толкования права может искать не более верный, а более выгодный для себя вариант использования закона. Целью же толкования является, скорее, поиск соответствующего замыслу законодателя смысла. Закон должен быть понятен и тем адресатам, которые не являются юристами, для этого обычный пользователь интерпретирует, перефразирует правовой текст. Законодатель же предполагает, что комплекс используемых им кодов останется неизменным и у читателя закона, то есть, читатель должен суметь интерпретировать знаки идентично автору текста. Информацию об этом законодатель может получить в процессе обратной связи, которая должна быть максимально обширной и передавать информацию, считающуюся истинной в конкретном языковом контексте. Интерпретация в рамках правового дискурса всегда связана с социопрагматической действительностью. Влияние контекста на правовой текст может выражаться в особенности кода в аспекте синтактики и прагматики. При создании нового правового текста как свода правил законодатель должен в значительной степени учитывать не только желание ввести справедливую регуляцию в конкретной сфере, но и поступающую обратную связь, что позволит улучшить функционирование системы и при необходимости скорректировать код.

Сравнительный анализ классических канон толкования и семиотического толкования показал, что приемы семиотического толкования не противоречат, а дополняют результат классического толкования. Особенно важно, что семиотическое толкование более результативно в сравнении с субъективно-телеологическим и объективно-телеологическим канонами, если его применять именно на этапе законотворчества, а не в процессе правосудия. Семиотическое толкование направлено, скорее, на процесс подготовки правового текста: семиотическая прагматика призывает обращать внимание не только на контекст, но и на дискурс в целом, учитывая, наряду с языковыми

явлениями, также мнение и оценки адресата; кумулятивность правового текста соотносится с историческим толкованием, акцентируя при этом общественный опыт. Семиотическое толкование формулирует задачу для автора закона, который должен думать о понятной передаче своей мысли. Особенно важное отличие от объективно-телеологического канона в том, что семиотический подход заставляет автора текста думать о приемлемости правового текста для адресата в будущем. Согласится ли адресат, поняв мысль автора, с правовой нормой, примет ли содержание правового текста, будет ли соблюдать предписанные правила, проигнорирует их или откажется от соблюдения, зависит, в том числе, и от того, учтена ли при создании правового текста экономическая, социальная, культурная ситуация в обществе и возможные направления ее развития.

Семиотика права – это часть правового мышления, участвующая в интердисциплинарном подходе к праву. Акцент при этом – на понимании знаковой конструкции. Семиотика права пересекается с юридической лингвистикой, юридической социологией, юридической философией. Возможно, что возникли и возникнут в будущем и другие дисциплины, которые пока не названы или влияние которых на право не осмыслено. Семиотический подход подчеркивает влияние социальных явлений на понимание правовой нормы с позиции интерпретации и понимания знаковой конструкции адресатом правовой нормы. Семантический, синтаксический и прагматический аспект семиотического толкования направляют внимание на правовую знаковую конструкцию, не ограничиваясь при этом анализом юридического языка, лексики и текста. Путем анализа результата семиотического толкования законодатель может проверить формулировку правовой нормы, сделав ее содержание более понятным, приемлемым для адресата и, возможно, внося поправки в обоснования нормы и информацию, адресованную широкой общественности. Такой подход поддержит воплощение принципа правовой ясности на этапе законотворчества.

Во II части магистерской работы «Предпосылки семиотического толкования в законотворчестве» приведен анализ свода правил, регулирующих процесс законотворчества в Эстонии с целью определить возможности и предпосылки для применения семиотического толкования на этом этапе создания правовой нормы. В правилах, определяющих процесс правотворчества, распознаваемы признаки, по которым можно определить, что свод правил для написания содержащих правовые нормы текстов содержит признаки, указывающие, что правовой текст уже заранее

задан как правовая знаковая система. Приведенный ниже каталог не является исчерпывающим:

- Правовая норма должна соответствовать правовой системе Эстонии и согласовываться с правом Европейского союза, что является признаком кумулятивности семиотической системы;
- заданное подобие в структуре формы выражения и содержания означает и поддерживает гомоморфизм семиотической системы права;
- оппозитивность правовой семиотической системы выражается в требовании адекватности, лаконичности, трафаретности юридического языка. Требование общепонятности правового текста коррелирует с целью семиотического толкования – обеспечить понимание воли законодателя;
- три традиционных семиотических аспекта (синтаксический, семантический, прагматический) выражаются в структуре и единстве правового текста, в обновлении юридического языка с учетом современного общественного понимания, в привлечении адресата в процесс законотворчества;
- выраженное в правовой знаковой конструкции понятие должно быть точным и ясным.

В III главе работы «Проблемы семиотического толкования права на примере действующих правовых актов и проектов законов» (закона о налоге с оборота, закона об изменении закона о налоге с оборота и закона о бухгалтерском учете, закона о трудовом договоре и закона о квартирной собственности и квартирном товариществе) проиллюстрированы тезисы, выдвинутые в первых двух главах. Приведенные примеры позволяют убедиться, что семиотическое толкование неосознанно применяется в правотворчестве в Эстонии.

Адресат правового текста.

В законе о налоге с оборота и законе о трудовом договоре адресаты определяются по коду, выбранному для формулировок правового текста, и по содержанию правовых норм. Адресатом закона о налоге с оборота является специалист – предприниматель, правовой текст достаточно сложен, но по содержанию правовых норм ясно, кому адресована регуляция. Адресатами закона о трудовом договоре являются два

социальных партнера: работодатель и работник, по всему тексту закона и в пояснениях подчеркнуто, что работник – слабая сторона трудовых отношений. Правовой текст ориентирован на то, что регуляция должна быть понятна работнику, следование этой цели позволило прийти к понятности и ясности знаковой конструкции. Одна из причин провала закона об изменении закона о налоге с оборота и закона о бухгалтерском учете в том, что автор правового текста допустил в тексте законопроекта недоспецификацию (то есть, правовой текст производит мнимое впечатление простого), переданная общественности в пояснительной записке информация подтвердила, что законодатель рассматривает в качестве адресатов закона всех, приравняв всех предпринимателей к нарушителям закона.

Число адресатов закона о квартирной собственности и квартирном товариществе самое большое в сравнении с названными выше регуляциями, но при этом фактический адресат регуляции скрыт. Поскольку закон еще не вступил в силу, общественность не имеет пока представления о том, кому на самом деле адресован закон. С помощью семиотического толкования можно установить, что правовой текст направлен не собственникам квартиры, а обслуживающим квартирные товарищества и партнерским предприятиям. До вступления закона в 2018 году еще возможны изменения в регуляции, которые могут внести большую ясность в отношении адресата закона.

Язык правового текста.

Текст закона о трудовом договоре составлен понятно, с учетом круга адресатов и широкой сферы воздействия. Достаточная степень обобщенности позволяет создать гибкую регуляцию. Мысль автора правового текста передана ясно, нет сложных терминов, предпочтение отдано наиболее общим понятиям, чем обеспечивается достаточное поле для толкования правового текста в пределах авторской нормы.

Сложность формулы действия налога с оборота служит причиной определенных затруднений в понимании правового текста. Язык этого закона находится под влиянием герменевтического подхода, поскольку регуляция должна учитывать требования перенятия положений евросоюзных директив. Все же, при создании правового текста больше внимания следовало бы уделить прагматическому аспекту правового текста, то есть, пониманию его содержания с учетом установок адресата, экономической и социальной среды. При перенятии директив во внутригосударственную правовую систему отмечено, что выбор терминов зависит от предпочтений конкретного человека,

ответственного за перенятие положений определенной директивы, этого следует избегать. Преодолеть эту ситуацию можно с помощью семиотического толкования на этапе правотворчества, если при формулировании правовой нормы ориентироваться на способность адресата к пониманию текста и учитывать, что пояснения к закону не могут замещать сам закон.

Текст закона о квартирной собственности и квартирном товариществе производит впечатление простоты, но это мнимая простота. Прослеживается тенденция замещения текста закона пояснениями, при этом текст закона по сути утрачивает свою значимость. Кроме того, это косвенно подтверждает тезис о том, что декларируемый текстом закона адресат не является фактическим адресатом регуляции.

Гипотеза магистерской работы о том, что при создании нового правового текста автор текста должен учитывать опыт, полученный от интерпретации, толкования и применения правовых текстов, обратную связь, полученную от адресата текста, чтобы улучшить функционирование системы, подтверждена. Практическая значимость семиотического толкования правовых текстов в том, что оно позволяет внести теоретическую упорядоченность и структуру в исполнение будничных задач, улучшить понимание, пополнить умение разъяснения и общения и способность передавать знания. Эстонская Республика как член Европейского союза обязана гармонизировать внутригосударственную правовую систему с правовой системой ЕС, а возникающие при перенятии положений директив проблемы невозможно преодолеть исключительно техническими приемами корректировки перевода. Семиотическое толкование позволяет получить более целостное представление о праве ЕС и путем более глубокого осознания обеспечивает лучший контроль за тем, что и как делается, то есть, дает возможность в процессе перенятия евросоюзных правовых норм преодолеть превалирующую авторскую субъективность при формулировке нормы.

Сложность правового текста нельзя оправдывать тем, что законодатель, будучи одновременно и адресантом, и обеспечивающим надзор за исполнением закона в регулируемой сфере, создает правовой текст, понять который способен только юрист. Правильное определение адресата правового текста содействует выбору кода, то есть, юридического языка, чем, в конечном итоге, упрощает для пользователя закона понимание правил и адекватное поведение. Осознание правового текста как знаковой системы и части семиотической системы, учет на этапе составления законопроекта семиотического своеобразия правового текста обеспечит, помимо поддержки

авторитета законодателя, понимание воли законодателя и, следовательно, законопослушное поведение адресата.

Применение семиотического толкования на самом раннем этапе правотворчества, желательно уже при составлении проекта правового акта и представления его общественности, позволит проконтролировать правильный выбор кода (юридического языка в целом и выражения правовых понятий в более узком плане) и, следовательно, понятность текста для адресата. Исходя из этого, семиотическое толкование позволит на последующих этапах скорректировать адресованные общественности сообщения для достижения поддержки воли законодателя не только парламентариями, но и теми, для кого закон – это правила поведения.

Kasutatud lühendid

HÕNTE - Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri

KMS – Käibemaksuseadus

KOS – Korteriomandiseadus

KrtS – Korteriomandi- ja korteriühistuseadus

KÜS – Korterühistuseadus

RPS – Raamatupidamise seadus

TLS – Töölepinguseadus

Kasutatud kirjandus

1. Aarnio A. Õiguse tõlgendamise teooria. Avatud Eesti Fond, 1996
2. Alexy R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica, 2001. Eriväljaanne.
3. Alexy R. The dual nature of Law. – Law of Ukraine, 2011/1, lk 39-50
4. Taavi Annus. Riigiõigus. Juura, 2006.
5. Barents, R. 1997. Law and language in the European Union. EC Tax Review 1: 49–55.
6. Bhatia A., Bhatia V. K.. Discursive Illusions in Legislative Discourse: A Socio-Pragmatic Study. – International Journal for the Semiotics of Law (2011) 24:1–19, Springer 2010
7. Boshoff A. Law and Its Rhetoric of Violence. – International Journal for the Semiotics of Law (2013) 26:425–437. Springer Science+Business Media B.V. 2012
8. Danesi M., Perron P. Kultuuride analüüs. Valgus, 2005.
9. Deely J. Semiootika alused. Tõlkinud Kati Lindström. Tartu semiootika raamatukogu 4.1. Tartu, 2009
10. Dorato J. A. A Jurilinguistic Approach in Legal Education. – International Journal for the Semiotics of Law (2013) 26:635–650. Springer Science+Business Media B.V. 2012
11. Hanson U. Töölepingu seadus ja selle ellurakendumise probleemid. – Õiguskeel, 2011/2.
12. Heindl G., Schambeck H. Prozesse sind ein Silberschweiss oder Juristen. Breiver, Wien, 1979
13. Hinsberg H., Kübar U. Kaasamise käsiraamat ametnikele ja vabäühendustele. 2009, Eesti mittetulundusühistute ja Sihtasutuste liit. www.ngo.ee/trykised
14. Hinsberg H., Kübar U. Kaasamise käsiraamat ametnikele ja vabäühendustele. Uuendatud versioon, 2014. Arvutivõrgus: <http://www.ngo.ee/ngo/8/article/7920>. Viim. vaad.14.04.2014
15. Kasak E. Loogika alused. Tartu, Tartu Ülikooli kirjastus, 2013 (võrguteavik)

16. Kanger L. Õiguse semiootiline tõlgendamine. Bakalaureusetöö. Juhendaja: Silvi Salupere. Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika osakond, 2008
17. Kelson R. Peirce, Paradox, Praxis. The Image, the Conflict, and the Law. Mouton de Gruyter, Berlin-New York, 1990
18. Käärik H. Sotsioloogilise informatsiooni õigusloomes kasutamise seonduvate sotsiaalõiguslike teooriate ning vastavate empiiriliste uurimuste üldistav analüüs. Tartu, 1998. Arvutivõrgust leitav: http://www.riigikogu.ee/msi_arhiiv/kaarik.html#2.3 Diskursus kui sotsiaalse informatsiooni kasutamise erivorm. Viim. vaad.14.04.2014
19. Käärik H. Õigussotsioloogia ja õigusloome. – Riigikogu Toimetised, 2000/1
20. Laffranque J. Euroopa Liidu õigussüsteem ja Eesti õiguse koht selles. Tallinn: Juura, 2006
21. Lehis L. Eesti maksuseaduste kommentaarid. Tartu, 2013.
22. Lehis L. Kas Riigikogu menetleb seadusi või seletuskirju? – MaksuMaksja, 2014/2
23. Liebwald D. Law's Capacity for Vagueness. International Journal for the Semiotics of Law (2013) 26:391–423. Springer Science+Business Media Dordrecht 2012
24. Liventaal J.. Sissejuhatus õigusteooriasse. Loengumapp. Tallinn: Õigusinstituut, 1997
25. Locke J. An essay concerning human understanding. Book III. Arvutivõrgus: www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/locke/humanund.pdf Viim. vaad.14.04.2014
26. Luts M. Õigusnormide tõlgendamise meetoditest ja teooriatest. – Juridica, 1998, III, lk 111-114
27. McAuliffe K. The Limitations of a Multilingual Legal System. – International Journal for the Semiotics of Law, Springer Science+Business Media Dordrecht 2013
28. Mereste U. Loogika ja pragmaatilisus õigusloomes. – Riigikogu toimetised, 2001/3.
29. Messner C. “Living” Law: Performative, Not Discursive. – International Journal for the Semiotics of Law (2012) 25:537–552. Springer Science+Business Media B.V. 2011
30. Narits R. Jurisprudentsi põhijoontest. – Juridica, 1995/ IX, lk.378-380
31. Narits R. Tõlgendamine: teadus või seadus. – Juridica 1994/IX, lk 228-230
32. Narits R. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn, Juura, 2004
33. Narits R. Õigusteaduse metodoloogia. Tallinn, Juura, 1997
34. Nobles R., Schiff D. Luhmann: Law, Justice, and Time. – International Journal for the Semiotics of Law , Springer Science+Business Media Dordrecht 2013
35. Pajusalu R. Lingvisiline pragmaatika ehk Mida kõike inimene oma keelega teha võib. 2002. Arvutivõrgus: www.emakeeleselts.ee/omakeel/2002_2/Pajusalu.pdf Viim. vaad.14.04.2014

36. Raisch P. Õiguse rakendamise meetodid. Avaldamata allikas. Paber kandjal Tartu Ülikooli Tallinna õigusinstituudi avaliku õiguse õppetoolis.
37. Radbruch G., Luts M. Viis minutit õigusfilosoofiast. – *Juridica*, 2002/ VIII, lk. 515-515
38. Robertson C. EU Law and Semiotics. – *International Journal for the Semiotics of Law* (2010) 23:145–164. Springer Science+Business Media B.V. 2010
39. Tammelo I. About Legal Philosophy. – *International Journal for the Semiotics of Law*. (2005) 18: 83–94 Springer 2005
40. Tammelo I. Varasemad tööd (1939-1943). Hamburg, 1993
41. Taska A. Õigusteaduse metodoloogia. Lund, 1978.
42. Verenitš V. Õigussemiootika: normatiivsus ja narratiivsus. Bakalaureusetöö. Juhendaja: Peeter Torop. Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika osakond, 2001
43. Vuks G. Traditsiooniline formaalne loogika. Tartu, 1999
44. Алекси Р. Природа философии права. Проблемы философии права. 2004, т.2, стр. 19-26
45. Бурдьё П. Социология политики: Пер. с фр./Сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко./ — М.: Socio-Logos, 1993.
46. Ветров А.А. Семиотика и ее основные проблемы. М. Политиздат, 1968
47. Конечкая В. П. Социология коммуникаций. Учебник. - М.: Международный университет бизнеса и управления, 1997
48. Лотман Ю.М. Семиотика культуры и понятие текста. Ученые записки Тартуского государственного университета. Выпуск 515. Структура и семиотика художественного текста. Труды по знаковым системам XII, Тарту, 1981. стр. 3-7
49. Лотман Ю.М. Риторика текста. Ученые записки Тартуского государственного университета. Выпуск 515. Структура и семиотика художественного текста. Труды по знаковым системам XII, Тарту, 1981. стр. 8-28
50. Лотман Ю. М. Семиосфера. Культура и Взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки (1968-1992) ,С.-Петербург: «Искусство—СПБ», 2000
51. Моррис Ч. У. Основания теории знаков, (*Charles W. Morris* (1971). *Writings on the General Theory of Signs*. Den Haag: Mouton) Семиотика: Антология. (Сост. Степанов Ю.С.) Москва, 2001, с. 45-97
52. Рождественский Ю.В. Словарь терминов (общеобразовательный тезаурус): Общество. Семиотика. Экономика. Культура. Образование. – Москва: Флинта: Наука, 2002

53. Павлышин О.В. Принципиально-схематические основания семиотики права как отрасли исследований: предмет, структура, специфика. /Актуальные проблемы гуманитарных и социальных исследований. Материалы VIII региональной научной конференции молодых ученых Сибири в области гуманитарных и социальных наук. Новосибирский государственный университет. Новосибирск, 2010, с. 241-244
54. Пирс Ч. С. Из работы «Элементы логики. Grammatica Speculativa» / Семиотика: Антология. (Сост. Степанов Ю.С.) Москва, 2001, с. 165-226
55. Почепцов Г. Теория коммуникации. М., 2001
56. Саркисов А.К. Семиотика права: Историко-правовое исследование правовых знаковых конструкций. Автореферат диссертации. Москва, 2000.
<http://www.dissercat.com/content/semiotika-prava-istoriko-pravovoe-issledovanie-pravovykh-znakovykh-konstruktsii> Viim. vaad.14.04.2014
57. Саркисов А. Семиотика права. Адвокатское бюро Статус-кво». Исследования.
http://www.sqlaw.ru/mainpartners/851/article_923.html Viim. vaad.14.04.2014
58. Степанов Ю.С. В Мире семиотики. Семиотика: Антология. (Сост. Степанов Ю.С.) Москва, 2001
59. Степанов Ю.С. Семиотика концептов. Семиотика: Антология. (Сост. Степанов Ю.С.) Москва, 2001
60. Тодоров Ц. Понятие литературы/ Семиотика: Антология. (Сост. Степанов Ю.С.) Москва, 2001, с. 376-391
61. Фуко М. Слова и вещи (Michel Foucault). Перевод с французского В П. Визигин, Н.С. Автономова. СПб., А – cad, 1994
62. Моррис Ч. У. Основания теории знаков. / Семиотика: Антология. (Сост. Степанов Ю.С.) Москва, 2001, с. 45-97
63. ф. Савиньи Ф.К.. Система современного римского права. Статут, Москва, 2011.
64. Хабибулина Н. И. Политико-правовые проблемы семиотического анализа языке закона: теоретико-методологическое исследование. Автореферат. СПб, 2001.
<http://www.dissercat.com/content/politiko-pravovye-problemy-semioticheskogo-analiza-yazyka-zakona-teoretiko-metodologicheskoe> Viim. vaad.14.04.2014
65. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста./ Перев. с англ. и итал. С. Д. Серебряного. СПб.: «Симпозиум», 2007
66. Шпет Г. Герменевтика и ее проблемы. Контекст 1989, М. 1989

Kasutatud normatiivmaterjal

1. Eesti Vabariigi põhiseadus. [RT 1992, 26, 349](#) ... RT I, 27.04.2011, 2

2. Euroopa Liidu toimimise leping. ELT C 326/01 26.10.2012. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:ET:PDF>
3. Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri. Vabariigi valitsuse määrus nr 180 22.12.2011, RT I 29.12.2011, 228
4. Korteriomandi- ja korteriühistuseadus. RT I, 13.03.2014, 3
5. Käibemaksuseadus. [RT I 2003, 82, 554](#) ... RT I, 18.02.2014, 11
6. „Käibemaksuseaduse ja raamatupidamise seaduse muutmise seaduse“ väljakuulutamata jätmine. Vabariigi Presidendi otsus 18.12.2013 nr 348, RT III, 21.12.2013, 1
7. Nõukogu direktiiv 2006/112/EÜ, 28.11.2006, mis käsitleb ühist käibemaksusüsteemi. ELT L 347, 11.12.2006
8. Töölepingu seadus, RT I 2009, 5, 35 ... RT I, 22.12.2012, 30
9. Vabariigi Valitsuse määrus nr 10 13.01.2011 „Vabariigi Valitsuse reglement“, [RT I, 19.01.2011, 4](#) ... RT I, 29.12.2011, 233
10. „Õiguspoliitika arengusuunad aastani 2018” heakskiitmine, Riigikogu otsus 23.02.2011, RT III, 07.03.2011, 1

Muud materjalid:

1. Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri. Seletuskiri. Arvutivõrgus: <http://eelnoud.valitsus.ee/main#Wn4UWAbI> Viim. vaad.14.04.2014
2. Eesti keele seletav sõnaraamat. Arvutivõrgus: <http://www.eki.ee/dict/ekss/ekss.html>
3. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, 2012. Arvutivõrgus: www.pohiseadus.ee Viim. vaad.14.04.2014
4. Kaasamise hea tava. Arvutivõrgus: <http://valitsus.ee/et/riigikantselei/kaasamine-ja-mojude-hindamine/kaasamise-hea-tava> Viim. vaad.14.04.2014
5. Korteriomandi- ja korteriühistuseaduse eelnõu (462 SE) seletuskiri. Arvutivõrgus:<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=bb3ae807-c425-4e93-aa0e-66fda4aa904e&> Viim. vaad.14.04.2014
6. Käibemaksuseaduse selgitused. Maksu- ja Tolliamet. Arvutivõrgus: <http://www.emta.ee/index.php?id=3851> Viim. vaad.14.04.2014
7. Käibemaksuseadus Rahandusministeeriumi kommentaaridega seisuga 01.01.2013. Arvutivõrgus:: <http://www.fin.ee/280/> Viim. vaad.14.04.2014
8. Käibemaksuseaduse muutmise seaduse eelnõu (493 SE) seletuskiri. Arvutivõrgus:<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=4bc15645-7f31-4567-8ec9-808417bbc968&> Viim. vaad.14.04.2014

9. Käibemaksuseaduse muutmise seaduse eelnõu (493 SE III) seletuskiri 09.12.2013
Arvutivõrgus:<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=4bc15645-7f31-4567-8ec9-808417bbc968>& Viim. vaad.14.04.2014
10. Mõjude hindamise meetodika. Justiitsministeerium ja Riigikantselei, 2012.
Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/oma>. Viim. vaad. 24.04.2014
11. Normitehnika käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/58837> Viim. vaad.14.04.2014
12. Seletuskiri töölepinguseaduse juurde,
Arvutivõrgus:<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=353198&u=20140201172620> Viim. vaad.14.04.2014
13. Töölepingu seaduse selgitused. 2013
Arvutivõrgus:<http://www.tooelu.ee/et/teemad/tooleping/toolepingu-seaduse-kasiraamat> Viim. vaad.14.04.2014

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina,

Jelena Korosteljova,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Semiootiline tõlgendamine kui täiendav võimalus õigusselguse põhiseadusliku nõude tagamisel Eesti õigusloomes

(lõputöö pealkiri)

mille juhendajad on

Enn Kasak, Jüri Liventaal,

(juhendaja nimi)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, **30.04.2014**